

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD
UNİVERSİTETİ**

**«QİYMƏTLİ KAĞIZLAR VƏ
ONLARLA ƏMƏLİYYATLAR»
DƏRSLİK
(PROQRAM TƏMİNATLI)**

Azərbaycan Respublikasının Təhsil
Nazirliyinin Elmi-Metodik
Şurasının "İqtisadiyyat" bölməsinin ---tarixli
---- sayılı protokolu ilə ali təhsil məktəbləri
üçün dərslik kimi təsdiq edilmişdir.

BAKİ-2007

Elmi redaktor: i.e.d., prof. **M.M.Sadıqov**

Rəyçilər: i.e.d., prof. **D.A.Bağirov**
i.e.n. dos. **R.M.Rzayev**
i.e.d. **E.M.Sadıqov**

Azim Heydər oğlu Abbasov «Qiymətli kağızlar və onlarla əməliyyatlar» (Interaktiv üsulla) Bakı: «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, 2007, ... səhifə.

Dərslərdə qiymətli kağızlar və onlarla əməliyyatlar, qiymətli kağızlar bazarı və onun iştirakçalarına aid nəzəri və praktiki məsələlər öz əksini tapmışdır. Kitab qiymətli kağızlara dair interaktiv metoddan istifadə edilməklə proqram təminatlı ilk dərslik olub, tələbələr, magistrantlar, aspirantlar, iqtisadçı alimlər, iş adamları, bank işçiləri, qiymətli kağız bazarının iştirakçıları, maliyyə menecerləri, mühasiblər, dövlət idarəetmə orqanları, birja mütəxəssisləri və bu sahəyə maraq göstərənlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı- 2007

GİRİŞ

Bazar iqtisadiyyatının vacib atributlarından biri olan maliyyə bazarının bütün seqmentlərinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi məsələsi mühüm yer tutur. Bu da maliyyə bazarının bank sistemi ilə paralel olaraq iqtisadiyyatda pul axınlarının ötürücüsü kimi real sektorun canlanmasında əhəmiyyətli rol oynamasından irəli gəlir. Xüsusilə Azərbaycanda neft sektorunda cəmlənmiş gəlirlərin digər sektorlara istiqamətləndirilməsi probleminin mövcudluğu ölkəmizin maliyyə bazarının inkişafına xüsusi əhəmiyyət verilməsinə zəmin yaradır.

Maliyyə bazarının müvəffəqiyyətlə formalaşması isə yalnız iqtisadi və hüquqi islahatların aparılması yolu ilə səlis qaydalar, onlara riayət olunmasını təmin edən nəzarət mexanizmlərinin, məlumat açıqlığının, sərbəst seçim imkanının mövcudluğunu nəzərdə tutan bazis infrastrukturun əsasında zəruri mühitin yaradılması ilə mümkündür.

Məlumdur ki, qiymətli kağızlar bazarı maliyyə bazarının seqmentlərindən biridir. Qiymətli kağızlar bazarı pul vəsaitlərinə olan tələblə onun təklifinin qarşılıqlı əlaqədə olduğu münasibətlərdən ibarətdir. Qiymətli kağızlar bazarı kapitalın effektiv sahələrə axınını təmin edir, iqtisadiyyata çeviklik verir ki, bu da pul ehtiyatlarının bir sahədən digər sahəyə keçməsinə təmin edir və son nəticədə iqtisadi inkişafın tempini artırır. Qiymətli kağızlar vasitəsilə pul vəsaitlərinin pula ehtiyacı olanlara verilməsi prosesi baş verir. Həm də bu proses inzibati amirlik metodları deyil, maddi maraq və könüllülük prinsipi əsasında həyata keçirilir. Dövlət qiymətli kağızları isə dövlət xərclərinin maliyyələşməsinə, bank sisteminin likvidliyini təmin etməyə, cəmiyyətdə sosial-iqtisadi inkişafa və digər problemlərin həllinə müsbət təsir edir.

“Qiymətli kağızlar və onlarla əməliyyatlar” fənninin ali məktəblərdə tədris edilməsinin çox böyük əhəmiyyəti vardır. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi nəticəsində orta və iri müəssisələr səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilirlər. Bu səhmdar

cəmiyyətlərinin səhmləri minlərlə səhmdarlara satılır və səhmlərin idarə edilməsi və onlarla əməliyyatların aparılması zərurəti yaranır.

Qiymətli kağızlar və fond birjaları mülkiyyət forması və tabeliyindən asılı olmayaraq bütün müəssisə və sahələrin inkişafını maliyyələşdirmək üçün vacib mənbələrdəndir. Vəsaitin qiymətli kağızlara qoyulması, kapitalın artırılması üçün əlverişli şərait yaratmaqla etibarlı dividend gətirir və müştərini inflasiyadan qoruyur.

Dərslik Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən daxili investisiya və qiymətli kağızlar bazarı problemini həll edə bilən mövzuya həsr olunduğu üçün olduqca aktualdır.

Ötən illərdə qiymətli kağızlar bazarı yalnız dövlət qısamüddətli istiqraz vərəqələri (DQİV) və dövlət uduşlu istiqraz vərəqələrinin (DUİV) məhdud dövrüyəsindən ibarət olmuşdur. Keçmiş SSRİ respublikalarında qiymətli kağızlar bazarının mövcudluğu barədə təcrübənin olmaması və bu bazarın formalaşmasının zəruriliyi dərsləyin mövzusunun seçilməsinə səbəb olmuşdur. Qiymətli kağızlar sahəsində biliklərin, təcrübənin və peşəkar kadrların azlığı və bu sahənin nisbətən gənc olması yeni nəşrlərin buraxılmasını zəruri edir. Bu cəhətdən i.e.n. A.H. Abbasovun yazdığı “Qiymətli kağızlar və onlarla əməliyyatlar” dərslik nəzəri və praktiki cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ali məktəblərdə bu fənnin tədris edilməsi Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarında professional iştirakçıların daha da artmasına zəmin yaradacaq və bütövlükdə respublikada qiymətli kağızlar bazarının inkişafına təkan verəcəkdir.

Azərbaycanda təhsilin interaktiv metoda keçirilməsi təhsilin keyfiyyətini artırmaqla beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan üsulların respublikamızda tətbiqinə imkan yaradacaqdır. Bu cəhətdən “Qiymətli kağızlar və onlarla əməliyyatlar” dərs vəsaitinin interaktiv metoddan istifadə edilməklə hazırlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Dərslikdə qiymətli kağızlar və onlarla əməliyyatlar üzrə xarici ölkələrin təcrübəsi və onun Azərbaycanda istifadə edilməsi

imkanlarını əks etdirmişdir. Müəllifin xarici təcrübə ilə yaxından tanışlığı(A.Abasov Tokio, Stokholm, Rusiya, Yunanıstan və Qazağıstan fond birjalarında olmuşdur) və Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının normativ bazasının yaradılmasında bilavasitə iştirakı dərsləkdə beynəlxalq standartlarla daxili bazarın sintezini verməyə kömək etmişdir. Dərsləkdə mövzular ardıcıl, başa düşülən sadə dildə verilmiş və bir-birini tamamlayır.

Dərsləyin hazırlanması zamanı Avropa Birliyi və MDB dövlətlərinin ali təhsil məktəblərində tətbiq edilən təcrübə nəzərə alınmışdır.

I FƏSİL

QIYMƏTLİ KAĞIZLARIN İQTISADI MAHIYYƏTI

1.1. Qiymətli kağızın tərifli

Müəyyənləşdirilmiş formaya riayət olunmaqla hər hansı hüququ təsdiqləyən elə bir sənəddir ki, həmin hüquq bu sənəd olmadan nə həyata keçirilə bilər, nə də başqa şəxsə verilə bilər.

1.2. Qiymətli kağızların əlamətləri

- Qiymətli kağızlar kapital üzərində mülkiyyət hüququnu təsdiq edir (Səhm);

- Qiymətli kağızlar investorla (qiymətli kağız sahibləri) emitent arasında olan borc münasibətlərini əks etdirir (veksel, istiqraz, depozit sertifikatı);

- Qiymətli kağızlar onun sahibinə emitentdən müəyyən gəlir dividend almaq hüququnu verir;

- Səhm səhmdarlara səhmdar cəmiyyətinin idarə edilməsində iştirak etmək hüququnu verir;

- Emitent-müəssisə ləğv edilərkən qiymətli kağızlar öz sahibinə müəssisənin mülkiyyətinin müəyyən hissəsini almaq hüququnu verir;

- Qiymətli kağızlar alınıb-satıla bilər, girova qoyula bilər. Alınan kreditin təminatı kimi qiymətli kağızları girov qoymaq olar. İstiqraz buraxmaqla borc vəsaiti cəlb etmək olar və bu istiqraz təkrar bazarda alqı-satqı predmeti ola bilər.

1.3. Qiymətli kağızların ümumi xüsusiyyətləri

- Seriyalılıq qiymətli kağızların seriya ilə buraxılışını nəzərdə tutur;

- Mülki dövriyyədə iştirak qiymətli kağızların mülkiyyət münasibətlərinin obyektini kimi də çıxış edə bilməsi imkanı ilə bağlıdır

- Standartlıq. eyni tipli qiymətli kağızların standart məzmununa malik olması
- Məsələn, qiymətli kağızlar kredit alınarkən girov qoyula bilər, öhdəliklərin icrasını təmin edə bilər, miras qoyula bilər və s.
- Dövr etmə
- qiymətli kağızların bazarda alqı – satqı predmeti və ya digər əmtəələrin dövriyyəsinə qabaqlayan ödəniş aləti (çeklər, veksellər, konosamentlər) kimi çıxış edə bilməsi

1.4. Qiymətli kağızların əlavə xüsusiyyətləri

- Dövlət tərəfindən tanınması və tənzimlənməsi
- Sənədlilik
- Qiymətli kağızların mövcudluğu müvafiq qanunlarla tənzimlənir. Qanunvericiliklə qiymətli kağızların təsdiq etdiyi (verdiyi) hüquqlar, qiymətli kağızların məcburi rekvizitləri, qiymətli kağızların formasına olan tələblər, emissiya qaydaları, onların dövriyyəsinin digər parametrləri tənzimlənir. Dövlət tənzimlənməsi investorların maraqlarının müdafiə edilməsinə, onlara qiymətli kağız bazarında bərabər şərait yaradılmasına yönəlib. Qiymətli kağızların gətirdiyi gəlir, qoyulmuş vəsaitlərin geri qaytarılması imkanı çox amillərdən asılıdır.

- Qiymətli kağızların verdiyi hüquqların sənədlə təsdiq edilməsidir. Bu, sənədli qiymətli kağızlar üzrə qiymətli kağızlar sertifikatı, elektron qiymətli kağızlar üzrə isə depo hesabından çıxarışdır.

- Qiymətli kağızların investisiya xüsusiyyətləri:
  - likvidlik, gəlirlilik, etibarlılıq
  - Qiymətli kağız nominal qiymətə malik olaraq müəyyən miqdarda real kapitalı göstərir. Qiymətli kağızların bazar qiyməti onların nominal qiymətindən əsaslı surətdə fərqlənə bildiyindən, gəlirlilik müxtəlif olur. Qiymətli kağızların gəlirliliyi dividend, faiz, və digər formada ola bilər. Qiymətli kağızların likvidliyi -

onların alqı–satqı vasitəsilə pul vəsaitlərinə çevrilə bilməsidir. Qiymətli kağızlarının etibarlılığı – onun gətirdiyi gəlirin sabit olması ilə əlaqədardır və bir çox amillərdən asılıdır.

1.5. Riskin səviyyəsinə görə qiymətli kağızların mövqeləri

Схем йохдур

1.6. Qiymətli kağızların növləri

- Səhm

-Səhmdar cəmiyyətində üzvlüyü və sahibinin (səhmdarının) cəmiyyətin mənfəətinin bir hissəsini dividendlər şəklində almaq, cəmiyyətin işlərinin idarə olunmasında iştirak etmək hüququnu və cəmiyyətin ləğvindən sonra qalan əmlakının bir hissəsinə hüququnu təsdiq edən qiymətli kağızdır.

- İstiqraz

- Sahibinin emitentdən istiqrazda nəzərdə tutulan müddətdə istiqrazın nominal dəyərini və ya başqa əmlak ekvivalentini almaq, həmçinin istiqrazın nominal dəyərindən faiz

almaq hüququnu və ya digər əşya hüquqlarını təsdiqləyən qiymətli kağızdır.

- **Özəlləşdirmə qiymətli kağızları**

-dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı dövlət əmlakının bölüşdürülməsi məqsədi ilə buraxılan qiymətli kağızlardır (dövlət özəlləşdirmə opsiyonu və dövlət özəlləşdirmə çeki).

- **Veksel**

- qanunvericiliklə təsdiq olunmuş formada dəqiq tərtib olunmuş, öhdəliyin vaxtı bitdikdən sonra sahibinə (vekselsaxlayana) vekseldə göstərilmiş məbləğin vekselverəndən, borcludan və ya veksel məbləğini ödəməyi üzərinə götürən şəxsdən həmin məbləği şərtsiz tələb etmək hüququnu verən, yazılı borc öhdəliyini əks etdirən qiymətli kağızdır.

- **Konosament**

- yükün daşınması üçün onun yüklənməsi, daşınması və alınması hüququnu təsdiq edən beynəlxalq standart sənəd formasıdır.

- **Varrant**

a) anbardan verilmiş və anbarda yerləşdirilmişəmtəyə mülkiyyət hüququnu təsdiqləyən sənəd;

b) müəyyən müddət keçdikdən sonra öz sahibinələvə güzəşt hüquqlarının verilməsini nəzərdə tutan və qiymətli kağızla birlikdə sahibinə verilən şəhadətnamə;

c) qeyd olunmuş qiymət ilə təyin olunmuş müddət ərzində hər hansı şirkətin aksiya və ya istiqrazlarının alınması üçün sahibinə üstünlük hüququ verən sənəddir.

- **Opsion**

a) mükafat kimi müəyyən pul məbləğinin ödənilməsi şərti ilə tərəflərdən birinin digər tərəfin aktivlərini müqavilədə göstərilən qiymətlə və qeyd olunmuş müddət ərzində alıb-satmaq hüququnu əks etdirən sənəd;

b) qiymətli kağızlar bazarının 2 iştirakçısı arasında başlanan əqd növü. İştirakçılardan biri təyin olunmuş qiymətlə opsiyonu yazır və satır, digər tərəf isə opsiyonda şərtləndirilmiş qiymətli kağızları həmin qiymətlə almaq və ya satmaq hüququ qazanır.

- Fyuçers müqaviləsi

a) əqdin başlanması zamanı qeyd olunmuş qiymətlə gələcəkdə müəyyən müddət ərzində birja aktivinin alınib-satılması haqqında birja müqaviləsi;

b) kontrakt başlanarkən investor müəyyən sayda qiymətli kağızları öz kontragentinə satmaq və ya almaq öhdəçiliyini öz üzərinə götürür.

- Anbar şəhadətnaməsi

- qoşa və adi ola bilər. Qoşa anbar şəhadətnaməsi biri digərindən ayrılı bilən anbar şəhadətnaməsi və girov şəhadətnaməsindən (varrantdan) ibarətdir. Qoşa anbar şəhadətnaməsi və onunun hər bir hissəsi orderli qiymətli kağız hesab olunur. Adi anbar şəhadətnaməsi malın saxlanması üçün qəbul edildiyini təsdiqləyən və mal anbarı tərəfindən verilən adsız qiymətli kağızdır.

- Bank çeki

a) müəyyən edilmiş formaya malik olan, çekverənin ödəyiciyə, çekdə göstərilən pul məbləğinin çek sahibinə ödənilməsi barədə heç nə ilə şərtləndirilməyən, yazılı sərəncamından ibarət ödəniş və hesablaşma funksiyasını yerinə yetirən qiymətli kağızdır. b) üzərində qeyd olunmuş məbləği çekalana ödəmək üçün çekverənin banka yazılı tapşırığıdır.

- Mənzil sertifikatı

- fiziki və hüquqi şəxslər arasında yerləşdirilən sənədlə qiymətli kağızlar olub, sahiblərinə buraxılış şərtlərində müəyyən olunan şərtlərə əməl etdikləri təqdirdə, emitentdən tikintisi (yenidən qurulması) bu qiymətli kağızların yerləşdirilməsindən alınan vəsait hesabına maliyyələşdirilən binaların (mənzillərin) onların mülkiyyətinə verilməsi yolu ilə ödənməsini tələb etmək ixtiyarını verir. Mənzil sertifikatı adlı və ya adsız qiymətli kağız ola bilər. Mənzil sertifikatlarının buraxılışı və tədaviyi qaydaları qiymətli kağızlar bazarını tənzimləyən icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən qəbul edilmiş normativ-hüquqi aktlarla tənzimlənir. Öhdəliklərin təminatını təsbit edən qiymətli kağızlara girov kağızı və ipoteka şəhadətnaməsi daxildir.

- İpoteka şəhadətnaməsi

- qanuni sahibinə ipoteka müqaviləsində göstərilən, əmlakın ipotekası ilə təmin edilən başqa sübut və dəlillər təqdim etmədən pul və başqa öhdəliklərin mövcudluğunu və bu öhdəliklər üzrə icranın tələb edilməsi hüququnu və əmlakın ipotekası haqqında müqavilədə göstərilən girov hüququnu təsdiq edən adlı qiymətli kağızdır.

- Girov kağızı

- girovqoyanla, o borclu deyilsə, həm də borclu ilə girovsaxlayan arasında əmlakın və hüquqların girova qoyulmasını və bundan irəli gələn hüquq və öhdəlikləri təsbit edən adlı qiymətli kağızdır.

II FƏSİL QIYMƏTLİ KAĞIZLARIN TƏSNİFATI

2.1. Qiymətli kağızların müxtəlif meyarlar üzrə təsnifləşdirilməsi

Əsaslılığına görə	Əsas qiymətli kağızlar
	Törəmə qiymətli kağızlar
Buraxılış formasına görə	Emissiya qiymətli kağızları
	Qeyri-emissiya qiymətli kağızları
Mövcudluğuna görə	Sənədli
	Sənədsiz
Mahiyyət və funksiyasına görə	Pay qiymətli kağızları, ödəniş qiymətli kağızları
	Borc qiymətli kağızları, ticarət qiymətli kağızları
İnvestisiya xüsusiyyətinə görə	İnvestisiya qiymətli kağızları
	Qeyri-investisiya qiymətli kağızları
Kateqoriyaya görə	Adlı
	Adsız
	Orderli
Emitentə görə	Dövlət qiymətli kağızları
	Bələdiyyə qiymətli kağızları
	Korporativ qiymətli kağızları
Tədavüldə olma müddətinə görə	Müəyyən müddətə
	Müddətsiz
Gəlirlilik dərəcəsinə görə	Yüksək
	Orta
	Aşağı

	Gəlırsız
Milli mənsubiyyətinə görə	Milli
	Xarici
Riskə görə	Risksiz
	Riskli
	Az riskli
Sərbəst dövr etmə imkanına görə	Dövr edən
	Dövr etməyən
	Müəyyən məhdudiyətlə dövr edən
Tədavül mərhələsinə görə	İlkin bazarın qiymətli kağızları
	İkinci bazarın qiymətli kağızları
Ödəmə imkanına görə	Geri çağırılmayan qiymətli kağızları
	Geri çağırılan qiymətli kağızları

2.2. Səhmin tərifı

a) səhmdar cəmiyyətin nizamnamə fondunda olan və müəyyən edilmiş hüquqlara malik vahid əmanət;

b) öz sahibinə dividendlərin alınması və səhm sahiblərinin yığıncaqlarında səs hüququ verən qiymətli kağızdır.

2.3. Səhmin xüsusiyyətləri

- Səhm sahibliyin tituludur, yəni səhmin sahibi səhmdar cəmiyyətin sahiblərindən biridir;

- Səhmlər müddətsiz qiymətli kağızlardır, yəni səhm sahibinin hüquqları səhmdar cəmiyyətin fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində mövcud olur;
- Səhm üçün məhdud məsuliyyət xarakterikdir. Belə ki, səhmdar cəmiyyətin müflisləşməsi zamanı yalnız səhmə qoyduğu vəsaiti itirir;
- Səhmə görə hüquqlar bölünməzdir, yəni səhmə birgə sahiblik ona görə hüquqların bölünməsi demək deyildir. Həmin hüquqa malik şəxslər bir şəxs kimi çıxış edirlər.

2.4. Səhmlərin təsnifatı

1. Adi səhmlər – sahibinə səhmdar cəmiyyətin idarə edilməsində iştirak etmək və xalis mənfəətdən dividend almaq hüququnu verən səhmdir.

2. İmtiyazlı səhmlər – səhmdar cəmiyyətinin təsərrüfat fəaliyyətindən asılı olmayaraq səhmdarlara səhmin nominal dəyərini sabit faizi şəklində dividend almaq hüququnu verən səhmdir.

dividend almaq hüququ - imtiyazlı səhm sahibləri dividend almaqda üstün hüquqa malikdir.

3. Adlı səhmlər – müəyyən şəxsin adına verilmiş səhmlərdir.

4. Təqdim edənə (adsız) səhmlər – üzərində konkret sahibinin adı olmayan və səhm təqdim edən şəxsə həmin səhm üzrə hüquqları verən qiymətli kağızdır.

2.5. Səhmlərin öz sahiblərinə (təqdim edənə) verdiyi hüquqlar

Adi səhm öz sahibinə aşağıdakı hüquqları verir:

- cəmiyyətin idarə edilməsində Mülki Məcəllə, digər qanunvericiliklə və cəmiyyətin nizamnaməsi ilə müəyyən edilmiş qaydada iştirak etmək, onun idarəetmə və icra orqanlarına seçmək və seçilmək;

- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada, cəmiyyətin fəaliyyətinə dair məlumatlar almaq, ildə bir dəfə onun illik hesabatı və mühasibat balansı ilə tanış olmaq;

- cəmiyyətin səhmdarlarının ümumi yığıncağının çağırılmasını tələb etmək;

- cəmiyyətin səhmdarlarının ümumi yığıncağının gündəliyində dəyişikliklərin edilməsini tələb etmək;

- cəmiyyətin səhmdarlarının ümumi yığıncağında səsvermə hüququ ilə iştirak etmək və onun protokolunun surətini tələb etmək;

- cəmiyyətin fəaliyyətinin təftiş komissiyası və ya auditor tərəfindən yoxlanılmasını tələb etmək;

- cəmiyyətin xalis mənfəətindən dividend almaq;

- cəmiyyətin fəaliyyətinə xitam verildikdə, cəmiyyətin kreditorlarının tələbləri yerinə yetirildikdən, hesablanmış, lakin ödənilməmiş dividendlər, habelə imtiyazlı səhmlərin ləğvetmə dəyəri ödənildikdən sonra cəmiyyətin yerdə qalan əmlakının müəyyən hissəsini almaq;

- səhmdar cəmiyyətinin nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş digər hüquqlar.

- Son dövrlərdə inkişaf etmiş fond bazarı infrastrukturuna malik ölkələrdə səhmdarların hüquqlarını məhdudlaşdıran müxtəlif növ adi səhmlər dövriyyəyə buraxılmışdır. Belə ki, emitentlər nəzarət paketini itirməmək üçün məhdud səs hüququna malik müxtəlif növ adi səhmlər buraxırlar. Belə səhmlər məhdudiyətli səhmlər adlanır.

İmtiyazlı səhm öz sahibinə aşağıdakı hüquqları verir:

- səhmdar cəmiyyətinin ləğvindən sonra qalan əmlak hissəsini almaqda başqa səhmdarlara nisbətən üstünlük hüququ;

Belə ki, imtiyazlı səhmlərə görə dividendlər adi səhmlərə görə dividendlərdən əvvəl ödənilir. Qeyd edək ki, imtiyazlı səhmlərə görə dividendlərin ödənilməsi qaydası səhmdar cəmiyyətin nizamnaməsində göstərilir.

- səhmdar cəmiyyəti ləğv edilərkən ləğvetmə dəyərindən pay almaq hüququ- bütün kreditorlarla hesablaşdıqdan sonra yerdə

qalan əmlakdan pay almağa görə imtiyazlı səhm sahibləri adi səhm sahiblərinə nisbətən üstün hüquqa malikdir. Qeyd edək ki, səhmdar cəmiyyətin nizamnaməsində hər bir imtiyazlı səhmə görə ödəniləcək ləğvetmə dəyəri (hər bir imtiyazlı səhmə mütnasib faizlə və ya pul məbləğində) göstərilməlidir. Əgər səhmdar cəmiyyəti ləğv edilərkən yerdə qalan əmlak imtiyazlı səhmlərə görə ləğvetmə dəyərini ödəməyə kifayət etmirsə, onda bu əmlak imtiyazlı səhmlər arasında bərabər şəkildə bölünür.

- səhmdar cəmiyyətinin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticəsindən asılı olmayaraq, imtiyazlı səhm sahiblərinə, bir qayda olaraq, səhmin nominal dəyərinin sabit faizi şəkildə gəlir almaq;

Aşağıdakı hallar istisna olunmaqla, imtiyazlı səhmlər öz sahiblərinə cəmiyyətin işlərinin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ vermir:

- səhmdar cəmiyyətinin yenidən təşkil edilməsi;
- səhmdar cəmiyyətinin ləğv edilməsi;
- səhmdara məxsus olan imtiyazlı səhm növü üzrə hüquqlarını məhdudlaşdıran dəyişiklik və əlavələrin nizamnamədə edilməsi.

2.6. Səhmdar cəmiyyətinin idarəetmə orqanları

Səhmdarların ümumi yığıncağı

Cəmiyyətin ali idarəetmə orqanı səhmdarların (təsisçilərin) ümumi yığıncağıdır.

Maliyyə-təftiş komissiyası

Maliyyə-təftiş komissiyası cəmiyyətin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinə nəzarəti və onun təftişini həyata keçirmək məqsədilə yaradılır.

Müşahidə şurası

Müşahidə şurası idarəetmə fəaliyyətinə nəzarət etmək məqsədi ilə yaradılır. O, ən azı üç fiziki şəxsdən ibarət olmalıdır. Müşahidə şurasının üzvləri cəmiyyətin səhmdarlarından və kənar şəxslərdən seçilə bilərlər. Cəmiyyətdən asılı olan müəssisənin nümayəndəsi, dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının vəzifəli şəxsləri müşahidə şurasının üzvü ola bilməzlər.

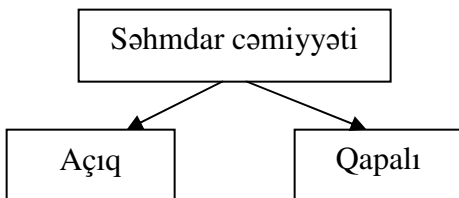
Cəmiyyətin idarə heyəti (Direktorlar şurası)

Cəmiyyətin direktorları səhmdarların adından cəmiyyətin idarə olunması və cəmiyyətin bütün aktivləri üçün məsuliyyəti daşıyırlar. Cəmiyyətin cari fəaliyyətinə rəhbərlik azı üç fiziki şəxsdən ibarət olan idarə heyəti tərəfindən həyata keçirilməlidir və onlar həm cəmiyyətin səhmdarlarından, həm də kənar şəxslərdən seçilə bilər.

2.7. Səhmdarların ümumi yığıncağının səlahiyyətləri

- Cəmiyyətin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, tərtib olunmuş planları və hesabatları təsdiq etmək;
- Cəmiyyətin nizamnaməsini dəyişdirmək;
- Müşahidə şurasının tərkibi, idarə heyətini və nəzarət, maliyyə-təftiş komissiyasını seçmək və geri çağırmaq;
- Mənfəətin bölüşdürülməsi və zərərin müəyyən edilməsi qaydalarını müəyyən etmək;
- Cəmiyyətin fəaliyyətinə xitam vermək və s.

2.8. Səhmdar cəmiyyətinin növləri

2.9. Korporativ idarəetmənin əlamətləri

- şirkətlərin fəaliyyətinin şəffaflığı, maliyyə və digər informasiyaların açıqlanması;
- menecmentin fəaliyyəti üzərində müşahidə və daxili nəzarət prosesləri;
- bütün səhmdarların hüquq və maraqlarının qorunması;
- şirkətin strategiyasının müəyyən edilməsində, biznes planların təsdiq edilməsində və digər mühüm qərarların qəbul edilməsində, menecerlərin təyin edilməsi, onların fəaliyyəti üzərində nəzarət və vəzifəsindən kənarlaşdırılmasında direktorların müstəqilliyinin təmin edilməsi.

2.10. Korporativ idarəetmənin hüquqi xüsusiyyətləri

İnstitusional investolar	ABŞ	Böyük Britaniya	Yaponiya	Almaniya	Azərbaycan
Banklar	Bankların şirkətlərin səhmlərinə malik olması qadağandır və yaxud «passiv formada» mümkündür, lakin bunun üçün Federal Ehtiyat sisteminin əvvəlcədən razılığı tələb edilir.	İngiltərə Bankı banklar tərəfindən şirkətlərin səhm paketinə malik olmasını məqsəduyğunluq və səmərəlilik mülahizəsinə əsaslanaraq məhdudlaşdırıla bilər.	1987-ci ilə qədər şirkətlərin səhmlərini ala bilərdilər, 1987-ci ildən sonra isə 5%-dən çox olmayaraq ala bilərlər.	Məhdudiyət yoxdur.	Bankın başqa hüquqi şəxsə iştirak payı əldə etməsi aşağıdakı hallardan birinə səbəb olarsa bank həmin payı əldə etmək hüququna malik deyildir:

					1. İştirak payının balans məbləği bankın məcmu kapitalının 10%-dən çox olduqda. 2. Bankın bu cür iştirak paylarının məcmu məbləği bankın məcmu kapitalının 40%-dən çox olduqda.
Həyatın sığortalanması ilə məşğul olan şirkətlər	Hər hansı bir şirkətin aktivlərinin 2% çoxunu əldə edə bilməzlər	Hər bir şirkətə qoyulan investisiya həcminə likvidlik tələblərindən irəli gələn məhdudlaşma mövcuddur	Şirkətin aktivlərinin 10%-nə malik ola bilərlər	Səhm formasına şirkətin aktivlərinin 20% əldə edə bilərlər	Məhdudiyət yoxdur.
Sairə sığorta şirkətləri	Sığorta şirkətinədən savayı başqa şirkətlərə malik olmaq qadağandır	Hər bir şirkətə qoyulan investisiya həjminə likvidlik tələblərindən irəli gələn məhdudlaşma mövcuddur	Şirkətin aktivlərinin 10%-nə malik ola bilərlər	Məhdudiyət yoxdur.	Məhdudiyət yoxdur.

Pensiya fondları	İnvestisiyaların diversifikasiyası tələbləri	Hər bir şirkətə qoyulan investisiya həjminə likvidlik tələblərindən irəli gələn məhdudlaşma mövjuddur	Hər bir şirkətə qoyulan investisiya həjminə likvidlik tələblərindən irəli gələn məhdudlaşma mövcuddur.	Məhdudiyət yoxdur	***
Digər investisiya insitutları	5% dən yuxarı səhmə sahib olduqda hər bir halda qiymətli kağızlar üzrə Komissiyaya məlumat verilməlidir. İnsayderlərin əməliyyatlarını tənzimləyən qanun onların səmhlərə aktiv sahib olmağını məhdudlaşdırır.	İnsayderlərin əməliyyatlarını tənzimləyən qanun nəzarətin bərqərar edilməsinə gətirib çıxaran iri səhm paketlərinə malik olmanı məhdudlaşdırır.	Məhdudiyət yoxdur.	Ümumi kapitalın 25%-dən yuxarı səhm paketi alındıqda əməliyyat haqqında məlumat verilməlidir.	Aktivlərin məbləğinin 25%-dən çox əqd bağlandıqda sığmdarların razılığı tələb olunur.

2.11 İstiqrazlar

- a) təyin edilmiş müddətdən sonra müəyyən gəlirin ödənilməsi və ya ödənilməməsi şərti ilə qoyulmuş pul məbləğinin qaytarılmasını nəzərə alan vahid borc öhdəliyi;
- b) təyin edilmiş faizlə borc öhdəliyidir.

2.12. İstiqrazların təsnifatı

I. Əldə edilə biləcək gəlirlərə görə.

– Kuponlu istiqrazlar – belə istiqrazların blanklarına faiz kuponları əlavə edilir. Bu kuponlarda istiqrazın nominal dəyərində mütənasib faizlə ödənilən gəlirlər göstərilir. Bir qayda olaraq kupon gəlirləri ildə 1-2 dəfə ödənilir.

– Diskont istiqrazlar – belə istiqrazlar emitent tərəfindən nominal dəyərindən aşağı qiymətə investora satılır və nominal dəyəri ilə geri alınır. Bu cür istiqrazların nominal dəyəri ilə satış qiyməti arasındakı fərq investora gəlirini təşkil edir.

II. Emitentin növünə görə.

– Dövlət istiqrazları – dövlət qiymətli kağızlarına ilk növbədə mərkəzi hökumətin və bələdiyyələrin öhdəlikləri aid edilir. Ödənilmə müddətinə görə dövlət qiymətli kağızları qısa, orta və uzunmüddətli olur. Qısamüddətliyə ödəniş müddətləri müxtəlif, lakin maksimum 1 il olan xəzinə vekselləri aiddir. Ortamüddətli öhdəliklərin ən geniş yayılmış növü ödənilmə müddəti maksimum 10 il olan xəzinə notlarıdır. Uzunmüddətli öhdəliklər isə xəzinə istiqrazlarıdır. Müvafiq olaraq, göstərilən növlər üzrə ödənilən faizlər də müxtəlifdir. Ödəniş müddəti nə qədər qısaırsa, faiz dərəcəsi bir o qədər aşağı olur. Dövlət qiymətli kağızları cari büdcə kəsirinin və əvvəllər buraxılmış borc öhdəliklərinin ödənilməsi, məqsədli proqramların maliyyələşdirilməsi və s. üçün əlavə vəsaitlərin səfərbər edilməsi məqsədilə buraxılır;

– Şirkət istiqrazları – ilk növbədə müəssisənin əsas kapitalını formalaşdırmaq və genişləndirmək məqsədilə buraxılır;

– Xarici istiqrazlar – emitentləri başqa ölkələrin hökumət təşkilatları və ya hüquqi şəxsləri olan istiqrazlardır. Belə istiqrazlar ayrı-ayrı ölkələrdə beynəlxalq maliyyə bazarları və ya bilavasitə həmin ölkələrin maliyyə bazarları vasitəsi ilə yerləşdirilir.

III. Buraxılma müddətinə görə.

– Dövriyyə müddəti qabaqcadan müəyyən edilən istiqrazlar. Bu istiqrazlar özləri də 3 qrupa ayrılır:

- Qısamüddətli istiqrazlar;
- Ortamüddətli istiqrazlar;
- Uzunmüddətli istiqrazlar.

– Dövriyyə müddəti qabaqcadan qəti müəyyən edilməyən istiqrazlar. Belə istiqrazlar bir neçə qrupa ayrılır:

• Müddətsiz istiqrazlar və ya dəyəri geri ödənilməyən istiqrazlar. Belə istiqrazların dövriyyəyə buraxılışı istisna hal təşkil edir;

• Geri çağrıla bilən istiqrazlar. Belə istiqrazların buraxılışı zamanı emitent tərəfindən istiqrazın nominal dəyərini və ya nominal dəyəri ilə birlikdə əlavə mükafat ödəməklə vaxtından qabaq

geri çağrıla bilməsi şərti qoyulur. Həmçinin, dövriyyəyə geri qaytarılma hüququ investora məxsus olan istiqrazlar da buraxılır. Bu zaman istiqrazların vaxtından qabaq geri çağrıla bilməsi hüququ onların buraxılışı zamanı müəyyən edilir. Belə istiqraz sahibləri istiqrazların dövriyyə müddəti başa çatmamış, emitentə təqdim edərək nominal onların dəyərini ala bilər;

- Dövriyyə müddəti uzadıla bilinən istiqrazlar. Istiqrazların dövriyyə müddətinin uzadılması hüququ investora verilir. Investor istiqrazın dövriyyə müddətini uzada və uzadılmış müddət ərzində ona görə gəlir əldə edə bilər. Qeyd edək ki, istiqrazların dövriyyə müddətinin uzadılması hüququ emitentə də məxsus ola bilər.

IV. Sahibolma qaydasına görə.

- Adlı istiqrazlar – istiqraz sahibinin adı onun üzərində və ya emitentin qeydiyyat kitabında qeyd edilir;

- Təqdim edənə istiqrazlar - bu istiqrazların sahibi onu təqdim edən şəxsdir.

V. İstiqrazların emissiyası yolu ilə əldə edilən borc vəsaitlərinin məqsədli xarakter daşmasına görə.

- Məqsədli istiqrazlar - konkret investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün buraxılır;

- Adi istiqrazlar - emitentin borclarının maliyyələşdirilməsi və ya əlavə maliyyə resurslarının cəlb edilməsi üçün buraxılır.

VI. İstiqraz borclarının emitent tərəfindən qaytarılması formasına görə.

- Dəyəri pulla qaytarılan istiqrazlar;

- Dəyəri natural formada qaytarılan istiqrazlar.

VII. İstiqrazların nominal dəyərinin qaytarılması metoduna görə.

- Nominal dəyəri bir dəfəyə ödənilən istiqrazlar;

- Nominal dəyəri hissə-hissə , yəni müəyyən zaman fasilələri ilə qaytarılan istiqrazlar;

- Dəyəri növbə ilə ödənilən istiqrazlar - bu halda ümumi buraxılmış istiqrazlar hissələrə ayrılır və onların dəyəri növbə ilə investora qaytarılır. (Məsələn, tirajlı istiqrazlar). Respublikamızda da 1993-cü ildə bu tip istiqrazlar buraxılmışdır (Dövlət daxili uduşlu istiqrazlar).

VIII. Dövrətmə xarakterinə görə.

- Dönərli istiqrazlar - bu tip istiqrazlar eyni emitentin səhmlərinə (adi və ya imtiyazlı) dəyişdirilə bilən istiqrazlardır. Müəssisələr belə istiqrazları investorları cəlb etmək üçün buraxırlar. Qeyd edək ki, istiqrazların mübadilə hüququ adətən investora məxsus olur. Mübadilə zamanı investor üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlər mübadilə əmsalı və mübadilə qiymətidir. Mübadilə əmsalı bir istiqraza görə neçə səhm alınma bilməsini göstərir. Mübadilə qiyməti isə mübadilə nəticəsində əldə edilən səhmlərin birinin qiymətidir və aşağıdakı düsturla müəyyən edilir:

$$RK = \frac{R}{K}$$

Burada, R_k - mübadilə qiyməti; N - mübadilə edilən istiqrazın nominal dəyəri; K - mübadilə əmsalı.

- Dönərli olmayan istiqrazlar - digər qiymətli kağızlara dəyişdirilmə hüququ olmayan istiqrazlardır.

IX. Təminatından asılı olaraq istiqrazalar iki növə ayrılır.

- Girovla təmin edilmiş istiqrazlar;

- Girovla təmin edilməmiş istiqrazlar.

X. Investorların qoyuluşlarının mühafizəsinin səviyyəsindən asılı olaraq istiqrazların aşağıdakı növləri fərqləndirilir.

- Etibarlı istiqrazlar - dövlət, bələdiyyə və möhkəm təminatlı müəssisələr tərəfindən buraxılan istiqrazlardır;

- Maklatura istiqrazları - belə istiqrazlar möhtəkirlik xarakteri daşıyır. Belə istiqrazlara vəsait qoyuluşu həmişə yüksək riskli xarakter daşıyır.

III FƏSİL

DÖVLƏT, BƏLƏDIYYƏ VƏ KORPORATİV QIYMƏTLİ QIYMƏTLİ KAĞIZLARININ FUNKSIYALARI

3.1. Dövlət qiymətli kağızlarının buraxılması məqsədləri

- Dövlət büdcəsinin kəsirinin maliyyələşdirilməsi
- Dövlətin məqsədli proqramlarının maliyyələşdirilməsi
- İqtisadi aktivliyin və kredit faizlərinin tənzimlənməsi
- Pul dövriyyəsinin tənzimlənməsi
- Maliyyə resurslarının yenidən bölüşdürülməsi

3.2. Dövlət qiymətli kağızlarının növləri

- Dövlət qısamüddətli istiqraz vərəqələri
- Dövlət uduşlu istiqrazlar
- Xəzinə vekselləri
- Dövlət özəlləşdirmə çekləri
- Milli Bankın notları və.s

3.3. Bələdiyyə qiymətli kağızları

- Bələdiyyə istiqrazları
- Bələdiyyə vekselləri
- Digər borc qiymətli kağızlar

3.4. Korporativ qiymətli kağızlar

- Səhmdar cəmiyyətinin buraxdığı qiymətli kağızlar;
- Müxtəlif mülkiyyət formalı müəssisələrin qiymətli kağızları;
- İnvestisiya fondlarının buraxdığı qiymətli kağızlar;
- Bankların buraxdığı qiymətli kağızlar.

IV FƏSİL

ÖDƏNİŞ VƏ ƏMTƏƏ QIYMƏTLİ KAĞIZLARI

4.1. Veksel

– Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinə görə veksel – orderli, ödəniş qiymətli kağızlarıdır, veksel verən onların vasitəsi ilə müəyyən şəxsə müəyyən məbləğ ödəmək barəsində başqa şəxsə (ödəyiciyə) və ya hər hansı müəyyən şəxsə və bu şəxsin sərəncamına müəyyən məbləğ ödəməyi öhdəsinə götürür (sadə veksel).

– Azərbaycan Respublikasında veksellərin dövriyyəsi haqqında Əsasnaməyə görə veksel - Qanunvericiliyə görə təsdiq olunmuş formada dəqiq tərtib olunmuş, öhdəliyin vaxtı bitdikdən sonra sahibinə (vekselsaxlayana) vekseldə göstərilmiş məbləğin vekselverəndən, borcludan və ya veksel məbləğini ödəməyi üzərinə götürən şəxsdən həmin məbləği şərtsiz tələb etmək hüququ verən, yazılı borc öhdəliyini əks etdirən qiymətli kağızdır.

4.2. Vekselin xüsusiyyətləri

1) vekselə nəzərdə tutulan pul məbləğinin ödənilməsi öhdəliyini sözsüz və heç bir şərt irəli sürülmədən ödənilməsi təmin edilməlidir. Ödəyici tərəfindən veksel məbləğinin qeyd şərtsiz ödəməsi öhdəliyinin hər hansı şəkildə məhdudlaşdırılmasının qadağan edilməsi;

2) veksel özündə, müəyyən edilmiş dəqiq rekvizitlərə malik qiymətli kağızdır və bu rekvizitlərin hər hansı birinin olmaması vekseli etibarsız edir;

3) vekselin üzərində yazılan borcun hansı əməliyyatdan əmələ gəldiyi və ya borcun əsasında nəyin durması heç vaxt yazılmır və buna görə də vekseli abstrakt öhdəlik adlandırırlar;

4) veksel öhdəliyinin predmeti mütləq pul məbləği olmalıdır.

4.3. Vekselin üstünlükləri

- Hər hansı mal və xidmət üzrə təkmil hesablaşma vasitəsi olub hesablaşmaların həyata keçirilməsini əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirir.

- Yığılma vasitəsi olmaqla sərbəst pul vəsaitlərinin müxtəlif yerlərdə və müddətlərdə yerləşdirməklə gəlirin sabit səviyyəsini təmin edir.

- Yüksək likvidliyə malik olan girov predmeti və ya vasitəsi kimi çıxış edir.

- Vekseldə digər qiymətli kağızlar və əmtəələrdən fərqli olaraq hüquqların keçməsi hər hansı müqavilə bağlanması yolu ilə deyil, daha asan metodla həyata keçirilir. Veksel ötürücü yazı ilə (indosamentlə) həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərə ötürülə bilər ki, bu da onun dövretmə qabiliyyətini yüksəldir.

- Aşağı faiz dərəcəsi ilə veksel kreditləşməsini həyata keçirmək mümkündür ki, bu da məhsulun, görülən işin və xidmətin maya dəyərini aşağı salmaqla, qiymətin istehlakçı üçün əlverişli olmasına şərait yaradır.

- Veksellə rəsmiləşdirilməyən borcların alınması məsələsi mürəkkəb bir prosesi əhatə edir və məhkəmənin çıxacağı qərarın məğzi borcverənin xeyrinə olmaya da bilər. Veksellərlə rəsmiləşdirilən borcların alınması isə qeyd şərtsiz həyata keçirilməlidir. Veksel üzrə ödəmədən imtina hallarında veksel dövlet orqanında-QKDKda, notariusda, və ya məhkəmə icraçısında protest edilir ki, bu da məhkəməyə vekselsaxlayanın xeyrinə qərar qəbul edilməsinə əsas verir. Bu halda subyektiv amillərin təsiri ilə qeyri obyektiv qərarın qəbul edilməsinin qarşısı alınır.

- Diskontlu veksel üçün gəlir diskontun miqdarı ilə, faizli veksel üçün isə gəlir, bank tərəfindən vekselin nominalına hesablanan faizlərlə ölçülür və adətən depozit faizlərindən yüksək olur.

4.4. Veksellərin təsnifatı

VEKSEL				
Növü üzrə	Veksellər ənin hüquqi statusu üzrə	Təminatı üzrə	Müddətlər üzrə	Diskontların dinamikası üzrə
Sadə Köçür-mə	Şəxsi Dövlət Bank Digər	Təminatlı (əmtəə, maliyyə, təminəddici) Təminatsız (dost (qarşılıqlı), tunc (şışirdlimiş))	Müddətli Müddətsiz	Diskontlu Faiz şərti ilə

4.5. Veksəl dövriyyəsinə istifadə edilən terminlər

Köçürmə vekseli (Tratta) – veksellərinin (trassantın) ödəyiciyə (trassata) vekseldə göstərilən məbləğin vekseli təqdim edənə (remitentə) vekseldə göstərilən müddətdə şərtsiz ödənilməsinə nəzərdə tutan yazılı əmrli qiymətli kağızdır.

Trassant – köçürmə vekselinə verən şəxs.

Trassat – köçürmə vekselinin ödəyicisi.

Remitent - köçürmə vekselinə yazılan məbləği alan şəxs.

Sadə veksəl (Solo) – veksellərinin, vekseldə göstərilmiş pul məbləğini tələb edildikdə və ya müəyyən edilmiş digər bir vaxtda vekselsaxlayana şərtsiz ödəyəcəyi barədə öhdəliyini ifadə edən qiymətli kağızdır.

Aval – vekseli imzalamış şəxsin və ya veksəl üzrə öhdəlik daşıyan digər şəxslərin öhdəliklərini yerinə yetirməsinə görə məsuliyyəti öz üzərinə götürən şəxsin veksəl zəmanətidir.

Avalçı – aval verən şəxsdir.

Aksept – vekselverənin köçürmə vekselinə göstərdiyi ödəyicinin (trassatın), vekseldə göstərilən vaxt çatdıqda, veksəl məbləğinin ödənilməsinə veksəl üzərində imza atmaqla və ya müvafiq ifadə yazmaqla razılıq verməsidir.

Akseptant – köçürmə veksəl üzərində aksept qoymuş şəxs.

Alonj – vekseldə qeydlərin yazılması üçün yer olmadıqda, üzərində yazılar yazmaq, avalları, akseptləri və s. rəsmiləşdirmək üçün veksələ əlavə edilmiş kağız vərəqidir.

Diskont – veksellərin uçotu zamanı uçot təşkilatları tərəfindən alınan məbləğdir.

İndossament – vekseldən irəli gələn bütün hüquqları sonuncu vekselsaxlayandan növbəti saxlayana ötürən vekseldə aparılan ötürücü yazıdır.

İndossant - vekseldə ötürücü yazını (indossamenti) yazan şəxsdir.

İndossat - ötürücü yazı (indossament) əsasında veksəl ötürülən şəxs.

Vekselin protesti – akseptdən və ya ödəmədən imtina faktlarının səlahiyyətli dövlət orqanı (notarius) tərəfindən rəsmi təsdiq edilməsidir.

Reqres – vekselsaxlayanın vekselverənə, indossantlara, avalistlərə və veksəl üzrə öhdəlik daşıyan digər şəxslərə qarşı veksəl məbləğinin ödənilməsi tələbidir.

4.6. Sadə vekselin nümunəsi

SADƏ VEKSEL

AAS № 000002

_____ (sən və sənə dəstəyə verilir) _____ (məbləği məqamı)

Vekselveren _____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN)

bu veksəl üzrə _____ (məbləği ödəmə) _____ pul məbləğini bələdiyyə

_____ (veksəl məbləğini ödəməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN)

və ya onun əmrinə digər müasirəyə (vəfəndəyə) yerləşdirilmək öhdəliyini üzərinə götürür.

Bu veksəl növbəti müddətdə _____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN) _____ ödəniləcəkdir

_____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN)

Ödəniş yeri _____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN)

Vekselveren _____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN) _____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN)

_____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN) _____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN)

AVAL ÜÇÜN
(veksəl təminatı)

Kim üçün verilir _____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN) _____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN)

Avala _____ (vəkilənməni təm əl ilə, ödəmə təminatı və VƏN)

İmza _____

Tarih _____

M.Y.

KÖÇÜRMƏ VEKSEL

AAK № 000001

Tarix və tarix düzəlişi yeri _____ Vəksel _____ məbləğdə _____
(məbləğ rəqəmləri)

Vekselveran _____
(tam adı, hüquq ünvanı, bank rəqəmləri, VÖEN)

Ödəyiciyə _____
(tam adı, hüquq ünvanı, bank rəqəmləri, VÖEN)

Taklif (ömr) edir ki, _____ məbləğini _____
(məbləğ rəqəmləri)

(məbləğ əvvəlində, tarixi və ya təqdim olunduğu sənədə müəyyən vəsait əvəzində, təqdim etmə qorun)

veksel məbləğini əvvəl adı, hüquq ünvanı, bank rəqəmləri, VÖEN)

va ya onun əmri ilə digər müəssisəyə (vətəndaşa) ödəyirsiniz.

(bu əlavə protokolla həssas əvvəl bəzəli şübhə əgər varsa)

Ödəniş yeri _____
(bank, qəbul, bank)

Vekselveran: _____
(vəkselveran adı, soyadı, atamın adı) _____ (imza)

(baş rəhbər adı, soyadı, atamın adı) _____ (imza)

AVAL ÜÇÜN (veksel tapşırığı)

Kim üçün _____ Məbləği _____
(tam adı) _____ (məbləğ rəqəmləri)

_____ məbləğə _____
(məbləğ rəqəmləri)

_____ aksept etdim.
(məbləğ rəqəmləri)

Avalı _____ Akseptant _____
(tam adı, hüquq ünvanı) _____ (tam adı, hüquq ünvanı)

_____ (bank rəqəmləri və VÖEN) _____ (bank rəqəmləri və VÖEN)

İmza _____ İmza _____

Tarix _____ Tarix _____

Xəzinə vekseli - Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinə görə dövlət büdcəsindən ödənilməli olan vəsaitlərin məbləğini təsbit edən və ya qısa müddətə şəxslərdən sərbəst pul vəsaitlərinin cəlb edilməsi məqsədilə buraxılmış sadə vekseldir. Xəzinə vekseli aşağıdakı hallarda verilir:

- büdcə təşkilatlarına nəzərdə tutulmuş vəsaitlərin ödənilməsi zamanı xəzinədarlığın sərəncamında kifayət qədər vəsait olmadığıda;

- büdcənin cari ehtiyaclarını təmin etmək məqsədilə vəsaitlərin cəlb edilməsi hallarında;

- büdcənin mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, müəssisə və təşkilatlara borcu olduqda (artıq ödənilmiş vergilər, geri qaytarılmalı olan məbləğlər və s.);

4.8. Vekselin buraxılması və dövriyyəsi

Vekselverənlər, tərtib edilmiş veksəl blanklarını dövlət reyestrinə daxil etmək üçün aşağıdakı sənədlərlə birlikdə QKDK - ya təqdim etməlidir:

- Hüquqi şəxsin adını, təşkilati – hüquqi formasını, hüquqi ünvanını, xidmət olunduğu bankın adını, hesablaşma hesabının nömrəsini və fəaliyyət növünü, fiziki şəxslər üçün - adı, soyadı, şəxsiyyətini təsdiq edən sənədin məlumatlarını (seriya, nömrə, nə vaxt və kim tərəfindən verilmişdir, ünvan) əks etdirən ərizə;

- Hüquqi şəxsin təsis sənədlərinin (təsis müqaviləsi və nizamnamə) və dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin təsdiq edilmiş surətləri;

- Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin vergi orqanları tərəfindən uçota alınması haqqında şəhadətnamənin təsdiq edilmiş surəti;

- Vekselin buraxılmasına səbəb olan sənədlərin (saziş, müqavilə, razılaşma və s.) təsdiq edilmiş surətləri;

- Sonuncu hesabat dövrü üçün mühasibat balansı və maliyyə nəticələri haqqında hesabat, kredit təşkilatları üçün əlavə olaraq bank lisenziyası;

- Vekselin dövlət reyestrinə daxil edilməsi üçün müəyyən edilmiş haqqın ödənilməsini təsdiq edən sənəd;

Vekselin blankında aşağıdakılar əks edilməlidir:

- Sənədin adı kimi onun yazıldığı dildə “Sadə veksəl” sözləri;

- Müəyyən bir məbləği şərtsiz ödəmək vədi;

- Ödəniş vaxtı;

- Ödəniş yeri;

- Ödənişin çatacağı və ya ödəniş barəsində sərəncam verən şəxsin adı;

- Vekselin verilmə tarixi və yeri;

- Veksəlverənin imzası;

- Veksel blankını çap etmiş mətbəənin adı və QKDK tərəfindən verilmiş lisenziyanın nömrəsi, tarixi və VÖEN – i.

4.9. Vekselin funksiyaları

Veksel aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- Kredit vasitəsi;

- Təminat vasitəsi;

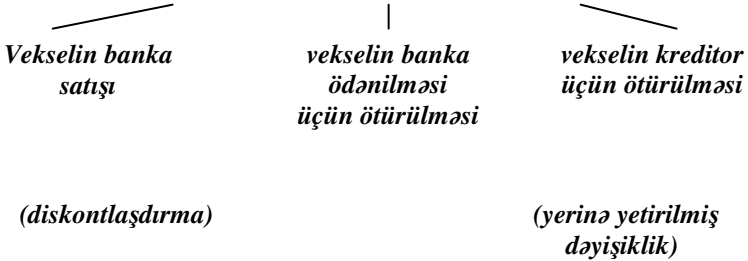
- Investiya vasitəsi;

- Ödəniş vasitəsi;

4.10. Veksel ödəniş vasitəsi kimi

Vekselin ötürülməsi / borc öhdəliyinin köçürülməsi

Vekselin ötürülmə vasitəsi aşağıdakılardan ibarətdir:

- *Razılaşdırma yolu ilə;*
- *Vekselin ötürülməsi ötürücü yazıyla (indossamentlə)*

4.11 Vekselin ödənişi

- Müəyyən bir gündə, tərtib və ya təqdim olunduqdan sonra müəyyən vaxt ərzində ödənilməli olan köçürmə vekselini saxlayan onu ödənilməli olduğu gün, yaxud bundan sonrakı iki iş günü ərzində ödənişə təqdim etməlidir;

- Ödəyici köçürmə vekselini ödəyərkən vekseli və ödəniş qəbzinin ona verilməsini vekselsaxlayandan tələb edə bilər;

- Vekselsaxlayan veksel məbləğinin hissə - hissə ödənişini rədd edə bilməz;

- Hissə - hissə ödəniş halında ödəyici, bu ödəmənin veksel üzərində qeyd edilməsini və bu barədə ona qəbz verilməsini tələb edə bilər;

- Ödəniş vaxtı çatmadan əvvəl vekselsaxlayanın razılığı olmadan ödənişə yol verilmir. Vekseli vaxtından əvvəl ödəyən şəxs ödənişi öz məsuliyyəti və riski hesabına həyata keçirir;

- Vekseli vaxtında ödəyən şəxs aldatmaya və ya kobud ehtiyatsızlığa yol verməyibsə, borc öhdəliyindən azad olunur. O,

indossamentlərin silsilə ardıcılığının düzgünlüyünü yoxlamalıdır, lakin indossantların imzalarını araşdırmağa borclu deyil;

- Köçürmə vekseli I bəndində göstərilən müddətdə ödəniş təqdim edilmədiyi təqdirdə, hər bir borclu

ödənilməli olan veksəl üzrə protest, bundan əvvəlki abzasda akseptdən imtinaya protesti vermək üçün göstərilmiş müddətlərdə verilməlidir.

- Akseptdən imtinaya protestin verilməsi vekselin ödəniş təqdim edilməsindən və ödəmədən imtinaya protestin verilməsindən azad edilir;

- Vekseli aksept edib etməməsindən aılı olmayaraq ödəyici, ödənişlərini dayandırmışdırsa və ya onun əmlakına qoyulmuş cərimə nəticəsiz qalmışdırsa, vekselsaxlayan öz iddia hüququnu, vekseli ödəniş üçün ödəyiciyə təqdim etdikdən və protest verdikdən sonra gerçəkləşdirə bilər.

- Vekseli aksept edib etməməsindən aılı olmayaraq ödəyici, yaxud aksept edilməsi lazım olmayan vekseli verən şəxs iflasa uğramışdırsa, vekselsaxlayanın öz iddia hüququnu gerçəkləşdirməsi üçün iflas haqqında məhkəmə qərarını təqdim etməsi

vekselin tədavülünü tənzimləyən dövlət orqanına yazılı məlumat verərək, bütün xərclər vekselsaxlayanın hesabına olmaqla, veksəl məbləğini həmin dövlət orqanının müəyyən etdiyi depozitə verməlidir.

4.12. Vekselin protest edilməsi

- Akseptdən və ya ödəmədən imtina, aksept və ya ödəmədən imtinaya qarşı rəsmi protest aktı ilə təsbit olunmalıdır;

- Akseptdən imtinaya protest, vekselin akseptə təqdim olunması üçün müəyyən olunmuş vaxt ərzində ödənilməlidir. Müəyyən bir gündə, tərtib və ya təqdim olunduqdan sonra müəyyən vaxt ərzində ödənilməli olan vekselin ödənməməsi haqqında protest vekselin ödənilməli olduğu gündən sonrakı iki iş günü ərzində verilməlidir. Təqdim edilən kimi kifayətdir.

- Vekselsaxlayan, akseptdən imtina və ya ödəmədən imtina barəsində öz indossantını və veksilverəni protest günündən sonrakı dörd iş günü ərzində, “məsrəfsiz dövrüyyə” qeydi olduqda isə təqdimat günündən sonrakı dörd iş günü ərzində xəbərdar etməlidir. Hər bir indossant aldığı bildiriş barəsində onu aldığı gündən sonrakı iki iş günü ərzində əvvəlki bildirişləri göndərənlərin kimliyini və ünvanlarını göstərməklə, öz indossantına məlumat verməlidir və bu bildirişlər veksilverənə qədər davam etməlidir.

- Göstərilən müddətlər əvvəlki bildirişin alındığı andan hesablanır.

- Köçürmə veksəl üzərində imza atmış hər hansı bir şəxsə bu bənddə göstərilən qaydada bildiriş göndərilərsə, həmin müddət ərzində belə bir bildiriş ona aval verənə də göndərilməlidir.

- Indossantlardan hər hansı biri öz ünvanını göstərməyibsə və ya oxunmaz şəkildə yazıbsa, bildiriş vərəqəsinin ondan əvvəlki indossanta göndərilməsi kifayətdir.

- Bildiriş göndərməli olan şəxs bunu istənilən şəkildə, hətta köçürmə vekselinə sadəcə olaraq qaytarmaq yolu ilə də edə bilər.

- O, bildirişi müəyyən edilmiş vaxtda göndərdiyini sübut edə bilməlidir.

- Əgər bildiriş vərəqəsi olan məktub, poçtla müəyyən edilmiş vaxtda göndərilərsə, vaxt qaydasına əməl olunmuş sayılır.

- Bildiriş vərəqəsini yuxarıda göstərilən müddətdə göndərməyən şəxs öz iddia hüquqlarını itirmir və ya yalnız səhlənkarlığı üzündən yarana biləcək zərərə görə məsuliyyət daşıyır. Bu halda, ödənilən zərərin məbləği köçürmə vekselin məbləğindən artıq ola bilməz.

4.13. Azərbaycanda vekselin inkişaf istiqamətləri

- Bankların veksellərlə apardıqları əməliyyatların genişləndirilməsi
- Borcların veksellərlə restrukturizasiyası.

- Keçmiş qarşılıqlı borcların veksellərlə rəsmiləşdirilməsi.
- Hüquqi və fiziki şəxslərin hesablaşmalarında veksellərdən ödəniş vasitəsi kimi istifadənin perspektivləri.
  - Dövlət və bələdiyyə veksellərinin buraxılışına başlanılması.
  - Bütçə kəsirinin və bütçə xərclərinin maliyyələşdirilməsi üçün xəzinə veksellərinin buraxılışı.
  - Bələdiyyələrin layihələrini maliyyələşdirmək məqsədilə bələdiyyə veksellərinin buraxılışı.
    - İri şirkətlər tərəfindən vəsaitlərin cəlb edilməsi məqsədilə maliyyə veksellərinin buraxılışı.
    - Protest edilmiş veksəl üzrə ödənişə yönəldilmənin prosedurunun təkmilləşdirilməsi.

4.14. Çek

Üzərində qeyd olunmuş məbləği çekalana ödəmək üçün çekverənin banka yazılı tapşırığıdır

4.15. Çekin növləri

- **Hesablaşma çekləri** - Hesablardan nağdsız qaydada hesablaşmaların aparılmasını nəzərdə tutan orderli çekdir
- **Bank çeki** - Bir bankın başqa banka banklararası hesablaşmaların aparılması üçün təqdim etdiyi orderli çekdir
- **Pul çeki** - Müştərinin bankda olan hesabından nağd pul vəsaitini almaq üçün yazılı sərəncamdan ibarət olan orderli çekdir

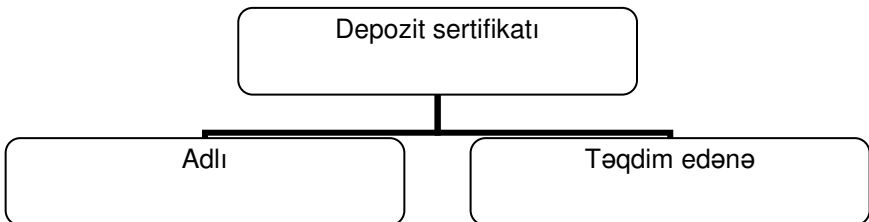
• **Yol çeki**

- Bir məntəqədə verilmiş çekdə imza nümunəsi göstərilən çek sahibinə, çekdə yazılmış məbləği ödəməyi üzərinə götürən təşkilatın öhdəliyi olub, digər məntəqədə nağdlaşdırılan çekdir. Yol çeklərinin ödənilməsi sahibinin imzası əsasında çekin emitenti, onun filialı və yaxud emitentin göstərdiyi digər təşkilat tərəfindən həyata keçirilir.

4.16. Depozit sertifikatı

• Depozit sertifikatı - təyin edilmiş müddətdən sonra özünün və faiz məbləğinin ödənilməsi öhdəliyi ilə banka qoyulmuş depozit haqqında sərbəst dövriyyəli şəhadətnamədir.

4.17. Depozit sertifikatının növləri

4.18. Konossament

Yükün daşınması üçün onun yüklənməsi, daşınması və alınması hüququnu təsdiq edən beynəlxalq standart sənəd formasıdır.

4.19. Varrant

a) anbardan verilmiş və anbarda yerləşdirilmiş əmtəəyə mülkiyyət hüququnu təsdiqləyən sənəd; b) müəyyən müddət keçdikdən sonra öz sahibinə əlavə güzəşt hüquqlarının verilməsini nəzərdə tutan və qiymətli kağızla birlikdə sahibinə

verilən şəhadətnamə; v) qeyd olunmuş qiymət ilə təyin olunmuş müddət ərzində hər hansı şirkətin aksiya və ya istiqrazlarının alınması üçün sahibinə üstünlük hüququ verən sənəddir.

4.20. Opsion

a) mükafat kimi müəyyən pul məbləğinin ödənilməsi şərti ilə tərəflərdən birinin digər tərəfin aktivlərini müqavilədə göstərilən qiymətlə və qeyd olunmuş müddət ərzində alıb-satmaq hüququnu əks etdirən sənəd;

b) qiymətli kağızlar bazarının 2 iştirakçısı arasında bağlanan əqd növü. İştirakçılardan biri təyin olunmuş qiymətlə opsiyonu yazır və satır, digər tərəf isə opsiyonda şərtləndirilmiş qiymətli kağızları həmin qiymətlə almaq və ya satmaq hüququ qazanır.

4.21. Fyuçers müqaviləsi

a) əqdin bağlanması zamanı qeyd olunmuş qiymətlə gələcəkdə müəyyən müddət ərzində birja aktivinin alınib-satılması haqqında birja müqaviləsi.

b) kontrakt bağlanarkən investor müəyyən sayda qiymətli kağızları öz kontragentinə satmaq və ya almaq öhdəçiliyini öz üzərinə götürür.

4.22. Girov kağızı

Girovqoyanla, o borclu deyilsə, həm də borclu ilə girov-saxlayan arasında əmlakın və hüquqların girova qoyulmasını və bundan irəli gələn hüquq və öhdəlikləri təsbit edən adlı qiymətli kağızdır.

4.23. Qiymətli kağızların girovunun üstünlükləri

1. Qiymətli kağızların dəyəri ilə borcun məbləğlərini tənzimləmək mümkündür ,çünki girovun predmeti kimi eyni

nominallı çoxsaylı səhmlər çıxış edir və lazım olduqda borcun məbləğinə uyğun gələn səhmlərin sayı girov qoyulur, digər girovlarda isə borcla girovun məbləği arasında fərqi aradan götürmək çətinidir.

2. Qiymətli kağızları girov qoymaqla daha böyük məbləğdə kredit götürmək

mümkündür, çünki qiymətli kağızları girov qoymaqla səhmdar cəmiyyətin dəyəri girov qoyulur ki, bu da daşınmaz əmlaka, xüsusilə mənzilə nisbətən daha böyük məbləğlərin cəlb edilməsinə imkan verir.

3. Daşınmaz əmlakın qiyməti tez-tez dəyişir və onun reallaşdırılmasında çətinliklər olur. Qiymətli kağızlar isə daha likviddir və onu reallaşdırmaq daha asandır.

4. Qiymətli kağızların konkret sahibi mövcuddur və onun girov qoyulması və satılması zamanı ailə üzvlərini evdən çıxarmaq tələb olunmur. Girov qoyulmuş mənzillərin ödənişə yönəldilməsi zamanı ailənin evdən çıxarılması ciddi problemlərlə nəticələnir.

5. Qiymətli kağızlar girov qoyularkən girov dövlət qeydiyyatından keçirildikdən sonra depozitarda döndürülür ki, bu da girov predmetinin xarab olması, cırılması, yanması, itirilməsi və digər mümkün təhlükədən qorunmasına və girovun etibarlı saxlanmasına imkan verir.

6. Girov qoyulmuş səhm sahibləri girovun vaxtında azad edilməsində maraqlı olduqları üçün, alınmış kreditin təyinatı üzrə istifadəsinə və səhmdar cəmiyyətinin səmərəli işləməsinə səy göstərirlər ki, bu da son nəticədə istehsalın artmasına kömək edir.

7. Girov hüququ qiymətli kağızları və onlarla əlaqədar artımı, yəni qiymətli kağıza görə ödənilən gəliri (dividendi, faizi, diskontu və s.) də əhatə etdiyinə görə, həmin gəlir, alınmış kreditlər üzrə faizlərin qaytarılmasına yönəldilə bilər. Digər girovlarda belə imkanlar yoxdur.

4.24. İpoteka kağızı

İpoteka kağızı – qanuni sahibinə ipoteka müqaviləsində göstərilən, əmlakın ipotekası ilə təmin edilən başqa sübut və dəlillər təqdim etmədən pul və başqa öhdəliklərin mövcudluğunu və bu öhdəliklər üzrə icranın tələb edilməsi hüququnu və əmlakın ipotekası haqqında müqavilədə göstərilən girov hüququnu təsdiq edən adlı qiymətli kağızdır. Qiymətli kağızların iştirakı olmadan sivil ipoteka bazarını yaratmaq qeyri-mümkündür. Qiymətli kağızlar ipoteka bazarının yenidən maliyyələşmə mənbəyi və ya resurs bazası kimi çıxış edir. Digər tərəfdən qiymətli kağızlardan ipoteka bazarında istifadə edilməsi bu bazarın şəffaflığına şərait yaradır. İpoteka bazarında qiymətli kağızların rolu aşağıdakı formada ola bilər:

- ipoteka kağızlarının buraxılışı
- ipoteka istiqrazlarının buraxılışı

İpotekada qiymətli kağızların iştirakını aşağıdakı sxem üzrə vermək olar:

İpotekaqoyanın əmlakının ipotekaya qoyulması faktı ipoteka kağızı ilə rəsmiləşdirilərək ipotekasaxlayan banka verilir. Bank ipoteka kağızlarının məbləğində ipoteka istiqrazlarını buraxır və aldığı vəsaiti ipoteka kreditlərinə yönəldir.

Digər variantda ipotekasaxlayan bank ipoteka kağızlarını İpoteka İnvestisiya Fonduna verir, sonuncu (yəni İİF) isə həmin məbləğ qədər ipoteka istiqrazı buraxır. Bu istiqrazların satışından əldə olunan məbləğ bank vasitəsilə ipoteka kreditlərinə yönəldilir. İpoteka bazarında qiymətli kağızların istifadəsinin digər variantları da ola bilər. İpoteka qiymətli kağızların (ipoteka kağızı və ipoteka istiqrazı) ipoteka müqaviləsindən üstünlüyü odur ki, ipoteka qiymətli kağızları alınıb-satıla bilər, girov qoyula bilər, dəyişdirilə bilər və.s. Ona görə də ipotekanın təkrar bazarını yalnız, ipoteka qiymətli kağızları vasitəsilə yaratmaq mümkündür.

4.25. İpoteka kağızının tətbiqinə dair

Beynəlxalq təcrübədə yaşayış sahəsinin alınmasının maliyyələşdirilməsinin əsas dörd modeli mövcuddur:

- Universal kommersiya bankları
- İpoteka kreditlərinin sekyuritizasiyası
- Yaşayış-tikinti əmanətləri
- İxtisaslaşdırılmış ipoteka bankları

4.26. Azərbaycanca İpoteka Fondunun formalaşması

• Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 sentyabr 2005-ci il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı nəzdində **Azərbaycan İpoteka Fondu yaradılmışdır.**

• Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2005-ci il tarixli Fərmanı ilə aşağıdakı aktlar qəbul edilmişdir:

– “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı nəzdində Azərbaycan İpoteka Fondu haqqında Əsasnamə”

– “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı nəzdində Azərbaycan İpoteka Fondunun vəsaiti hesabına ipoteka kreditlərinin verilməsi Qaydaları”

4.27. İpoteka Fondunun məqsədi

• AİF-in əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasında əhalinin yaşayış sahəsi ilə uzunmüddətli ipoteka kreditləşməsi vasitəsilə təmin edilməsi mexanizmlərini yaratmaq, ipoteka kreditləşməsinə yerli və xarici maliyyə resurslarının cəlb olunmasına köməklik göstərməkdən ibarətdir

• Müvəkkil kredit təşkilatları tərəfindən AİF-in tələblərinə (standartlara) uyğun olaraq verilmiş ipoteka kreditlərini yenidən maliyyələşdirir

- AİF dövlət təsisatıdır, hüquqi şəxsdir
- AİF əhaliyə birbaşa ipoteka kreditlərinin verilməsi ilə məşğul olmur

4.28. Azərbaycan İpoteka Fondunun funksiyaları

- Müvəkkil kredit təşkilatları tərəfindən verilmiş ipoteka kreditlərini yenidən maliyyələşdirir
- Yenidən maliyyələşdirdiyi ipoteka kreditlərinə dair tələbləri müəyyən edir
- Maliyyə vəsaitlərinin cəlb olunması məqsədilə ipoteka ilə təmin olunmuş qiymətli kağızlar emissiya edir

Öz fəaliyyətinin sabitliyini və likvidliyini təmin etmək üçün maliyyə risklərini idarə edir

İpoteka kreditləşməsi sahəsində likvidliyin təmin olunması və AİF-ə ucuz maliyyə resurslarının cəlb olunması məqsədilə öz səlahiyyətləri daxilində tədbirlər görür

4.29. İpoteka kreditinin alınmasının əsas şərtləri

- kredit **Azərbaycan manatı** ilə verilməlidir
- kredit Azərbaycan Respublikasının **vətəndaşına** verilir
- kredit **3 ildən 30 ilədək** müddətə verilməlidir
- kreditin məbləği **50 000 yeni manatdan** çox olmamalıdır. ilkin ödəniş-əmlakın dəyərinin 15%-i
- kredit üzrə illik **faiz dərəcəsi 8%**-dən çox olmamalıdır
- ipoteka kreditləri üzrə ödəniləcək aylıq məbləğ borcalanın aylıq məcmu **gəlirinin 50%-dən çox olmamalıdır**
- kredit daşınmaz əmlakın ipotekası ilə təmin olmalıdır

4.30. Kreditin alınma mərhələləri

1. Tələblərlə tanış olmaq və özünü qiymətləndirmə
2. İlkin qiymətləndirmə

3. Anderrayting – borcalanın kreditin qaytarma qabiliyyətinin və ipoteka predmetinin qiymətləndirilməsi

4. İpoteka kreditinin rəsmiləşdirilməsi (müqavilələr: kredit, ipoteka, alqı-satqı, sığorta, qeydiyyat, ipoteka kağızı)

5. Kreditin alınması

6. Kredit üzrə aylıq ödənişlərin aparılması

7. AİF tərəfindən ipoteka kreditinin yenidən maliyyələşdirilməsi

4.31. İpoteka Fondunun maliyyə mənbələri

- Dövlət büdcəsi
- AİF daxilolmaları (əsas borc və faizlər)
- Qiymətli kağızların yerləşdirilməsi
- İnstitusional investolar
- Xarici kreditlər, yardımlar, qrantlar
- Qadağan olunmayan digər mənbələr

4.32. İpoteka bazarının iştirakçıları

- Azərbaycan İpoteka Fondu
- Kredit təşkilatları
- Sığortaçılar
- Qiymətlədiricilər
- Notariuslar
- Qeydiyyat orqanları

4.33. İpotekanın əhəmiyyəti

- Ödəmə qabiliyyətli tələbin qarşılınması
  - Vətəndaşların yaşayış vəziyyətinin yaxşılaşdırılması
- Təkan-
- Maliyyə bazarlarının inkişafı
  - Tikinti sektorunun inkişafı

- Gəlirlərin rəsmiləşdirilməsi – əmək haqqı ödəmələrinin leqallaşdırılması
- Qanunvericiliyin inkişafı və təkmilləşdirilməsi
- Yaşayış sahələrinin qeydiyyatına alınması

4.34. İpoteka krediti üzrə güzəştlər (subsidiyalar)

- Güzəştlərin ipoteka kreditlərinin verilməsi prosesindən ayrılması prinsipi
- Güzəştli kateqoriyaların və güzəşt növlərinin müəyyən-
ləşdirilməsi
- Güzəştlərin ünvanlı şəkildə ayrılması
- Güzəştlərin AİF-in kreditlərinə şamil edilməsi

4.35. Gələcək tədbirlər

- Normativ bazanın tamamlanması
- İnstitusional quruculuq işlərinin tamamlanması
- Qanunvericilik təşəbbüsü
- Əhalinin marifləndirilməsi
- Büdcədən kənar vəsaitlərin cəlb olunması
- Şərtlərin yumşaldılması

4.36. Anbar şəhadətnaməsi

Qoşa və adi ola bilər. Qoşa anbar kağızı biri digərindən ayrılı bilən anbar kağızı və girov kağızından (varrantdan) ibarətdir. Qoşa anbar kağızı və onun hər bir hissəsi orderli qiymətli kağız hesab olunur. Adi anbar kağızı malın saxlanması üçün qəbul edildiyini təsdiqləyən və mal anbarı tərəfindən verilən adsız qiymətli kağızdır.

4.37. Mənzil sertifikatı

Fiziki və hüquqi şəxslər arasında yerləşdirilən sənədli qiymətli kağızlar olub, sahiblərinə buraxılış şərtlərində müəy-

yən olunan şərtlərə əməl etdikləri təqdirdə, emitentdən tikintisi (yenidən qurulması) bu qiymətli kağızların yerləşdirilməsindən alınan vəsait hesabına maliyyələşdirilən binaların (mənzillərin) onların mülkiyyətinə verilməsi yolu ilə ödənməsini tələb etmək ixtiyarını verir.

• Mənzil sertifikatlarının buraxılışı və tədavülü qaydaları qiymətli kağızlar bazarını tənzimləyən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən qəbul edilmiş normativ – hüquqi aktlarla tənzimlənir.

4.38. Mənzil sertifikatının üstünlükləri

- Yeni binaların tikilməsi;
- Mövcud binaların bərpa edilməsi;
- Pul vəsaitlərin cəlb edilməsi;
- Əhalinin mənzilə olan tələbatının ödənilməsi;
- Mənzilə mülkiyyət hüququnun rəsmiləşdirilməsi;
- Sivil mənzil bazarının formalaşdırılmasında istifadə edilməsi;
- Dövlət qeydiyyatına alınması rahatdır və az vaxt sərf edir;
- Emissiyası prospekti tutulmur;
- Dövlət qeydiyyatına alınması üçün dövlət rüsumu ödənilmir;
- Mənzil sertifikatı indosaament vasitəsilə ötürülür;

“Mənzil sertifikatlarının buraxılışı, tədavülü və ödənilməsi haqqında Əsasnamə”yə əsasən:

- Mənzil sertifikatı adlı və ya adsız qiymətli kağız ola bilər.
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq, respublika ərazisində tikinti aparmaq hüququna malik olan, mənzil sertifikatları buraxan və onların sahibləri qarşısında öhdəliklər daşıyan hüquqi şəxslər mənzil sertifikatının emitenti ola bilərlər.

4.39. Mənzil sertifikatının rekvizitləri

• Mənzil sertifikatı aşağıdakı məcburi rekvizitləri özündə əks etdirməlidir:

- sənədin adı olaraq “Mənzil sertifikatı” ifadəsi;
- . mənzil sertifikatının nömrəsi və seriyası;
- . adlı mənzil sertifikatının ilk sahibinin adı, soyadı, atasının adı;
- . emitentin adı, olduğu yer, emitentin rəhbəri və baş mühasibinin möhürlə təsdiq edilmiş imzaları;
- . ilk sahibin mənzil sertifikatını əldə etdiyi tarix;
- . tikilinin texniki göstəriciləri;
- . tikilinin istehlak göstəriciləri;
- . mənzil sertifikatının nominal dəyəri;

4.40. Mənzil sertifikatlarının istifadəsi

Mənzil sertifikatının ilkin satışı emitent və (və ya) qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısı tərəfindən həyata keçirilir. Mənzil sertifikatının ilkin satış qiyməti emitent tərəfindən mənzil sertifikatlarının hər bir sertifikatı üçün ayrıca müəyyən edilir. Mənzil sertifikatının satışından əldə edilmiş vəsaitlər məqsədli təyinatına uyğun olaraq istifadə edilir.

4.41. Mənzil sertifikatının təminatı

Mənzil sertifikatları təminatlı və ya təminatsız ola bilərlər.

Təminatlı mənzil sertifikatları üzrə öhdəliklər girov (ipoteka) (bundan sonra - girov), qarantıya və zəmanət ilə təmin edilir. Emitent öz öhdəliklərini yerinə yetirmədikdə təminatçı tərəfindən mənzil sertifikatının nominal dəyəri investora ödənilir.

- Təmin edilmiş mənzil sertifikatları üzrə öz adından və investorların xeyrinə girov saxlayan qismində sərəncamçı çıxış edir.

- Mənzil sertifikatları üzrə sərəncamçı qismində kredit təşkilatı və ya qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısı olan broker, qiymətli kağızların idarə olunması üzrə peşə fəaliyyətini həyata keçirən və ya depozitar çıxış edə bilər. Emitentlə sərəncamçı arasında qarşılıqlı asılılıq olmamalıdır.

Sərəncamçı və emitentin hüquq və vəzifələri onların arasında bağlanmış müqavilə ilə tənzimlənir.

Girovla təmin edilmiş mənzil sertifikatları üzrə əmlakın girov qoyulması, girovdan azad edilməsi, ödənişə yönəldilməsi və s. mövcud qanunvericilikdə girov üçün nəzərdə tutulmuş prosedurlara müvafiq surətdə həyata keçirilir.

Girovla təmin edilmiş mənzil sertifikatları üzrə öhdəliklərin emitent tərəfindən icra edilmədiyi və ya lazımınca icra edilmədiyi halda, girov predmeti olan əmlak bu mənzil sertifikatların hər hansı sahibinin sərəncamçıya ünvanlanmış yazılı tələbi ilə, sərəncamçı tərəfindən qanunvericiliyə müvafiq surətdə ödənişə yönəldilə bilər.

Sərəncamçı mənzil sertifikatı sahibinin yazılı tələbində qeyd olunmuş mənzil sertifikatları üzrə öhdəliklərin emitent tərəfindən icra edilməməsi və ya lazımınca icra edilməməsi faktlarını araşdırır və yalnız bu faktlar təsdiq olunduqda, girov predmetini ödənişə yönəldir.

Zəmanət ilə təmin edilmiş mənzil sertifikatları

Mənzil sertifikatları üzrə öhdəliklərin icrasının təmin edilməsi üçün təqdim edilən zəmanət qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada, yazılı formada rəsmiləşdirilməlidir və bu mənzil sertifikatları üzrə öhdəliklər tam icra edilənədək geri çağırılmalı bilməz.

Təmin edilmiş mənzil sertifikatları üzrə dövlət və ya

bələdiyyə tərəfindən verilmiş zəmanətlərin ümumi məbləğləri qanunvericiliyə müvafiq surətdə qəbul edilən Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin və ya bələdiyyə büdcəsinin xərclər maddəsində əks etdirilməlidir.

Mənzil sertifikatlarının ödənişi və ləğv edilməsi

Mənzil sertifikatının ödənişi emitent tərəfindən həyata keçirilir. Mənzil sertifikatının ödənişi mənzil sertifikatı sahibinin mülkiyyətinə mənzil sertifikatında göstərilən tikilinin verilməsi və bu hüququn dövlət qeydiyyatına alınması ilə həyata keçirilir.

Mənzil sertifikatı mülkiyyət hüququnun qeydiyyatını aparan orqan üçün bu sertifikatda göstərilən daşınmaz əmlaka hüquqları daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyata almaq üçün əsasdır.

- Mənzil sertifikatı ödənildikdən (mülkiyyət hüququ mənzil sertifikatı sahibinə keçdikdən) sonra həmin sertifikat onun üzərində ödənişə yönəldilməsi barədə qeydin (qeyd emitentin vəzifəli şəxsi tərəfindən imzalanır və emitentin möhürü ilə təsdiq edilir) edilməsi ilə emitent və ya mülkiyyət hüququnun qeydiyyatını aparan orqan tərəfindən ləğv edilir. Bu barədə emitent və ya mülkiyyət hüququnun qeydiyyatını aparan orqan müvafiq jurnalda (sertifikatın ləğv edilmə tarixi, qiymətli kağızın qeydiyyat nömrəsi, qiymətli kağızın növü, qiymətli kağızın sahibinin adı, ləğv edilmiş sertifikatın seriya və **nömrəsi göstərməklə**) qeydlər aparmalıdır.

4.42. Mənzil sertifikatının nümunəsi

- Mənzil sertifikatı
- seriya MS - N 0000001
- tərtib
- olunduğu yer

---

nominal dəyəri(rəqəmlə)

- Emitent

(Emitentin tam adı, ünvanı və VÖEN)

---

aşağıdakı rekvizitlərə malik olan

- Mənzil sertifikatının ödənilmə

tarixi _____

- Mənzilin техники

göstəriciləri _____

- Mənzilin istehlak

göstəriciləri _____

- Yerləşdiyi

ünvan _____

- Mərtəbəsi _____

- Ümumi

sahəsi(m2) _____

- Yaşayış sahəsi (m2)

-
- Qeyri-yaşayış sahəsi (m2)

-
- Tavanın hündürlüyü (m,sm)

-
- Otaqların sayı

-
- Digər rekvizitlərə malik

olan _____ tikilinin

(binaların,mənzillərin) _____

- Mənzil sertifikatı sahibinin _____ adına
- (adı,soyadı,atasının adı)
- xüsusi mülkiyyət hüququnu _____ tarixdən
- (ay,gün,il)
- gec olmayaraq qeyd şərtsiz rəsmiləşdirmək öhdəliyini üzərinə götürür.
- Mənzil sertifikatının sahibinə verilmə tarixi _____
- Emitent _____
- _____ (Vəzifəli şəxsin adı,soyadı,atasının adı)
- (İmza)
- Baş mühasib _____
- _____ (adı,soyadı,atasının adı)
- (İmza)
- Tarix „_____,„ _____200_____-ci il
- M.Y
- Bu qiymətli kağız daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində xüsusi mülkiyyət hüququnun qeydiyyatdan keçirilməsi üçün əsasdır.

Arxa tərəfi

- İndossament

“ _____ ” _____ il

- (indossantın adı, hüquqi ünvanı)
- (bank rekvizitləri, VÖEN)
- Mənzil sertifikatı üzrə öz tələblərimi

-
- (indossantın adı)
  - (indossantın hüquqi ünvanı, bank rekvizitləri, VÖEN)
  - verirəm.
  - İndossant : _____

-
- _____ (imza)
  - (Soyadı, adı, atasının adı)

V FƏSİL

QIYMƏTLİ KAĞIZLARIN YERLƏŞDIRİLMƏSİ VƏ TƏDAVÜLÜ

5.1. Qiymətli kağızların emissiyası

Qiymətli kağızların emissiyası-Emitentin qiymətli kağızlarının emissiyası haqqında qərarının qəbulunun, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda emissiya prospektinin tərtibinin, qiymətli kağızların buraxılışının, yerləşdirilməsinin və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər tədbirlərinin məcmusudur.

5.2. Qiymətli kağızların forması və buraxılış şərtləri

İnvestisiya qiymətli kağızının forması və buraxılış şərtləri investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası haqqında qərar və investisiya qiymətli kağızlarının emissiya prospektində (investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası emissiya prospekti ilə müşayiət olunursa) birmənalı müəyyən edilməlidir.

İnvestisiya qiymətli kağızları aşağıdakı formalardan birində emissiya edilə bilər:

- Sənədli adlı qiymətli kağızlar;
- Sənədsiz adlı qiymətli kağızlar;
- Sənədli adsız qiymətli kağızlar.

Eyni dövlət qeydiyyat nömrəsi olan investisiya qiymətli kağızları bir formada buraxılmalıdır.

İnvestisiya qiymətli kağızlarının nominalı milli və səhmlər istisna olmaqla sərbəst dövrəli valyutada ifadə oluna bilər.

5.3. İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının mərhələləri

• İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyası aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- Emitent tərəfindən investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası haqqında qərarın qəbul edilməsi;
- Investisiya qiymətli kağızlarının emissiya prospektinin tərtib edilməsi (investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası emissiya prospekti ilə müşayiət olunursa);
- Investisiya qiymətli kağızları buraxılışının dövlət qeydiyyatı;
- Investisiya qiymətli kağızlarının emissiya prospektində olan məlumatların açıqlanması (investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası emissiya prospekti ilə müşayiət olunursa);
- Investisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsi;
- Investisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabatın qeydiyyatı;
- Investisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabatda olan məlumatların açıqlanması (investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası emissiya prospekti ilə müşayiət olunubsa).

5.4. İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyası haqqında qərar

İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyası haqqında qərarla aşağıdakı məlumatlar öz əksini tapmalıdır:

- Emitentin tam adı və olduğu yer;
- Qərarın qəbul edilməsi tarixi;
- Qərarı qəbul etmiş emitentin idarəetmə orqanının adı;
- Qiymətli kağızın növü;
- Qiymətli kağızın forması;
- Qiymətli kağızın nominal dəyəri;
- Həmin buraxılışa daxil olan qiymətli kağızların sayı və ümumi məbləği;
- Qiymətli kağızların yerləşdirilməsi qaydası;
- Bir qiymətli kağızla təsbit edilən hüquqlar;
- Qiymətli kağızların sahibləri qarşısında emitentin öhdəlikləri;

- Emitentin rəhbərinin adı, soyadı, möhürlə təsdiqlənmiş imzası.

5.5. İnvestisiya qiymətli kağızlarının buraxılışının dövlət qeydiyyatı

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının buraxılışının dövlət qeydiyyatı üçün emitent tərəfindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına aşağıdakı sənədlər təqdim edilməlidir:

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının qeydiyyata alınması üçün ərizə;

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyası haqqında qərar;

- Emitentin hüquqi şəxs kimi dövlət qeydiyyatına alınması haqqında şəhadətnamənin və təsis sənədlərinin notarial qaydada təsdiq olunmuş surətləri;

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiya prospekti (investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası emissiya prospekti ilə müşayiət olunursa);

- İnvestisiya qiymətli kağızının sertifikatının nümunəsi (investisiya qiymətli kağızları sənədli formada buraxıldıqda);

- İnvestisiya qiymətli kağızların emissiya prospektinin qeydiyyata alınması üçün dövlət rüsumunun ödənilməsini təsdiq edən sənəd (investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası emissiya prospekti ilə müşayiət olunursa).

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının buraxılışının dövlət qeydiyyatı həmin buraxılışa dövlət qeydiyyat nömrəsinin verilməsindən və bu məlumatların dövlət reyestrinə daxil edilməsindən ibarətdir.

5.6. Qiymətli kağızların qeydiyyatata alınması üçün dövlət rüsumu

Qiymətli kağızların emissiya prospektinin qeydiyyatata alınması üçün	
Emissiya məbləği şərti maliyyə vahidinin 90 000 mislinədək olduqda	Şərti maliyyə vahidinin 200 misli
Emissiya məbləği şərti maliyyə vahidinin 90 000 mislindən 180 000 mislinədək olduqda	Şərti maliyyə vahidinin 400 misli
Emissiya məbləği şərti maliyyə vahidinin 180 000 mislindən çox olduqda	Şərti maliyyə vahidinin 800 misli
Depozit sertifikatlarının emissiyasının dövlət qeydiyyatına alınması üçün	Şərti maliyyə vahidinin 1000 misli
Veksellərin dövlət reyestrinə daxil edilməsi üçün	Şərti maliyyə vahidinin 2 misli
Çeklərin dövlət reyestrinə daxil edilməsi üçün (hər bir çek kitabçası üçün)	Şərti maliyyə vahidinin 0,5 misli

5.7. Emissiya prospektinə olan tələblər

- investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası (qapalı yerləşdirmə istisna olmaqla) emissiya prospekti ilə müşayiət olunur.
- investisiya qiymətli kağızlarının emissiya prospektində aşağıdakı məlumatlar olmalıdır:
  - Emitentin tam adı, təşkilati-hüquqi forması və olduğu yer;
  - Hüquqi şəxslərin dövlət reyestrində emitent barədə olan məlumatlar;
  - Emitentin nizamnamə kapitalının on faizindən az olmayan miqdarda səs hüququnu verən səhmlərinə (bundan sonra - səsli səhmlər) malik olan şəxslər barədə məlumat;

- Emitentin idarəetmə orqanı, icra və nəzarət orqanları haqqında məlumat;
- Emitentin filial və nümayəndəlikləri haqqında məlumat;
- Nizamnamə kapitalında emitentin payı on faizdən az olmayan hüquqi şəxslərin siyahısı və rekvizitləri;
- Nizamnamə kapitalı və onun tərkibi haqqında, o cümlədən nizamnamə kapitalının miqdarı, səhmlərin miqdarı, onların nominal dəyəri və növləri, habelə səhmlərin ayrı-ayrı növlərinin imtiyazları haqqında məlumat (səhmdar cəmiyyətləri üçün);
- Müstəqil auditorun hesabatı ilə birlikdə, emitentin sonuncu balansı və toplu maliyyə hesabatı;
- Emitentin təsis edildiyi tarixdən və ya son beş maliyyə ili ərzində emitent tərəfindən səhmlər üzrə ödənilmiş dividendlər haqqında məlumat;
- Emitentin əvvəl emissiya edilmiş qiymətli kağızları haqqında məlumat;
- Investisiya qiymətli kağızlarının buraxılışı haqqında ümumi məlumat;
- Investisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilmə qaydası;
- Emitentin kreditor borcları, ödəniləcək faizlərin məbləği və satınalma şərtləri (istiqrazlar üzrə);
- Istiqrazlar üzrə müəyyənləşdirilmiş xüsusi təminatlar (olduqda);
- Təmin edilmiş istiqrazlar üzrə təminatın sərəncamçısı haqqında məlumat;
- Investisiya qiymətli kağızlarının ödənilməsi qaydası;
- Investisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsində iştirak edəcək qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısı haqqında məlumat;
- Investisiya qiymətli kağızlarının emissiyası haqqında qərarın tarixi, nömrəsi və onu qəbul etmiş orqanın adı;
- Imtiyazlı səhmlərlə təsbit olunmuş hüquqların məzmunu;
- Investisiya qiymətli kağızlarının əldə edilməsi üçün məhdudiyətlər (olduqda).

5.8. Qiymətli kağızların buraxılış haqqında məlumatın açıqlanması

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyası emissiya prospekti ilə müşayiət olunduqda, emitent onları yerləşdirməzdən əvvəl emissiya prospektində olan məlumatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada açıqlamalalıdır.

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiya prospekti emitentin ünvanında, qiymətli kağızların satış yerlərində olmalıdır və tanışlıq üçün emitent və ya yerləşdirməni həyata keçirən qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısı tərəfindən heç bir ödəniş tələb edilmədən təqdim edilməlidir. Emitent emissiya prospekti ilə tanış olmaq üçün zəruri olan şəraiti yaratmalı və bunun üçün vaxtı və ünvanı kütləvi informasiya vasitələrində elan etməlidir.

5.9. İnvestisiya qiymətli kağızların yerləşdirilməsi

- Qiymətli kağızların yerləşdirilməsi emitentin qiymətli kağızlarının ilk sahiblərinə özgəninkiləşdirilməsidir. Emitent investisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsi hüququnu onlar dövlət qeydiyyatından keçdiyi andan əldə edir.

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsi kütləvi təklif və ya investorların məhdud dairəsinə təklif (qapalı yerləşdirmə) üsulu ilə həyata keçirilir.

- Səhmdar cəmiyyətlərinin səhmlərinin kütləvi təklif üsulu ilə yerləşdirilməsi fond birjası vasitəsi ilə həyata keçirilir. Səhmlərin emissiyasının baş tutmuş hesab edilməsi üçün əsas olan hissəsinin fond birjası vasitəsi ilə yerləşdirilməsi qiymətli kağızların buraxılışı dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən etibarən bir il ərzində başa çatmalıdır.

- Emitent investisiya qiymətli kağızın dəyərinin ilk sahibi tərəfindən ödənilmə tarixdən etibarən on beş gündən gec olmayaraq onun sahibi haqqında məlumatın qiymətli kağızların

sahiblərinin reyestrinə daxil edilməsini (adlı qiymətli kağızların yerləşdirilməsi halında), investisiya qiymətli kağızın sahibinə investisiya qiymətli kağızın sertifikatının və ya depo hesablardan çıxarıqların verilməsini təmin etməlidir.

- Kütləvi təklif üsulu ilə yerləşdirilən səhmlərin dəyəri yalnız pulla ödənilir.

İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabat

İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabatə aşağıdakı məlumatlar daxil edilməlidir:

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsinin başlanması və başa çatması tarixi;

- Yerləşdirilmiş investisiya qiymətli kağızlarının sayı;

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsindən daxil olan vəsaitin ümumi məbləği;

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsi zamanı emitentlə investorlar arasında bağlanmış əqdlər haqqında məlumat.

- Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı investisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabatə on beş iş günü müddətində baxır və qeydiyyatdan imtina üçün əsas olmadıqda onu qeydə alır.

- Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı investisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabatə qeydiyyata almaqdan həmin buraxılış qiymətli kağızlarının emissiyası ilə əlaqədar qanun pozuntularına yol verildikdə imtina edə bilər.

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının kütləvi təklif üsulu ilə yerləşdirilməsi zamanı emissiyanın yekunları haqqında hesabat, qeydiyyata alındıqdan sonra, emitent tərəfindən kütləvi informasiya vasitələrində açıqlanmalıdır.

5.10. İnvestisiya qiyməti kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabat

İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabatla aşağıdakı məlumatlar daxil edilməlidir:

- İnvestisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsinin başlanması və başa çatması tarixi;
- Yerləşdirilmiş investisiya qiymətli kağızlarının sayı;
- İnvestisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsindən daxil olan vəsaitin ümumi məbləği;
- İnvestisiya qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsi zamanı emitentlə investorlar arasında bağlanmış əqdlər haqqında məlumat.

• Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı investisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabatla on beş iş günü müddətində baxır və qeydiyyatdan imtina üçün əsas olmadıqda onu qeydə alır.

• Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı investisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabatı qeydiyyata almaqdan həmin buraxılış qiymətli kağızlarının emissiyası ilə əlaqədar qanun pozuntularına yol verildikdə imtina edə bilər.

• İnvestisiya qiymətli kağızlarının kütləvi təklif üsulu ilə yerləşdirilməsi zamanı emissiyanın yekunları haqqında hesabat, qeydiyyata alındıqdan sonra, emitent tərəfindən kütləvi informasiya vasitələrində açıqlanmalıdır.

5.11. Qiymətli kağızların tədavülü

• Qiymətli kağızların tədavülü yerləşdirmədən sonra qiymətli kağızlarla mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması nəticəsində mülkiyyət hüquqlarının keçməsi və qeydiyyatı prosesidir.

• Adlı qiymətli kağızları əldə edən şəxsin mülkiyyət hüquqları qiymətli kağızlar üzrə hüquqların ötürülməsinin qeydiyyatı ilə yaranır.

- Qiymətli kağızlar girovla və qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər öhdəliklərlə yüklənə bilər. Bu, dövlət qeydiyyatına alındığı andan qüvvəyə minir.

5.12. Qiymətli kağızlar üzrə hüquqların ötürülməsi

- Adsız sənədli qiymətli kağız üzrə hüquqlar onun sertifikatının yeni sahibinə verilməsi ilə ötürülür.

- Depozitarda saxlanılan adsız sənədli qiymətli kağızlar üzrə hüquqlar qiymətli kağızların yeni sahibinin «depo» hesabına köçürülməsi yolu ilə ötürülür.

- Adlı sənədsiz qiymətli kağızlar üzrə hüquqlar qiymətli kağızların sahibinin «depo» hesabından yeni sahibin «depo» hesabına köçürülməsi yolu ilə ötürülür.

- Adlı sənədli qiymətli kağızlar üzrə hüquqlar yeni sahibə qiymətli kağızları (sertifikatları) verməklə reyestrdə müvafiq qeydin aparılması yolu ilə ötürülür. Depozitarda saxlanılan adlı sənədli qiymətli kağızlar üzrə hüquqlar sahibin «depo» hesabından yeni sahibin «depo» hesabına qiymətli kağızların köçürülməsi yolu ilə ötürülür.

- Qiymətli kağızlarla təsbit edilmiş hüquqlar əldə edən şəxsə həmin kağızlar üzrə hüquqlar keçən andan keçir.

- Orderli qiymətli kağızlara hüquqlar ixtiyarlı sahibin kağız üzərində etdiyi sərəncam vasitəsi ilə yeni sahibə ötürülür.

5.13. Xarici emitentlərin qiymətli kağızlarının Azərbaycanda tədavülə buraxılması

- Xarici qiymətli kağızların emitenti və ya bu qiymətli kağızları Azərbaycan Respublikasının xaricində əldə etmiş şəxs (bundan sonra – xarici qiymətli kağızların sahibi) həmin qiymətli kağızları Azərbaycan Respublikasında tədavülə buraxmaq hüququnu Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsindən (bundan sonra - QKDK) "Xarici emitentlərin qiymətli kağızlarının Azərbaycan Respublikasında tədavülə buraxılması haqqında" Şəhadətnaməni (Forma № 1)

aldıqdan sonra əldə edir. "Xarici emitentlərin qiymətli kağızlarının Azərbaycan Respublikasında tədavülə buraxılması haqqında" Şəhadətnamə xarici qiymətli kağızların Azərbaycan Respublikasının ərazisində tədavülə buraxılmasını təsdiq edən rəsmi sənəddir.

- Xarici qiymətli kağızların Azərbaycan Respublikasının ərazisində tədavülə buraxılması haqqında onların emitenti və ya sahibi aşağıdakı məlumatları mərkəzi mətbuat orqanında dərc etdirməlidir və QKDK-nın İnternet səhifəsində yerləşdirməlidir: Xarici qiymətli kağızların emitenti və ya sahibi hüquqi şəxs olduqda - tam adı və hüquqi ünvanı; fiziki şəxs olduqda - adı, soyadı və ünvanı;

- Xarici qiymətli kağızların növü, forması, nominal dəyəri, sayı və ümumi məbləği;

- Xarici qiymətli kağızların yerləşdirilməsinin başlanma və başa çatma tarixi (olduqda);

- Xarici qiymətli kağızların emissiya prospekti ilə və ya qiymətli kağızların buraxılışını açıqlayan sənədlə (olduqda) tanış olmaq və onları almaq üçün ünvan və əlaqə telefonları. Xarici qiymətli kağızların emitenti və ya sahibi onların yerləşdirilməsini bitirdikdən sonra 30 (otuz) iş günü ərzində QKDK-ya yerləşdirmənin nəticələri haqqında hesabatı təqdim etməlidir.

- Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici qiymətli kağızların emitenti və ya sahibi həmin xarici qiymətli kağızlarla hər hansı əməliyyatları yalnız onlara QKDK tərəfindən " Xarici emitentlərin qiymətli kağızlarının Azərbaycan Respublikasında tədavülə buraxılması haqqında" Şəhadətnamə verildikdən sonra apara bilər.

- Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici qiymətli kağızların saxlanması və onlar üzrə hüquqların uçotu QKDK-nın müvafiq lisenziyası əsasında fəaliyyət göstərən depozitariy vasitəsi ilə həyata keçirilməlidir.

VI FƏSİL

QIYMƏTLİ KAĞIZLARLA ƏMƏLIYYATLAR VƏ ƏQDLƏRİN BAĞLANMASI

6.1. Əqdin tərəfləri

- Təşkilati tərəf.
- İqtisadi tərəf əqdin bağlanma məqsədini, əqd bağlanan zaman nəzərə alınan effektivliyini və riskini göstərir.
- Hüquqi tərəf hər iki tərəfin əqd üzrə hüquq və vəzifələrini göstərir.
- Etik tərəf özündə əqddə ictimai əlaqəni əks etdirir.

6.2. Birja əməliyyatları

Birja əməliyyatları dedikdə, birja əmtəəsi (qiymətli kağızlar və ya digər maliyyə aktivləri, əmtəələr) ilə birjada edilən müxtəlif əməliyyatlar başa düşülməlidir. Bu əməliyyatlara birja əmtəəsinin alqısı və satqısı, listing və delisting, opsiyon, forvard və fyuçers kontraktlarının bağlanması, əmtəənin qiymətləndirilməsi (kotirovkası), girov, hesablaşma, kliring, konsaltinq, qiymətli kağızların saxlanması və təqdim edilməsi kimi fəaliyyət növlərini aid etmək olar. Bütün bu əməliyyatların keçirilməsi üzrə qaydalaşdırılmış fəaliyyət birja əməliyyatları mexanizmini müəyyən edir. Bu mexanizm birja əməliyyatlarının subyektlərinin, obyektlərinin və bilavasitə birja fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesinin mövcudluğunu nəzərdə tutur.

6.3. Birja əqdlərinin əsas tipləri

Birja əmtəələrinə dair hüquq və öhdəliklərin yaradılmasına, təsbit edilməsinə, xitam verilməsinə və ya dəyişdirilməsinə istiqamətlənmiş və birjanın binasında onun

müəyyən edilmiş iş saatlarında satış iştirakçılarının həyata keçirdiyi qarşılıqlı razılaşdırılmış tədbirlərinə birja əqdləri deyilir.

- əmtəə (daha doğrusu, onun nümunələri) təqdim olunmaqla edilən əqdlər;
- fərdi forvard əqdləri;
- standart fyuçers (müddətli) əqdləri;
- option əqdləri;
- birjadankənar əqdlər – qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçılarının və notariat orqanlarının birjadan kənar qeydə aldığı əməliyyatlarıdır.

Dünya təcrübəsinin inkişafı birja əqdlərinin əsas tipləri kimi aşağıdakıları müəyyən etmişdir:

- Birja əqdləri əmtəə və fond aktivləri üzrə bağlanılır. Əqdin bağlanması qaydası birjanın özü tərəfindən müəyyən edilir. Birja əqdləri qaydalarının ümumi tələblərinə əqdin yazılı şəkildə bağlanması tələbi aiddir.

- Standart alqı-satqı müqaviləsində malın təqdim edilməsi tarixi, birja əmtəəsinin miqdarı, keyfiyyət göstəriciləri, tipi və növü, ödəmənin vaxtı, həcmi və forması, təqdim edilmənin şərtləri və tərəflərin məsuliyyəti əks olunur. Bununla belə, forvard kontraktları əmtəənin gələcəkdə təqdim edilməsinə dair fərdi öhdəliklərlə seçilir. Bu cür birja əməliyyatı üzrə sifarişdə əmtəənin (qiymətli kağızın) dəqiq adı, əqdin növü (alqı, satqı), əqd üçün təklif olunan qiymətli kağızların **miqdarı, əqdin keçirilməli olduğu qiymət, əqdin müddəti (bu gün, həftənin yaxud ayın sonuna qədər) və növü göstərməlidir.**

6.4. Birja əməliyyatlarının fərqləndirici xüsusiyyətləri

Birja əməliyyatları bir sıra *fərqləndirici xüsusiyyətlərə* malikdir. Onlar aşağıdakılardır:

- xüsusi yerlərdə keçirilmə;
- birja əmtəələri üzrə standart kütlələrlə (partiyalar, lotlar, dəstlər) keçirilmə;

- əmtənin özü birjada olmadıqda onun təsviri üzrə keçirilmə;
- daimi keçirilmə;
- aşkar keçirilmə;
- qiymətqoymanın sərbəst olması;
- dövlət tərəfindən birbaşa tənzimlənməməsi;
- vasitəçilər tərəfindən keçirilməsi;
- qanunlarda və birjanın nizamnaməsində göstərilmiş vahid qaydalarla keçirilməsi;
- əmtənin keyfiyyəti nəzərə alınmaqla keçirilməsi;
- ixtisaslaşmaya məruz qalması.

6.5. İcra olunma müddətinə görə əqdlərin fərqi

• Kassa əqdləri – halında bütün əməliyyatlar əqdlərin bağlanması zamanı və ya həmin gündən başlayaraq 3 iş günü ərzində həyata keçirilir. Kassa əqdlərinin iki növü vardır: qiymətli kağızların qismən borc pulla ödənilməsi üsulu ilə alınması ("marja ilə əqd"); borc və ya müvəqqəti istifadə üçün götürülmüş qiymətli kağızların satılması ("qısa əqd").

Qiymətli kağızların qismən borc pulla ödənilməsi üsulu ilə alınması ("Marja ilə əqd") zamanı alıcı qiymətli kağızların dəyərinin yalnız bir hissəsini şəxsi pul vəsaitləri hesabına ödəyir, qalan hissəsi isə bank krediti vasitəsi ilə və ya brokerin ödəniş vaxtının uzadılması yolu ilə ödənilir. Bu cür əqdlərə alıcı və satıcıdan başqa, broker-kreditorlar və həmçinin kommersiya bankları cəlb olunduğundan olduqca çox risklidir və bu səbəbdən Amerika, Yaponiya və s. kimi iqtisadi inkişaf etmiş ölkələrdə belə əqdlərin həyata keçirilməsi üçün etibarlı mühafizə mexanizmləri işlənilib hazırlanmışdır. Bu ölkələrdə marja üsulu ilə əqdlər dövlət orqanları, birjalar tərəfindən ciddi surətdə nəzarətdə saxlanılır və tənzimlənir.

Bu cür əqdlər Maliyyə Nazirliyinin "qiymətli kağızlarla əqdlərin aparılması və qeydiyyat qaydaları" təlimatında minimal marja olaraq, əldə olunacaq qiymətli kağızların dəyərinin 50% təyin olunmuşdur.

Borc və ya müvəqqəti istifadə üçün götürülmüş qiymətli kağızların satılması ("qısa əqd"). Bu əqd üzrə ticarət iştirakçıları gözlənilən məzənnənin düşməsindən istifadə edərək özlərinə məxsus olmayan qiymətli kağızları satır və bunun əvəzində istənilən borcu alırlar. Əgər satıcının ümidləri özünü doğruldarsa, o qiymətli kağızları aşağı məzənnə ilə alır və broker-kreditora onları qaytarır.

Bu cür əqd növü spekulativ xarakter daşıyır və müddətli ticarətin qadağan olunduğu Tokio birjasında geniş istifadə olunur. Öz vəsaiti hesabına ödənişin həcmi qiymətli kağızların məzənnə dəyərinin 30% təşkil etməlidir.

Müddətli əqdlər halında isə, satıcı təyin olunmuş müddətdə qiymətli kağızları təqdim etmək, alıcı isə onları qəbul edib, əqdin şərtləri əsasında onları ödəmək haqqında öhdəçilik qəbul edir.

Qiymətli kağızlar bazarında müddətli əqdlər bağlanan zaman fond qiymətlilərinə müxtəlif üsullarla qiymət qoyulur:

- qiymət müddətli əqd bağlanan birja günü məzənnəsi səviyyəsində təyin olunur;

- fond qiymətlisinin qiyməti qabaqcadan təyin olunmur və hesablaşma əqd bağlanan birjada həmin qiymətli kağız növü üçün sonuncu birja günündəki məzənnə üzrə həyata keçirilir;

- qiymətli kağızın qiyməti əqdin bağlanması günündən hesablaşmanın aparılması gününədək zaman intervalında yerləşən və əvvəlcədən qəbul olunmuş birja günün məzənnəsi ilə təyin olunur;

- əqdin şərtlərində qiymətli kağızın alına biləcəyi maksimal qiymət və satıla biləcəyi minimal qiymət nəzərə alınır.

- Hesablaşmaların aparılması vaxtına görə müddətli əqdlər iki qrupa bölünür:

- "per medio" – əqd üzrə ödəniş ayın ortasında yerinə yetirilir;

- "per medio" – əqd üzrə ödəniş ayın sonunda yerinə yetirilir.

- Bağlanan əqdin parametrlərinə görə müddətli əqdlər 4 qrupa bölünür:

- sabit qiymətli – sadə əqdlər;
- fyuçers əqdləri;
- şərti əqdlər və ya mükafatlandırma əqdləri;
- vaxtı uzadıla bilən əqdlər.

– *Sadə əqdlər* müqavilədə göstərilmiş müddətdə, qəbul edilmiş sabit qiymətlə icra olunmalıdırlar. Bu cür əqdlər məzənnə fərqinə görə də bağlana bilirlər. Bununla da əqdin müddəti başa çatdıqda kontragentlərdən biri digərinə əqdin bağlandığı andan yaranan məzənnə fərqini və əqdin həyata keçirildiyi anda faktiki məzənnəni digərinə ödəməlidir.

– *Fyuçers əqdləri* zamanı birja müəyyən qaydalar qəbul edir və bu qaydalara əsasən əqdin standart həcmi, standart tədarük tarixləri və hansı etibarlı kağızların etibarlı tədarükə təminat verməsi təyin olunur. Fyuçers bazarları yüksək likvidlikləri ilə səciyyələnirlər və bazarda maliyyə fyuçersləri ilə ticarətin həcmi böyük sürətdə artmaqda davam edir. Hal-hazırda LİFFE – London International Financial Futures Exchange, CME – Chicago Mercantile Exchange, MATİF – Marcuca Tenedes Instruments Financiers kimi iri birjalar fyuçers ticarəti ilə məşğul olurlar.

– *Şərti əqdlər və ya mükafatlandırma əqdləri*, yəni kontraqentlərdən biri mükafat müqabilində əqdin yerinə yetirilmə hüququnu əldə edir və ya onun yerinə yetirilməsindən imtina edir (opsional). Son zamanlar onlara iqtisadi inkişaf etmiş ölkələrin birjalarında da təsadüf edilir.

– Opsionları aşağıdakı növlərə ayırırlar:

– Alıcı opsiyonu (call option) alıcıya əvvəlcədən razılaşdırılmış qiymətə qiymətli kağızları almaq imkanı və ya əqddən imtina etmək hüququ verir;

– Satıcı opsiyonu (put option) onu bildirir ki, mükafat kontraqentə, onu ödəyənlə qiymətli kağızı satmaq və ya əqddən imtina etmək imkanı verir.

– *Vaxtı uzadıla bilən əqdlərin* report və deport kimi 2 müxtəlifliyi vardır.

– Report qiymətli kağızın müqavilədə əvvəlcədən göstərilmiş müddətin sonunda birja nümayəndəsinin onun aşağı

qiymətlə geri alacağı şərti ilə "aralıq" şəxsə satışı üzrə vaxtı uzadıla bilən müddətli əqddir.

– Deport əqdləri müəyyən müddətdən sonra aşağı məzənnə ilə geri satılması şərti ilə qiymətli kağızın cari məzənnə ilə alınmasıdır.

6.6. Birja əməliyyatlarının əsas prinsipləri

- vasitəçi (broker) ilə müştəri arasında şəxsi etibar;
- aşkarlıq;
- daimlik;
- sərt qaydalar əsasında tənzimlənmə.

6.7. Birja qiymətləndirilməsi

Birja qiymətləndirilməsi (kotirovkası) birjanın hər iş günü ərzində birja satışları prosesində qiymətlərin müəyyən edilməsi və onların birja bülletenində (qiymətləndirmə listində) dərc olunmasını bildirir. Qiymətləndirmə (kotirovka) zamanı satıcı və alıcının qiymətləri elan olunur. Lakin satışa buraxılmış qiymətli kağızların heç də hamısı qiymətləndirilmir, çünki qiymətləndirilməyə buraxılış tələbləri daha sərtədir. Buna görə də, birja siyahısındakı qiymətli kağızların bir qismi "gözləmə zonasını" yaradır, onların əksəriyyəti isə qiymətləndirmə listinə daxil edilir. Qiymətləndirmə (kotirovka) listində emitentin adı, qiymətli kağızın nominalı, alıcının, satıcının və bağlanmış qiymətləri, satışın həcmi, son əqdin tarixi, dividend, əqd qiymətinin mütləq və nisbi dəyişməsi göstərilir. Göstəricilər birjada qeydə alınmış son əqdin əsasında əks olunur. Hər hansı bir emitentin iflasına görə birja öz üzvləri qarşısında maddi məsuliyyət daşımasa da, birjanın nüfuzunun qorunub saxlanması zərurətindən qiymətləndirmə siyahısına daxil edilmiş səhmlər kifayət qədər etibarlı olur. Birjada müəyyən dövr (adətən bir iş günü) ərzində bağlanmış bütün əqdlərin qiymətləri əsasında birja əqdləri üzrə orta qiymət hesablanır və hər gün elan olunur. O, əqdlərin bağlanmasında səmt göstərən

kimi çıxış edir, həmçinin bazar konyunkturasına ciddi təsir göstərir.

6.8. Birja prosesinin mərhələləri

Birja prosesi bir neçə mərhələni əhatə edir. Alıcı üçün mərhələlər bunlardır:

- alqı sifarişlərinin tərtibi və qeydiyyatı;
- sifarişlərin birja satışlarına çıxarılması və onların icrası;
- əqdlərin qeydiyyatı və onlar üzrə hesablaşmalar.

Satıcı üçün birja prosesinin mərhələləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- listinq;
- satqı sifarişlərinin tərtibi və qeydiyyatı;
- sifarişlərin birja satışlarına çıxarılması və onların icrası;
- əqdlərin qeydiyyatı və onlar üzrə hesablaşmalar;
- qiymətli kağızların təqdim edilməsi.

6.9. Qiymətli kağızların birləşdirilməsi

Qiymətli kağızların birləşdirilməsi bir növdən olan bütün qiymətli kağızların bir buraxılış daxilində bütün mülkiyyətçilərdə olan qiymətli kağızların sayının mütənasib azaldılması yolu ilə dəyişdirilməsidir. Qiymətli kağızların nominal dəyəri olduq-da, onların birləşdirilməsi nominal dəyərin mütənasib artırılması ilə müşayiət olunur.

6.10. Qiymətli kağızların xırdalanması

Qiymətli kağızların xırdalanması (bölünməsi) bir qiymətli kağızın nominal dəyərinin mütənasib bölünməsi yolu ilə eyni növlü bir neçə qiymətli kağıza çevrilməsidir.

6.11. Qiymətli kağızların konvertasiyası

Qiymətli kağızların konvertasiyası bir emitentin bir növ investisiya qiymətli kağızların digər növlü investisiya qiymətli kağızlara və ya digər emitentin qiymətli kağızlarına (həmin emitent yenidən təşkil edildikdə) əvəzsiz dəyişdirilməsidir (səhmin istiqraza dəyişdirilməsi istisna olmaqla). Bu zaman dəyişdirilmiş qiymətli kağızlar ləğv olunurlar.

Qiymətli kağızların birləşdirilməsi, xırdalanması (bölünməsi) və konvertasiyası həmin qiymətli kağızların yerləşdirilməsi zamanı emitent tərəfindən cəlb edilmiş vəsaitlərin miqdarının dəyişdirilməsinə gətirmir, qiymətli kağızlar sahiblərindən geri alınan qiymətli kağızların dəyərinin qaytarılması üçün əsas deyil və qiymətli kağızlar sahibləri tərəfindən əlavə xərclər edilmədən həyata keçirilir.

6.12. Qiymətli kağızların dövriyyədən çıxarılması

- Qiymətli kağızların dövriyyədən çıxarılması və ləğv edilməsi aşağıdakı hallarda həyata keçirilir:
  - Emitentin qərarı ilə;
  - Qiymətli kağızların emissiyasının baş tutmamış hesab edildiyi halda müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə;
  - Qiymətli kağızların buraxılışı məhkəmə tərəfindən etibarsız hesab edildikdə;
  - Emitentin fəaliyyətinə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada xitam verildikdə;
  - Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallarda.
- Qiymətli kağızların dövriyyədən çıxarılması və ləğv edilməsi bu barədə müvafiq məlumat dərc edildikdən sonra həyata keçirilir.

6.13. Qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdlərinin bağlanması

Qiymətli kağızların broker vasitəsi ilə alqı-satqısı brokerlə müştərisi arasında bağlanan tapşırıq və ya komissiya müqaviləsi əsasında həyata keçirilir.

Tapşırıq və ya komissiya müqaviləsinin şərtləri broker müqaviləsində öz əksini tapmalıdır.

Broker müqavilədə göstərilən xidmətləri yalnız müştərisinin tapşırığı əsasında həyata keçirir.

Qiymətli kağızların alqı-satqısı əqdi üzrə kontragent diler olduqda, diler yalnız onun tərəfindən əvvəlcədən kütləvi şəkildə elan edilmiş qiymətli kağızların alqı-satqısını aparmaq hüququna malikdir.

kütləvi elanda aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

-Dilerin adı və rekvizitləri;

-Diler fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün QKDK tərəfindən verilmiş xüsusi razılığın (lisenziyanın) nömrəsi və müddəti;

-Qiymətli kağızların növü, dövlət qeydiyyat nömrəsi, nominalı və emitentinin adı;

- Qiymətli kağızın alışı (satış) qiyməti;

-Qiymətli kağızların sayı;

-Diler tərəfindən zəruri hesab edilən digər şərtlər;

Qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdləri broker vasitəsilə bağlanmadıqda, və ya belə əqdlərdə kontragent diler olmadıqda, əqdlərin bağlanması yalnız qiymətli kağızlara sahiblik hüququnu təsdiqləyən qiymətli kağızın sertifikatı əsasında (qiymətli kağızlar depozitarda saxlandıqda sertifikat depozitar tərəfindən verilir), notarial qaydada təsdiq edilən müqavilənin imzalanması ilə həyata keçirilə bilər. Müqavilədə aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

-tərəflərin adları və rekvizitləri;

-müqavilənin predmeti olan qiymətli kağızların adı, növü, onların dövlət qeydiyyat nömrəsi, sayı, nominal dəyəri;

-bir qiymətli kağızın qiyməti;-bağlanılan əqd üzrə hesablaşmaların aparılması qaydası;

- mübahisələrin həll olunması qaydası;
- tərəflərin zəruri hesab etdiyi digər müddəalar.

Qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdləri broker vasitəsilə bağlanmadıqda, və ya belə əqdlərdə kontragent diler olmadıqda, və ya depozitar (reyestraxlayıcı) tərəfindən uçotu aparılmayan qiymətli kağızlarla əqd bağlandıqda, qiymətli kağızların sahibi və ya onun vəkil edilmiş nümayəndəsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsindən (bundan sonra – QKDK) həmin qiymətli kağızların girovda olmaması haqqında arayışı əldə etməlidir.

Ünvanlı satış istisna olmaqla, səhmdarların sayı 100 (yüzdən) artıq olan səhmdar cəmiyyətlərinin yerləşdirilmiş səhmləri ilə alqı-satqı əqdləri fond birjası vasitəsi ilə keçirilməlidir.

Əqd üzrə kontragentlərin bir-birinə məlum olması şərti ilə və qabaqcadan razılaşdırılmış qiymətlə və şərtlərlə alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması ünvanlı satış əqdidir.

Səhmdarların sayı 100-dən artıq olan səhmdar cəmiyyətlərinin siyahısı reyestraxlayıcılar tərəfindən mütamadi olaraq QKDK-ya və fond birjasına təqdim olunmalıdır.

QKDK reyestraxlayıcılardan alınmış məlumatları vahid siyahıda cəmləşdirərək həmin siyahının kütləvi informasiya vasitələrində açıqlanmasını təmin etməlidir.

Xidməti məlumat və qiymətlərlə manipulyasiya.

Xidməti məlumata aşağıdakılar aid edilir:

Qiymətli kağızlar və ya bu qiymətli kağızların emitenti haqqında qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada əldə edilə bilinməyən məlumat;

Qiymətli kağızlar bazarının iştirakçısı olan təşkilatlarda, yaxud müvafiq dövlət orqanlarında tutduğu vəzifə ilə əlaqədar olaraq əldə edilən və ya emitentlə bağlanmış müqaviləyə əsasən, qiymətli kağızlar bazarının subyektləri, qiymətli kağızlar, onlarla əməliyyatlar, qiymətlər və digər xüsusatlar üzrə açıqlanmamalı olan və istifadə edildikdə məlumat sahibinə qiymətli kağızlarla əməliyyatların aparılmasında digər iştirakçılardan daha üstün mövqə təmin edən məlumat.

İnsayderlərə aşağıdakılar aiddir:

emitentin müşahidə şurasının (olduqda) və icra orqanlarının üzvləri;

- emitentin fəaliyyətinə nəzarət edən şəxslər;

- xidməti məlumatı tutduğu vəzifəyə, müqaviləyə, yaxud emitent və ya digər insayder tərəfindən müvafiq hüququn verilməsi nəticəsində əldə etmək imkanı olan şəxslər;

- emitentin nizamnamə kapitalının 10 (on) faizindən artıq hissəsinə malik olan şəxslər;

- son altı ay ərzində yuxarıdakı maddələrin təsiri altına düşən şəxslər.

İnsayder aşağıdakı hərəkətlərə yol verməməlidir:

qiymətli kağızların alqı-satqısının xidməti məlumatdan istifadə edərək həyata keçirilməsi;

- digər şəxslərə xidməti məlumatı təqdim etməklə onların bununla bağlı əqdlərin bağlanmasına təhrik edilməsi.

Qiymətli kağızların alqı-satqısı zamanı qiymətlərlə manipulyasiyalara yol verilməməlidir.

İstənilən şəxs qiymətli kağızlar bazarında aşağıdakı hallarda qiymətlərlə manipulyasiya etmiş hesab edilir:

başqa şəxslərin bir emitent tərəfindən buraxılmış qiymətli kağızların alınmasına, satılmasına və ya almaqdan və ya satmaqdan imtina edilməsinə təhrik edilməsi məqsədini güdən, həmin qiymətli kağızların qiymətinin süni sürətdə artırıdıda və ya aşağı saldıqda, həmçinin süni sürətdə artmasına və ya düşməsinə səbəb olan əməliyyatlar həyata keçirdikdə;

- qiymətli kağızlara mülkiyyət hüququnun real keçməsinə nəzərdə tutmayan alqı-satqı əqdlərini bağladıqda;

- qiymətli kağızların qiymətinə təsir etmək məqsədi ilə yanlış məlumatı açıdıqda.

- İnsayder özünə məxsus olan qiymətli kağızlarla apardığı əməliyyat barədə məlumatı əməliyyat aparıldığı gündən sonra 5 (beş) iş günü ərzində QKDK-ya təqdim etməlidir.

Qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdlərinin qeydiyyatı. Qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdlərinin qeydiyyatı müvafiq

depozitarda və (və ya) reyestraxlayıcıda bu qiymətli kağızlara mülkiyyət hüquqların ötürülməsi yolu ilə həyata keçirilir. Qiymətli kağızların alqı-satqısı üzrə əqd yalnız bu qiymətli kağızlara mülkiyyət hüquqların keçməsi müvafiq depozitarda və (və ya) reyestraxlayıcıda qeydiyyatata alındıqdan sonra tamamlanmış hesab olunur.

Yalnız dövlət qeydiyyatından keçmiş qiymətli kağızlar üzrə alqı-satqı əqdləri qeydiyyatata qəbul olunur.

6.14. Qiymətli kağızlarla repo-əks repo əməliyyatları

– “*REPO əməliyyatı*” – Milli Bank tərəfindən qiymətli kağızların müvəkkil banka satışı (REPO-nun açılması) və eyni zamanda müvəkkil bank tərəfindən həmin İstiqrazları Milli Banka satmaq, Milli Bankın isə onları müvəkkil bankdan geri satın almaq öhdəliyini (REPO-nun bağlanması) rəsmiləşdirən maliyyə əməliyyatıdır.

– “*Əks-REPO əməliyyatı*” – müvəkkil bank tərəfindən qiymətli kağızların Milli Banka satışı (REPO-nun açılması) və eyni zamanda Milli Bank tərəfindən həmin qiymətli kağızları müvəkkil banka satmaq, müvəkkil bankın isə onları Milli Bankdan geri satın almaq öhdəliyini (REPO-nun bağlanması) rəsmiləşdirən maliyyə əməliyyatıdır.

– “*Müvəkkil bank*” – Milli Bank ilə REPO baş Sazişini bağlayan bankdır.

– “*REPO Baş Sazişi*” - REPO/əks-REPO əməliyyatları aparılan zaman Milli Bank və müvəkkil bank arasındakı qarşılıqlı münasibətləri tənzimləyən və REPO/əks-REPO əməliyyatlarının aparılmasının əsas şərtlərini, tərəflərin hüquq, vəzifə və məsuliyyətini müəyyənləşdirən sazişdir.

– “*REPO şəhadətnaməsi*” – Milli Bankla müvəkkil bank arasında hər bir ayrıca REPO/əks-REPO əməliyyatının aparılmasını təsdiqləyən sənəddir

– “*REPO-nun açılma tarixi*” – REPO Şəhadətnaməsinə uyğun olaraq Milli Bank tərəfindən qiymətli kağızların müvəkkil banka satıldığı gündür.

– “*Əks-REPO-nun açılma tarixi*” – REPO Şəhadətnaməsinə uyğun olaraq müvəkkil bank tərəfindən qiymətli kağızların Milli Banka satıldığı gündür.

– “*REPO-nun bağlanma tarixi*” – REPO Şəhadətnaməsinə uyğun olaraq Milli Bank tərəfindən qiymətli kağızların müvəkkil bankdan satın alındığı gündür.

– “*Əks-REPO-nun bağlanma tarixi*” – REPO Şəhadətnaməsinə uyğun olaraq müvəkkil bank tərəfindən qiymətli kağızların Milli Bankdan satın alındığı gündür.

– “*REPO-nun açılma qiyməti*” – REPO-nun açıldığı gün Milli Bankın qiymətli kağızların müvəkkil banklara satışı qiymətidir.

– Repo/əks-Repo əməliyyatlarının açılma qiymətinin hesablanması üsulu Milli Bank tərəfindən müəyyən edilir və bazar iştirakçılarının nəzərinə çatdırılır. Repo/əks-Repo-nun açılma qiymətinin hesablanması üsulu dəyişdikdə Milli Bank bu barədə bazar iştirakçılarına müvafiq qərarın qüvvəyə minməsinə ən azı 2 iş günü qabaqcadan xəbərdar edir.

– “*Əks-REPO-nun açılma qiyməti*” – əks-REPO-nun açıldığı gün müvəkkil banklar tərəfindən qiymətli kağızların Milli Banka satışı qiymətidir.

– “*REPO-nun bağlanma qiyməti*” – REPO-nun bağlandığı gün Milli Bank tərəfindən qiymətli kağızları müvəkkil banklardan geri satın alma qiymətidir.

– “*Əks-REPO-nun bağlanma qiyməti*” – əks-REPO-nun bağlandığı gün Milli Bankın qiymətli kağızları müvəkkil banklara satışı qiymətidir.

– “*REPO/əks-REPO-nun bağlanma qiyməti*” – REPO/əks-REPO əməliyyatının 360 gün əsasında hesablanan və əməliyyatın faktiki fəaliyyət müddəti, REPO/əks-REPO-nun açılma qiyməti və illik faiz dərəcəsi nəzərə alınmaqla aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$P_s = P_o * (1 + \frac{Q * t}{360})$$

burada:

- Q - REPO-nun adi illik faiz dərəcəsidir;
- P_o - əməliyyatın açılma qiymətidir;
- P_s - əməliyyatın bağlanma qiymətidir;
- t – REPO-nun açılma və bağlanma tarixləri arasındakı dövr (günlə).

• " qiymətli kağızların *ödənilməsi*" – qiymətli kağızların Emitent tərəfindən dövriyyədən çıxarılması və sahiblərin hesablarına onlara məxsus qiymətli kağızların nominal dəyəri miqdarında pul vəsaitin köçürülməsidir.

• REPO/əks-REPO əməliyyatları pul siyasəti çərçivəsində qoyulmuş hədəflərə nail olmaq, qiymətli kağızlar bazarının və bank sisteminin likvidliyini tənzimləmək məqsədilə Milli Bank tərəfindən istifadə edilən vasitələrdən biridir.

• REPO/əks-REPO əməliyyatları fond birjası vasitəsilə Milli Bankla razılaşdırılmış reqlamentə uyğun keçirilir.

• REPO/əks-REPO əməliyyatları standart REPO Baş Sazişi (Əlavə 1) və REPO Şəhadətnaməsi əsasında həyata keçirilir.

• REPO/əks-REPO əməliyyatlarının müddəti bir gün və daha çox ola bilər. Bu zaman REPO/əks-REPO-nun bağlanma tarixi qiymətli kağızların ödəniş tarixindən ən azı beş gün əvvəl olmalıdır. REPO/əks-REPO-nun bağlanma tarixi qeyri-iş gününə düşdüyü halda əqd növbəti ilk iş günü icra edilir.

• Tərəflərdən biri REPO/əks-REPO-nun bağlanma tarixinə REPO Şəhadətnaməsinin şərtlərini yerinə yetirmədiyi təqdirdə REPO/əks-REPO əməliyyatı baş tutmamış hesab edilir. Alıcının REPO Şəhadətnaməsinə uyğun aldığı qiymətli kağızlar üzərində sərəncam vermək hüququnun məhdudlaşdırılmasına son qoyulur və qiymətli kağızlar hər-hansı bir şərt və mülkiyyət hüququ üzərində məhdudiyət olmadan satıcıdan alıcıya keçir.

- Tərəflərdən biri REPO Baş Sazişi və ya REPO Şəhadətnaməsinin şərtlərini yerinə yetirmədikdə və ya lazımi qaydada yerinə yetirmədikdə əks tərəf REPO/əks-REPO əməliyyatının aparılmasından imtina etmək hüququna malikdir.

- REPO/əks-REPO əməliyyatları standart REPO Baş Sazişi və REPO Şəhadətnaməsi əsasında həyata keçirilir.

- REPO/əks-REPO əməliyyatlarının müddəti bir gün və daha çox ola bilər. Bu zaman REPO/əks-REPO-nun bağlanma tarixi qiymətli kağızların ödəniş tarixindən ən azı beş gün əvvəl olmalıdır. REPO/əks-REPO-nun bağlanma tarixi qeyri-iş gününə düşüyü halda əqd növbəti ilk iş günü icra edilir.

- Tərəflərdən biri REPO/əks-REPO-nun bağlanma tarixinə REPO Şəhadətnaməsinin şərtlərini yerinə yetirmədiyi təqdirdə REPO/əks-REPO əməliyyatı baş tutmamış hesab edilir. Alıcının REPO Şəhadətnaməsinə uyğun aldığı qiymətli kağızlar üzərində sərəncam vermək hüququnun məhdudlaşdırılmasına son qoyulur və qiymətli kağızlar hər-hansı bir şərt və mülkiyyət hüququ üzərində məhdudiyət olmadan satıcıdan alıcıya keçir.

- Tərəflərdən biri REPO Baş Sazişi və ya REPO Şəhadətnaməsinin şərtlərini yerinə yetirmədikdə və ya lazımi qaydada yerinə yetirmədikdə əks tərəf REPO/əks-REPO əməliyyatının aparılmasından imtina etmək hüququna malikdir.

- Milli Bank apardığı REPO/əks-REPO əməliyyatları üzrə illik faiz dərəcələrini sərbəst şəkildə və ya bu məqsədlə keçirilən hərraclar (irəlidə - hərrac) vasitəsilə müəyyən edir.

- Hərraclar Milli Bankla REPO Baş Sazişini imzalayan müvəkkil banklar arasında keçirilir.

- Hərrac günü müvəkkil banklar sifariş qəbulu üçün elan olunmuş müddət ərzində REPO/əks-REPO əməliyyatlarının aparılması üzrə sifarişləri (irəlidə - sifariş) Bakı Fond Birjasına təqdim etmək hüququna malikdirlər.

- Sifarişlər müvəkkil banklar tərəfindən Bakı Fond Birjasının Ticarət sisteminə daxil edilir.

- Hərraca təqdim olunmuş sifarişlər orada göstərilən faiz dərəcələri ilə Milli Bankın REPO/əks-REPO əməliyyatı üzrə müəyyən etmiş qiymət şərtlərinə uyğun gəldikdə icra edilir.

- REPO/əks-REPO-nun açılma/bağlanma günü müvəkkil banklar REPO/əks-REPO əməliyyatı üzrə öhdəliyin icrası üçün lazımı qədər pul vəsaitinin və qiymətli kağızların olmasını təmin etməlidirlər.

REPO/əks-REPO əməliyyatları üzrə hesablaşmalar Ticarət sisteminin məlumatı və REPO Şəhadətnamələrinə uyğun aparılır. Hesablaşmalar Milli Bankın Hesablaşmalar departamenti tərəfindən həyata keçirilir.

REPO/əks-REPO bağlandıqda müvəkkil bank Milli Bank qarşısında pul vəsaiti üzrə öhdəliklərin icrası məqsədilə öz hesabından müvafiq məbləğin silinməsi üçün ödəmə tapşırığı Milli Bankın Hesablaşmalar departamentinə təqdim edir.

- REPO açıldıqda qiymətli kağızlar Milli Bankın “depo” hesabının müvafiq bölməsinə köçürülüb bloklaşdırılır.

- REPO/əks-REPO bağlandıqda Milli Bank REPO Şəhadətnamələrinə əsasən aşağıdakıları həyata keçirir:

- “depo” hesabının “qiymətli kağızların REPO əməliyyatları üzrə tələblər” adlı bölməsində REPO əməliyyatı üzrə bloklaşdırılmış qiymətli kağızları sərbəstləşdirir;

- "depo" hesabının “qiymətli kağızlarla əks-REPO əməliyyatları üzrə öhdəliklər” adlı bölməsində əks-REPO əməliyyatı üzrə bloklaşdırılmış qiymətli kağızları sərbəstləşdirir və müvəkkil bankın "depo" hesabına köçürür.

6.15. Qiymətli kağızlarla aparılan girov əməliyyatları

- Qiymətli kağızların girova qoyulması
- Qiymətli kağızların girova qoyulması onların mülkiyyətçinin depo hesabında girov bölməsinə və ya girovsaxlayıcının girov hesabına ötürülməsi ilə həyata keçirilir və həmin hesabda dondurulur.

- Qiymətli kağızların girovdan azad edilməsi
- Qiymətli kağızların girovdan azad edilməsi onların mülkiyyətçinin depo hesabının əsas bölməsinə ötürülməsi ilə (mülkiyyətçinin depo hesabının girov bölməsindən və ya girovsaxlayıcının depo hesabından) həyata keçirilir və qiymətli kağızlar dondurulmadan azad olunur.
- Girovda olan qiymətli kağızlara mülkiyyət hüququnun dəyişməsi
- Qiymətli kağızların hesabda dondurulması
- Qiymətli kağızların mülkiyyətçinin hesabında dondurulması onların mülkiyyətçinin depo hesabında öhdəliklər bölməsinə ötürülməsi ilə həyata keçirilir və bu barədə qərar verənin tapşırığı olmayanadək qiymətli kağızlar hərəkətsiz saxlanılır.

6.16. İdarəçi hesabı üzrə əməliyyatlar

Mənzil sertifikatı və ipoteka kağızı ilə aparılan əməliyyatlar

- Alqı-satqı
- Girova qoyma
- Girovdan çıxarma
- İndossament (ötürücü yazı ilə ötürmə)
- Bağışlama
- Vərəsəliklə keçmə
- Mülkiyyət hüququnun rəsmiləşdirilməsi və s.

6.17. Veksellərlə aparılan əməliyyatlar

1) Veksellərin uçotu

Uçot təşkilatı veksellərlə aşağıdakı əməliyyatları apara bilərlər:

- veksellərin uçotu və onlara aval verilməsi.
- veksellər üzrə ödənişin təmin edilməsi üçün veksellərin inkassoya qəbul edilməsi.
- veksellərin domisilyasiyası.

– Veksellərin uçotu ödəniş vaxtı çatana qədər veksəl saxlayan tərəfindən vekselin uçot kontoruna verilməsi və onun müqabilində, veksəl məbləğindən diskont məbləği çıxılmaqla, qalan məbləğin alınmasıdır.

Uçot təşkilatı uçot üçün qəbul olunmuş veksellərə görə veksəl saxlayanlara qəbz verir və xüsusi reyestrdə qeyd aparır.

Uçot üçün təqdim edilmiş veksellərdə, veksəl verən blank indossamentini qoymalıdır.

Veksellərin uçotu zamanı tutulan uçot faizi (diskont) uçot təşkilatı tərəfindən aşağıdakı qayda ilə hesablanır:

$$D = \frac{K \times T \times F}{360 \times 100}$$

burada:

D - diskontun məbləği

K - vekselin məbləği

T - vekselin uçotu tarixindən onun ödənilmə tarixinə (ödəniş günü hesablanmır) qədər olan müddət

F - uçot təşkilatının uçot faizi.

2) Veksellərin inkossaya qəbul edilməsi

Uçot təşkilatı tərəfindən vekselin inkassoya qəbul edilməsi - veksəl saxlayanların tapşırıqla veksellər üzrə ödəmə müddəti çatıqda, ödəyicidən veksəl məbləğinin tələb edilməsi üçün qəbul edilməsidir.

3) Veksellərin domisilyasiyası

Veksellərin domisilyasiyası-ödəyicinin tapşırığına əsasən vekseldə müəyyən edilmiş müddətdə uçot təşkilatı tərəfindən ödəmənin həyata keçirilməsidir.

Veksellərin domisilyasiyası, yalnız, ödəyicinin uçot təşkilatında vekselin məbləğini ödəmək üçün kifayət qədər vəsaiti

olduqda həyata keçirilə bilər. Ödəyicinin uçot təşkilatında kifayət qədər vəsaiti olmadığı halda, uçot təşkilatı ödəmədən imtina edə bilər və bu halda veksəl adı qaydada ödəyiciyə qarşı protestə göndərilir.

Domisilyasiya əməliyyatının aparılmasına görə uçot təşkilatı tərəflərin əvvəlcədən razılığ əsasında müəyyən edilmiş komisiyon haqqını ödəyicidən ala bilər.

4) Veksellərin protest edilməsi

Veksellərin protest edilməsi – borclunun və ya akseptantın ödəmədən imtinası zamanı imtina aktının tərtib edilməsidir. İmtina aktı natarius,QKDK və ya məhkəmə icraçısı tərəfindən təsdiq edilir.

VII FƏSİL QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI VƏ ONUN TƏNZİMLƏNMƏSİ

7.1. Qiymətli kağızlar bazarının tarixi

7.1.1. Dünyada tarixi təcrübə:

- Veksel yarmarkası;
- Birjalar;
- Səhm bazarı;
- Istiqraz;

7.1.2. Azərbaycanca qiymətli kağızların inkişaf mərhələləri

- 1920 – ci ilədək olan dövr;

Səhmdar Cəmiyyətləri- Bakı Tacir Bankı 1913-cü ildə Nizamnaməsi təsdiq olunub. Səslər - 20 aksiya = 1 səs; 50 ak.=2 səs; 80ak=3səs; 120ak=4səs.

12.04.1914-cü ildə səhmdarların ümumi yığıncağı keçirilib.

1914-19-cu illər-4 səhm buraxılışı həyata keçirilib. Şuranın sədri- H.Z.Tağıyev, i.h.s.-M.Nağıyev. Üzvlər-Şəmsi Əsədullayev, Ağanuri Əmraslanov, Fətulla bəy Rüstəmbəyov, Murtuza Muxtarov, Əjdər bəy Aşurbəyov və başqaları.

28 aprel 1920 – ci ildə İnkilab Komitəsi bankı yoxladı və bağlanması haqqında qərar qəbul etdi.

Digər səhmdar cəmiyyətlər:

- Neft Məhsulları SC;
- Bül – Bülə Neft və Ticarət SC;
- Balaxanı Zabrat Neft İstehsalı SC;
- Voljsk – Bakı Ticarət SC;

- Petro– Bakı Neft İstehsalı SC;
- Elektrik gücü SC;
- İşıq SC;
- Abşeron SC;
- Kaspi – Qara dəniz SC;
- H.Z. Tağıyevin lifli maddələrin emalı üzrə Qafqaz SC;
- Banklar: - Petroqrad banklarının 19 filialı;
  - Moskva banklarının 4 filialı;
  - 4 əyalət bankının filialları;

- 1920 – ci ildən 1991 – ci ilədək olan dövr;

SSRİ dövründə qiymətli kağızların emissiyası qadağan edilmişdi (qiymətli kağız saxta kapital hesab edilirdi - K.Marksın nəzəri baxışları).

- 1991 – ci ildən bu günədək olan dövr.

- Veksellər – kommersiya kreditləri;
- Uduşlu istiqrazlar;

1992 - Qiymətli kağızlar və fond birjaları haqqında qanunvericilik;
12/06/1994 – Milli Məclis Səhmdar Cəmiyyəti haqqında qanunu qəbul edir;

29/09/1995 – “AR-ında 1905-1998 – ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin dövlət proqramı”;

24/09/1996 – “ATSC-nə çevrilən dövlət müəssisələrinin əmək kollektivinə güzəştli satışı haqqında Əsasnamə” – AR-nın Prezidenti;

29/11/1996 – “Dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilməsi qaydaları haqqında Əsasnamə” - AR-nın Prezidenti;

1996 – “DQİ-nin buraxılışı, yerləşdirilməsi və dövriyyəsi Qaydaları barədə Əsasnamə” – AR Nazirlər Kabineti

14/05/1997 – “Dövlət özəlləşdirmə opsiyonları”, “İxtisaslaşdırılmış ÇİF-u haqqında”, “Milli Depozit

Sistemi”, “Dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi zamanı yaradılmış SC- nin və ixtisaslaşdırılmış ÇİF-nin səhmdarlarının reyestrlərinin aparılması qaydaları haqqında Əsasnamələr” - AR-nın Prezidenti;

16/05/1997 – “Özəlləşdirmə prosesində ixtisaslaşdırılmış investisiya fondlarının formalaşdırılmasına yönəldilməli olan dövlət müəssisələrinin çevrilməsi nəticəsində yaradılan SC-lərin səhmləri barədə Fərman” - AR-nın Prezidenti;

11/08/1997 – “İxtisaslaşdırılmış ÇİF- lərin nümunəvi nizamnaməsi”, “ÇİF- in idarə edilməsi barəsində müqaviləyə dair tövsiyələr” və “Depozitar fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması Qaydaları” – AR Nazirlər Kabineti;

14/07/1998 – “Qiymətli kağızlar haqqında Qanun” – AR-nın Milli Məclisi;

30/12/1998 – “QKDK-nın yaradılması haqqında Fərman” – AR-nın Prezidenti;

26/07/1999 - “QKDK-nın fəaliyyətinin təmin edilməsi və QKDK haqqında Əsasnamənin təsdiqi barədə Fərman” – AR-nın Prezidenti;

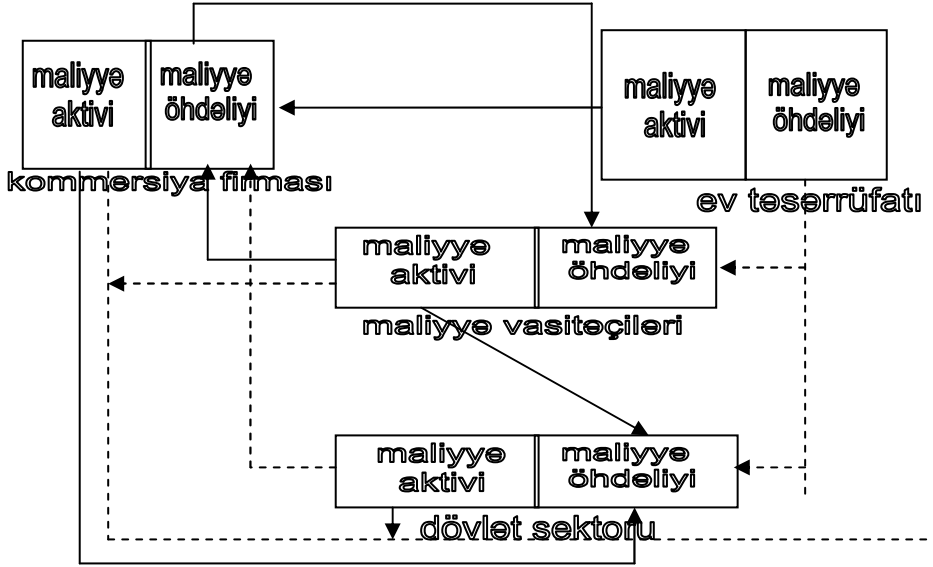
2000 – ci il – BFB-nin yaradılması;

06/03/2004 – “AR-nın Mülki Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklərin edilməsi barədə Qanun” – AR-nın Milli Məclisi;

QKDK-nın normativ sənədləri.

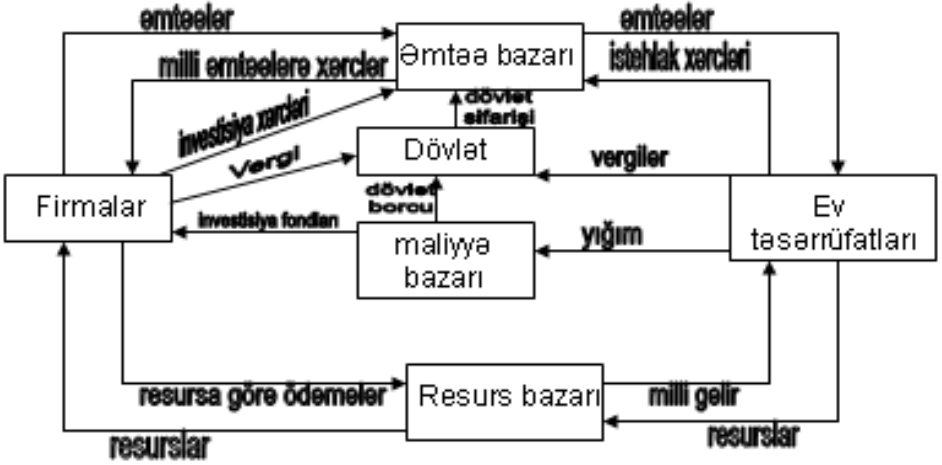
7.2. Qiymətli kağızların maliyyə resurslarının bölüşdürülməsində iştirakı

• Bütün təsərrüfat subyektləri, maliyyə vasitəçiləri və qiymətli kağızlar bazarının vasitəsilə maliyyə resurslarının bölgüsündə iştirak edirlər.

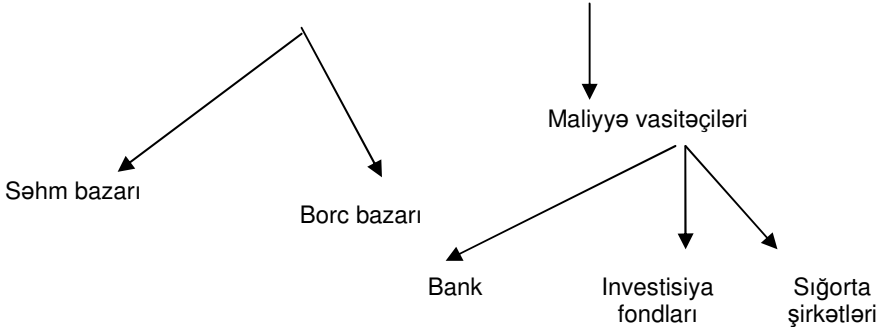

7.3. Maliyyə resurslarının hərəkəti

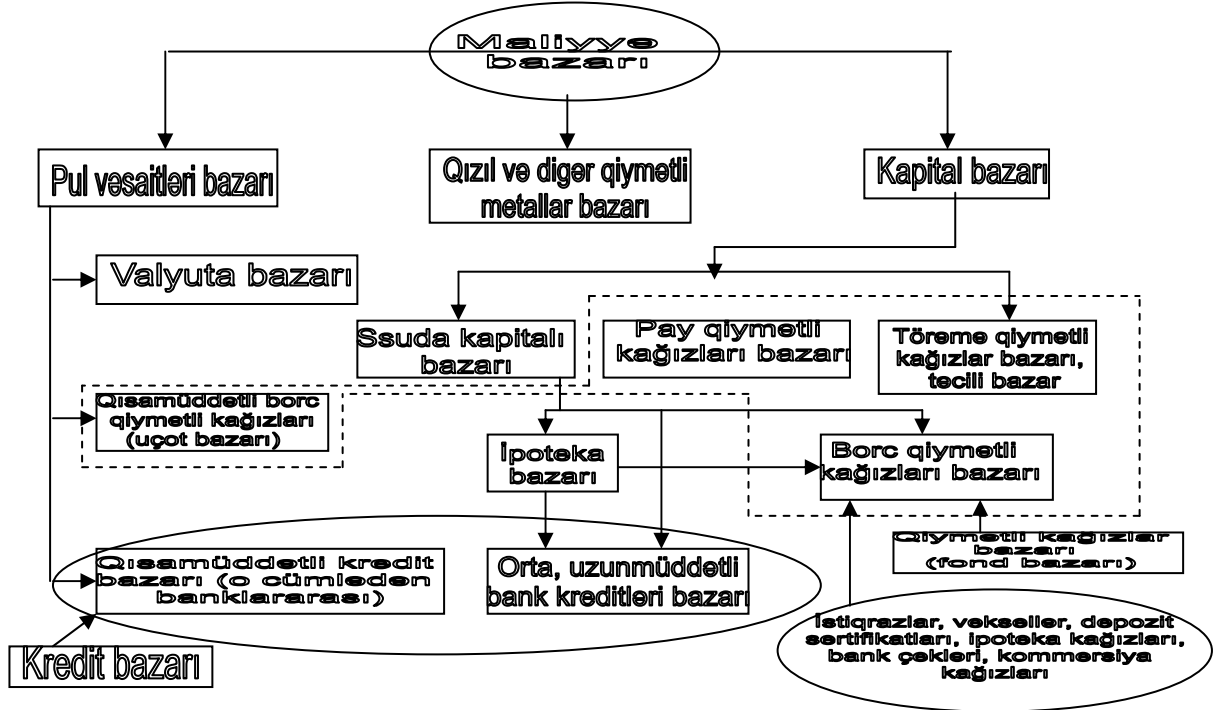
Maliyyə bazarının sxemi

Birbaşa maliyyələşmə Dolayı maliyyələşmə

7.4. Maliyyə bazarının strukturu

Qiymətli kağızlar bazarı kateqoriyasının adekvat mahiyyəti, onun bazar sistemində yeri maliyyə, kapital və pul bazarı anlayışları arasındakı nisbətin düzgün qiymətləndirilməsi ilə səciyyələnir. Çünki qiymətli kağızların hamısının yaranması pul kapitalı ilə bağlı olmur və buna görə qiymətli kağızlar bazarı tam mənada maliyyə bazarına aid edilə bilmir və onun bir hissəsini təşkil edir.

Deməli, qiymətli kağızlar bazarına fond bazarının (kapital, pul və qiymətli kağızlar bazarı) məcmusu kimi baxmaq zəruridir. Qiymətli kağızlar bazarının maliyyə bazarının müxtəlif sferaları və sektorları, o cümlədən fond bazarı ilə məhdudlaşdırılması müxtəlif qiymətli kağızların buraxılması və dövriyyəsi ilə əlaqədar münasibətlərin istisna edilməsinə səbəb olur.

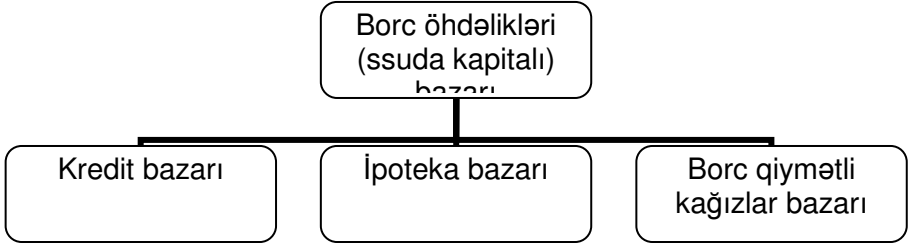
Pul bazarında dövriyyə müddəti bir ilə qədər olan qısamüddətli vasitələrin alqısı və satışı həyata keçirilir. Belə qiymətli kağızlarla əməliyyatlar əsasən birja və xarici bazarda banklar və qısamüddətli pul vəsaitlərinin peşəkar idarəediciləri arasında həyata keçirilir. Buraxılışın məqsədi – ödəmələrin və pul dövriyyəsinin fasiləsizliyini təmin etməkdən ibarətdir.

Pul bazarında əsasən 4 vasitədən – kommersiya və maliyyə veksəlləri, xəzinə veksəlləri, kommersiya kağızları və bank sertifikatları – istifadə edilir.

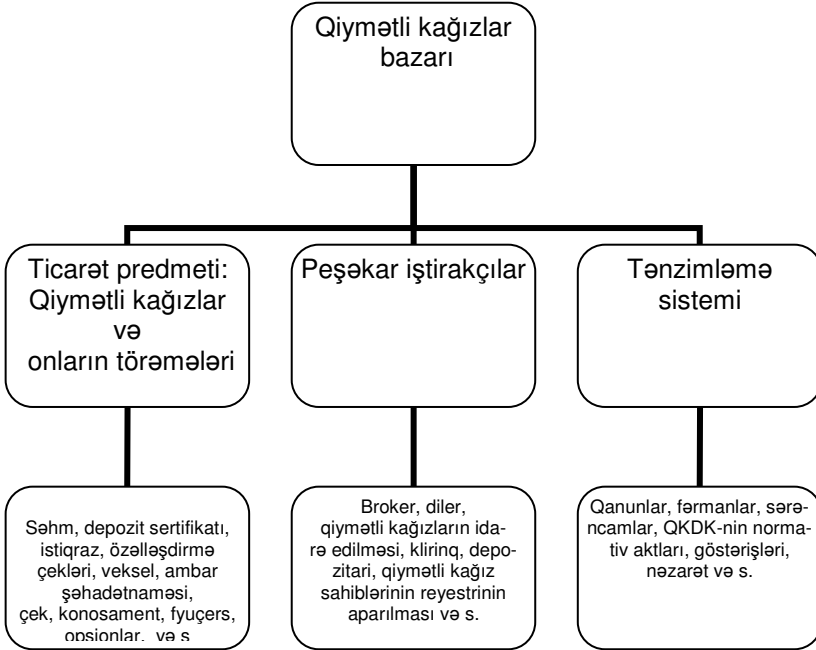
Kapital (investisiya) bazarında qiymətli kağızlar 1 ildən çox müddətə ödənilməsi şərti ilə, müddətsiz (səhm, müddətsiz istiqrazlar) buraxılır.

Aydındır ki, borc qiymətli kağızlar, ipoteka və kredit bazarı borc öhdəlikləri bazarını təşkil edir. Borc öhdəlikləri bazarınının strukturunu aşağıdakı sxemdə vermək olar.

7.5. Borc öhdəlikləri bazarının strukturu

7.6. Qiymətli kağızlar bazarının strukturu

7.7. Qiymətli kağızlar bazarının funksiyaları və əhəmiyyəti

- Qiymətli kağızlar bazarı istehsal üçün sərbəst vasitələrin investisiyaya cəlb edilməsini təmin edir;
- Kapitalın bir sahədən başqa sahəyə axınını təmin etməklə ayrı-ayrı sahələrin inkişafını nizamlayır;
- Hökumətin büdcəsində olan kəsirin aradan qaldırılması üçün vəsait cəlb edir;
- Əhalinin istehsalın idarəedilməsində iştirak etməsini təmin edir;
- Satışa çıxarılan aktivlərin real bazar qiymətlərini müəyyən edir;
- Fond bazarının göstəriciləri əsasında iqtisadiyyatın vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə imkan yaradır;
- İnflyasiya tempinin dəyişməsinə təsir göstərir;
- Maliyyə vəsaitlərinin investordan ehtiyacı olanlara hərəkəti zamanı xərclərin minimuma endirilməsinə şərait yaradır.

7.8. Qiymətli kağızlar bazarının ümumbazar funksiyaları

- Kommersiya funksiyası
- Qiymət funksiyası
- İnformativlik funksiyası
- Tənzimləmə funksiyası

7.9. Qiymətli kağızlar bazarının xüsusi funksiyaları

- Yenidən bölüşdürmə funksiyası
- Maliyyə risklərinin sığortası

7.10. Bazar iştirakçıları

- **Emitent**
  - Emitent qiymətli kağızların emissiyasını qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirən şəxs, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və müvafiq qaydada buna səlahiyyətləndirilmiş dövlət orqanı və ya bələdiyyədir.
- **Investor**
  - İ investor qiymətli kağızları mülkiyyətinə əldə etmiş şəxsdir.
- **Vasitəçilər**
  - Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları qiymətli kağızlar bazarında xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən hüquqi və ya fiziki şəxslərdir.
- **Tənzimləyici qurumlar**
  - Dövlət və özünü tənzimləmə qurumları

7.11. Qiymətli kağızlar bazarının təsnifatı

Tələb xüsusiyyətinə görə	
Borc bazarı	Səhm bazarı
İstiqrazlar Veksəl Girov kağızı İpoteka şəhadətnaməsi Depozit sertifikatı Risk azdır, ödənişlər ilk növbədə ödənilir və müəssisələrin fəaliyyətindən asılı deyil	Risk çoxdur, gəlir çoxdur, gəlirin həcmi müəssisənin fəaliyyətindən asılıdır
Qiymətli kağızların müddətinə görə	
Pul bazarı	Kapital bazarı
1 ilə qədər buraxılan qiymətli kağızlar Xəzinə vekselləri Dövlət xəzinə öhdəlikləri Depozit sertifikatları Dövlət qısa müddətli istiqrazlar Risk azdır, likvidlik yüksəkdir, qiymətlər az dəyişir	1 ildən yuxarı müddətə alınıb satılan qiymətli kağızlar Səhm və istiqrazlar Girov kağızları Hökumətin 1 ildən çox müddətə buraxdığı qiymətli kağızlar
Satış xarakterinə görə	

İlkin bazar	İkinci bazar
Emitent və investurun görüşdüyü bazar Səhmdar cəmiyyətin yaranması zamanı (bağlı qapılar arxasında) aparılan əqdlər Investisiya bankirlərinin vasitəsilə aparılan əqdlər	Qiymətli kağızların ilk sahiblərindən investorlara və vasitəçilərə satış Valyuta bazarı Fyuçers və opsiyon bazarı Fond birjaları
Ödəmə (təchizat) vaxtına görə	
Spot bazarı (nəqdi və ya dərhal bazar)	Törəmə (gələcək) bazar
Spot ingiliscə yer deməkdir Əməliyyat aparılır və yerində ödəmə həyata keçirilir.	Əvvəlcədən razılaşdırılmış qiymətli gələcəkdə alınıb-satılmasınəzərdə tutulan bazardır. Opsion, fyuçers bazarları
Təşkil səviyyəsinə görə	
Təşkil olunan bazar	Təşkil olunmayan bazar
İkinci bazarı əhatə edir Qiymətli kağızların əvvəlcədən təşkil olunmuş rəsmi yerdə ticarəti deməkdir, birja	Konkret rəsmi yerdə deyil, yəni birjada deyil, ondan kənarında qiymətli kağızların alqı-satqısıdır, bunu broker və dilerlər edirlər.
Əhatə dairəsinə görə	
Daxili bazar	Beynəlxalq bazar

Mill maliyyə bazarı bir dövlətin qiymətli kağızlarının öz bazarında satışdır	Bir ölkənin qiymətli kağızlarının digər dövlətin maliyyə bazarında satışdır
Borc alan subyektlərə görə	
Hökumət maliyyə bazarı	Korporasiya maliyyə bazarı
Dövlətin qiymətli kağızlarının satışını əhatə edən maliyyə bazarı (şərti) əsasən borc bazarıdır, çünki dövlət yalnız borc qiymətli kağızlarını buraxır	Müəssisənin qiymətli kağızlarının alqı satqısı həyata keçirilən bazarıdır. Korporasiya maliyyə bazarında korporasiyaların buraxdığı borc və pay qiymətli kağızlar alınıb satılır

7.12. Qiymətli kağız bazarının tənzimlənməsində

- Qiymətli kağız bazarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi
- Qiymətli kağız bazarının peşəkar iştirakçılar tərəfindən tənzimlənməsi

7.13. Qiymətli kağız bazarının tənzimlənməsində dövlətin vəzifələri

- qiymətli kağız bazarının inkişafı üzrə dövlət proqramının həyata keçirilməsi;
  - peşəkar iştirakçılar və müştərilər üçün qiymətli kağız bazarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
  - qiymətli kağız bazarı haqqında açıq informasiya sisteminin yaradılması və bazar iştirakçıları tərəfindən informasiyanın məjburi açıqlanmasına nəzarət edilməsi.

7.14. QKDK-nin qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsində vəzifələri

- Qiymətli kağızlarla fəaliyyət sahəsində, o cümlədən qiymətli kağızlar bazarında dövlət siyasətinin işlənilib hazırlanması və onun həyata keçirilməsi, dövlət idarəetməsi, nəzarətin təmin edilməsi;
- Qiymətli kağızlar bazarının təşkili və inkişaf etdirilməsi, əlverişli investisiya mühitinin yaradılması;
- Qiymətli kağızlar bazarında emitentlərin, peşəkar iştirakçıların, fond bazarının fəaliyyəti üzərində nəzarətin təmin edilməsi;
- Qiymətli kağızlar bazarında sağlam rəqabət mühitinin yaradılması;
- Qiymətli kağızlar bazarı iştirakçılarının, o cümlədən investorların, səhmdarların və digər qiymətli kağız sahiblərinin mühafizəsinin təmin edilməsi.

7.15. Qiymətli kağızlar bazarının idarə olunması metodları

- qiymətli kağız buraxılışlarının, emissiya prospektlərinin qeydiyyatı;
- bazarın peşəkar iştirakılarının fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması;
- investisiya təsisatlarının mütəxəssislərinin attestasiyası;
- investorların sığortalanması;
- emitentlərin maliyyə vəziyyətinə auditor və reyting nəzarəti;
- fond əməliyyatlarının keçirilməsinə nəzarət;
- mübadilə və klirinq korporasiyalarının qeydiyyatı və fəaliyyətinə nəzarət;
- qüvvədə olan qanunverijiliyə əsasən informasiyanın açıqlanması və dərij olunması.

7.16. Qiymətli kağızlar bazarının özünü tənzimləmə təşkilatları

- Assosiasiya
- Həmkarlar ittifaqı
- Peşəkar ictimai təşkilatlar

7.17. Qiymətli kağızlar bazarının özünü tənzimləmə təşkilatlarının məqsədi

- Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçılarının səmərəli peşəkar fəaliyyəti üçün şəraitin yaradılması;
- Qiymətli kağızlar bazarında investorların və digər iştirakçıların maraqlarının qorunması;
- Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçılarının özünü tənzimləyən təşkilatının üzvləri arasında qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsi qaydalarının müəyyən edilməsi;
- Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçılarının özünü tənzimləyən təşkilatlarının üzvlərinin fəaliyyətinin etik normalarının müəyyən edilməsi və bu normalara riayət olunmasının təmin edilməsi.
- Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçılarının özünü tənzimləyən təşkilatların fəaliyyətləri haqqında məlumatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada və həcmdə açıqlamalıdır.

7.18. Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının inkişaf istiqamətləri

- Qiymətli kağızlar bazarının inkişafı bir çox dövlət qurumlarının işindən, qanunvericilik bazasından, fiziki şəxslərin fəallığından və sair amillərdən asılıdır. Hazırdakı bazarda ən əsas təşkilatı işlər görülüb-bazar infrastrukturu sıfırdan başlayaraq yaradılıb, dünya standartlarına uyğun olan və bey-

nəlxalq maliyyə qurumlarının mütəxəssisləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilən normativ-hüquqi baza yaradılıb. QKDK öz qarşısında istənilən yollarla bazarda bağlanılan əqdlərin həcminin artırılması məqsədini qoymur. Məqsəd bazarda baş verən proseslərin şəffaflığının təmin edilməsi ilə yanaşı qiymətli kağızlar bazarında risklərin minimuma endirilməsidir. Məhz bu məqsədlə yaradılan normativ-hüquqi bazada investorların (xüsusən minoritar investorların) hüquqlarının qorunmasına, qiymətli kağızlar bazarında məlumatın açıqlanmasına, insayder əqdlərinin yol verilməməsinə, qiymətlərlə manipulyasiyanın qarşısının alınmasına və ölkənin fond bazarının daxili və xarici investisiya resurslarının iqtisadiyyatın real sektorunda akkumulyasiya edilməsinə və bazarın spekulativ əqdlər bazarına çevrilməsinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş digər hərəkətlərə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bir sıra inkişafda olan ölkələrin, bank sisteminin böhranı ilə nəticələnən və iqtisadiyyatın ümumi böhranına gətirən spekulativ bazarların yaradılması səhvinə yol vermək olmaz. Ölkədə formalaşmış vəziyyət daxili qiymətli kağızlar bazarının inkişafında portfel investisiyaların rolunun qiymətləndirilməsi zərurətini diktə edir. Kapital axımının spekulativ hissəsini onun investisiya hissəsindən ayrı dəyərləndirmək lazımdır. Başqa sözlə, gələcəkdə qiymətli kağızların qiymətlərinin kəskin şəkildə enib-qalxmasına yol verilməməsi məqsədi ilə investisiya resurslarının və qiymətli kağızlar bazarının imkanlarının mütnanasibliyi təmin edilməlidir.

7.19. Qiymətli kağızlar bazarının inkişaf modelləri

Maliyyə vasitəçilərin xarakterindən (bank və ya qeyri-bank xarakteri) asılı olaraq qiymətli kağızlar bazarlarının 3 modeli mövcuddur:

- Qeyri-bank modeli (ABŞ) – vasitəçilər rolunda qiymətli kağızlar üzrə qeyri – bank təşkilatlar çıxış edirlər;

- Bank modeli (Almaniya) – vasitəçilər rolunda banklar çıxış edir;
- qarışıq model (Yaponiya) – vasitəçilər rolunda həm banklar, həm də qeyri – bank təşkilatları çıxış edirlər.

Qiymətli kağızlar bazarının inkişaf modelləri (ardı)

	Amerikan inkişaf üsulu	Alman inkişaf üsulu
İnvestisiyaların mənbəyi	Xarici investorlar	Daxili investorlar
Əsas inkişaf olunan təşkilatlar	İnvestisiya bankları, investisiya fondları, qeyri-dövlət pensiya fondları və digər institusional investorlar	Kommersiya bankları
Tənzimlənmə modeli	Əsasən özünü tənzimləyən təşkilatlar tərəfindən	Əsasən dövlət tərəfindən
Mütəşəkkil bazarda (birjada) aparılan əməliyyatların nisbəti	Böyük	Kiçik
Emitentlər baxımından bazarın strukturu	Əsasən dövlət qiymətli kağızları	Əsasən korporativ qiymətli kağızlar
Özəl sektorunun maliyyələşdirilməsi baxımından bazarın strukturu	Əsasən pay qiymətli kağızları	Əsasən borc qiymətli kağızları

7.20. Qiymətli kağızlar haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət

Qiymətli kağızlar haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət qanun pozuntularının aradan qaldırılması və investorların hüquqlarının müdafiə olunmasını nəzərdə tutur.

Qiyətli kağızlar haqqında qanunun və qiyətli kağızlarla bağlı Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarının pozulmasına görə şəxslər mulki, inzibati və cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Qiyətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi aşağıdakı cəzaları verə bilər:

- Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət daşıyan şəxsi inzibati qaydada tənbeh tədbirləri görə bilər
- Qanun pozuntularına görə məsuliyyət daşıyan şəxsə qarşı əmlak iddiası qaldıra bilər
- Qiyətli kağızlar bazarında şirkətlərin və peşəkar iştirakçıların lisenziyasını dayandıra (təxirə sala) bilər
- Qiyətli kağızlar bazarında fəaliyyət göstərən şirkətləri bağlaya bilər
- Qiyətli kağızlar bazarında iştirakçıların fəaliyyətlərini məhdudlaşdırı bilər
- Növbəti tədbirlərin görülməsi üçün komissiya hesabatlarını və sənədləri hüquq-mühafizə orqanlarına göndərə bilər

Qiyətli kağız sahəsində qanunvericiliyin pozulmasına görə Inzibati Xətalər Məcəlləsində nəzərdə tutulan məsuliyyət

Qiyətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısı, yaxud emitent tərəfindən açıqlanması (dərç edilməsi) qanunla nəzərdə tutulan məlumatların açıqlanmamasına, onların açıqlanması (dərç edilməsi) qaydasına və müddətinə riayət edilməməsinə görə

• Qiyətli kağızların emissiyasının keçirilməsi üçün müəyyən edilmiş tələblərin emitent tərəfindən pozulmasına və ya emitentin buraxılışı dayandırılmış qiyətli kağızların yerləşdirilməsi üzrə əqdlərin bağlamasına görə

• Qiyətli kağızlar sahiblərinin reyestrinə yazıların daxil edilməsindən qanunsuz olaraq imtina edilməsinə reyestrə və ya dürüst olmayan məlumatların reyestrə daxil edilməsinə və ya reyestrdən çıxarışın verilməsi müddətlərinin pozulmasına, reyestr

saxlayıcısının, qiymətli kağızlar sahibinin və ya onun adından fəaliyyət göstərən şəxsin, yaxud qiymətli kağızların nominal saxıyıcısının digər qanuni tələblərini yerinə yetirməməsinə görə

- Gəlirlərin ödənilməsi üçün emitentin öhdəlik daşımadağı qiymətli kağızlara görə peşəkar iştirakçılar tərəfindən investora istənilən formada gəlirin vəd edilməsinə görə

- Qiymətli kağızların buraxılışı zamanı emitent tərəfindən dürüst olmayan və təhrif olunmuş məlumatların göstərilməsi nəticəsində investora zərər vurulmasına görə

- Qiymətli kağızlar buraxılışının açıq yerləşdirilməsi üçün qanunla müəyyən olunmuş həcmdə və qaydada elan edilməli olan məlumatları elan etməyən emitentlərin həmin qiymətli kağızları reklam etməsinə və ya investora təklif etməsinə görə

- Buraxılışı dövlət qeydiyyatından keçməmiş qiymətli kağızların qiymətli kağızlar bazarında yerləşdirilməsinə, reklam edilməsinə və istənilən formada investora təklif edilməsinə, onlarla əqdlərin bağlanmasına görə

- Dövlət qeydiyyatından və əlavə qeydiyyatdan keçirilməsi qanunla nəzərdə tutulan qiymətli kağızlarla bağlı əqdlərin dövlət qeydiyyatına alınması üçün təqdim edilməməsinə görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 50 misllindən 90 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Qiymətli kağızların buraxılması qaydalarının pozulması

- qiymətli kağızların buraxılması, qeydiyyatı və yerləşdirilməsi qaydalarının pozulmasına görə vəzifəli şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya onlar minimum əmək haqqı məbləğinin 50 mislindən 70 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 150 mislindən 200 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi qaydalarının pozulması

- Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi qaydalarının pozulmasına görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 50 mislindən 70 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 200 mislindən 250 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Qiymətli kağızların sahiblərinin reyestrinin aparılması qaydalarının və standartlarının pozulması

- Qiymətli kağızların sahiblərinin reyestrinin aparılması qaydalarının və ya standartlarının pozulmasına görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 60 mislindən 70 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 150 mislindən 200 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Qiymətli kağızlar bazarında depozitari fəaliyyəti qaydalarının pozulması

- Qiymətli kağızlar bazarında depozitari fəaliyyəti qaydalarının pozulmasına görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 60 mislindən 70 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 150 mislindən 200 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Qiymətli kağızlarla əqdlərin bağlanması qaydalarının pozulması

- Qiymətli kağızlarla əqdlərin bağlanması qaydalarının pozulmasına görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 45 mislindən 90 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 150 mislindən 200 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Xidməti məlumatdan qanunsuz istifadə

- Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısının işçisi tərəfindən xidməti məlumatdan öz mənafeyi üçün istifadə edilməsinə və ya həmin məlumatın əqdlərin bağlanması üçün üçüncü şəxslərə verilməsinə görə fiziki şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 25 mislindən 30 mislinədək miqdarda, vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 50 mislindən 70 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Hesabatın verilməsindən imtina etmə və ya yayınma

- Qiymətli kağızlar bazarının iştirakçısı tərəfindən hesabat sənədlərinin və ya onların fəaliyyəti barədə təqdim edilməli olan qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər sənədlərin Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təqdim edilməsindən yayınmağa və ya imtina edilməsinə, yaxud onların təqdim edilməsi müddətinin pozulmasına görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 60 mislindən 80 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 200 mislindən 300 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Məlumatların açılması qaydalarının pozulması

- Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısı və ya emitent tərəfindən qiymətli kağızlar haqqında qanunvericiliyə görə açıqlanmalı və ya dərc edilməli olan məlumatların açıqlanmasından və ya dərc edilməsindən imtina etməyə və ya yayınmağa, yaxud açıqlanması və ya dərc edilməsi üçün müəyyən edilmiş müddətin, formanın və qaydanın pozulmasına görə fiziki şəxslərə xəbərdarlıq edilir, və ya onlar minimum əmək haqqı məbləğinin 15 mislindən 20 mislinədək miqdarda cərimə edilir, vəzifəli şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya onlar minimum əmək haqqı məbləğinin 70 mislindən 90 mislinədək miqdarda cərimə edilir, hüquqi şəxslər

minimum əmək haqqı məbləğinin 90 mislindən 200 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Sənədlərin saxlanması qaydalarının pozulması

- Qiymətli kağızlar haqqında qanunvericiliyə müvafiq olaraq saxlanılmalı olan sənədlərin saxlanması qaydalarının pozulmasına görə fiziki şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya onlar minimum əmək haqqı məbləğinin 5 mislindən 25 mislinədək miqdarda cərimə edilir, vəzifəli şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya onlar minimum əmək haqqı məbləğinin 50 mislindən 70 mislinədək cərimə edilir, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 200 mislindən 300 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Qiymətli kağızlarla girov qaydalarının pozulması

- Girovqoyan və girovsaxlayan tərəfindən qiymətli kağızlarla girovun və ya qiymətli kağızlarla rəsmiləşdirilmiş borc öhdəliklərinin girovunun və digər girovun dövlət qeydiyyatına alınması qaydalarının pozulmasına görə fiziki şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya onlar minimum əmək haqqı məbləğinin 15 mislindən 25 mislinədək miqdarda cərimə edilir, vəzifəli şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya onlar minimum əmək haqqı məbləğinin 25 mislindən 40 mislinədək miqdarda cərimə edilir, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 150 mislindən 200 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

- ### **Qiymətli kağızlar bazarında reklam haqqında qaydaların pozulması**

- Qiymətli kağızlar bazarında reklam haqqında qaydaların pozulmasına görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 150 mislindən 200 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Qiyətli kağızlar bazarında qeyri-dövlət pensiya və sığorta fondlarının fəaliyyətinin, sığorta və təminat standartlarının pozulması

- Qiyətli kağızlar bazarında qeyri-dövlət pensiya və sığorta fondlarının fəaliyyətinin, sığorta və təminat standartlarının pozulmasına görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 60 mislindən 70 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 200 mislindən 250 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Qiyətli kağızlar üzrə ödəmələrdən imtina etmə

- Qiyətli kağızların dəyərinin ödənilməsindən və ya onlar üzrə ödənilməli olan əmlakın, dividendin, faizin ödənilməsindən və ya digər ödəmələrdən və ya onların xidmət və ya başqa şəkildə ekvivalentlərinin ödənilməsindən qanunsuz olaraq imtina edilməsinə, yaxud boyun qaçırılmasına və ya ödənilmə qaydalarının pozulmasına görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 50 mislindən 70 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 150 mislinədək 200 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Səhmdarın hüquqlarının pozulması

- Səhmdarın qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hüquqlarının pozulmasına və ya qanunsuz olaraq hər hansı şəkildə məhdudlaşdırılmasına görə vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 70 mislindən 90 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin 200 mislindən 250 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

7.21. Qiymətli kağızlar bazarının antiinflyasiya tədbirlərində iştirakı

- İnflyasiyanı yaradan səbəblərdən biri də dövriyyədə olan pul kütləsinin artımıdır. Qiymətli kağızlar bazarı ilə inflyasiya qarşılıqlı əlaqədədir. Müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərinin şəxsi istehlaka deyil, investisiya proseslərinə yönəltməklə, inflyasiyanın qarşısını almaq mümkündür. Bu isə yalnız qiymətli kağızlar bazarının inkişaf etməsi ilə mümkündür. Burada dövlət qiymətli kağızların rolunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Dövlət və korporativ qiymətli kağızların buraxılışı absar bent rolunu oynayaraq dövriyyədə olan artıq (izafi) pul kütləsinə investisiya məqsədlərinə yönəldir ki, bu da inflyasiyanın qarşısını alır. Hazırda buraxılan dövlət qiymətli kağızları (DQİV və notlar) inflyasiyanın aşağı salınmasında öz rolunu oynayır.

VIII FƏSİL

QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARININ PEŞƏKAR İŞTIRAKÇILARI

8.1. Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət növləri

- Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət hüquqi və ya fiziki şəxslər tərəfindən qiymətli kağızlar bazarında xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında həyata keçirilən sahibkarlıq fəaliyyətidir.

- Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları qiymətli kağızlar bazarında xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən hüquqi və ya fiziki şəxslərdir.

- Broker - müştərinin hesabına tapşırıq və ya komisyon müqaviləsi əsasında müvəkkil və ya komisyonçu kimi fəaliyyət göstərən, həmin müştərinin mənafeyi üçün qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdlərinin bağlanması üzrə qiymətli kağızlar bazarında fəaliyyət göstərən peşəkardır

- Diler - öz adından və öz hesabına əvvəlcədən kütləvi elan olunmuş alıq və (və ya) satıq qiymətləri ilə qiymətli kağızlar üzrə alqı-satqı əqdlərinin bağlanması üzrə qiymətli kağızlar bazarında fəaliyyət göstərən peşəkardır

- Qiymətli kağızların idarə olunması - müştəriyə məxsus olub, peşəkar iştirakçının idarəçiliyinə verilmiş qiymətli kağızlar və ya pul vəsaitləri ilə müştərinin mənafeyi üçün və ya onun göstərdiyi üçüncü şəxsin mənafeyi üçün qiymətli kağızlar bazarında əməliyyatların aparılması üzrə peşəkar fəaliyyətdir.

- Kliring - qiymətli kağızlarla əqdlər üzrə qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi (məlumatların toplanması, yoxlanması, üzləşdirilməsi, mühasibat sənədlərinin hazırlanması), hesablaşmaların aparılması və öhdəliklərin qarşılıqlı icrasının təmin edilməsi üzrə peşəkar fəaliyyətdir.

- Depozitar fəaliyyəti - qiymətli kağızların saxlanması və onlara hüquqların, habelə öhdəliklərlə yüklənməsi faktlarının

uçotu və təsdiq edilməsi üzrə xidmətlərin göstərilməsi üzrə peşəkar fəaliyyətdir.

- Qiymətli kağızların sahiblərinin reyestrinin aparılması qiymətli kağızlar, onların emitenti, sahibləri, nominal saxlayıcıları barədə məlumatların toplanması, qeydə alınması, işlənməsi, saxlanması və təqdim edilməsi xidmətlərinin göstərilməsi üzrə peşəkar fəaliyyətdir.

8.2. Broker fəaliyyətinin həyata keçirilməsi

Broker müqaviləsi - broker və müştəri arasında bağlanan broker xidmətləri üzrə müqavilədir;

- Daxili uçot sistemi - qiymətli kağızlarla aparılan əməliyyatlar haqqında məlumatların broker tərəfindən öz daxili uçotunda toplanması, ümumiləşdirilməsi və əks olunması sistemidir;

- Eyniləşdirmə nömrəsi - broker tərəfindən hər müştəriyə verilən şəxsi koddur;

- Müştəri - broker xidmətlərinin göstərilməsi haqqında brokerlə müqavilə bağlamış fiziki və ya hüquqi şəxsdir;

- Müştərinin aktivləri - müştəriyə məxsus olan və brokerin daxili uçot sistemində nəzərə alınan qiymətli kağızlar və (və ya) pul vəsaitləridir;

- Müştəri hesabı - müştərinin aktivləri və ya öhdəlikləri üçün brokerin daxili uçot sistemində açılmış hesabdır;

- Tapşırıq - qiymətli kağızlarla alqı-satqı əməliyyatlarının aparılması üçün müştərinin brokerə tapşırığıdır.

- Broker fəaliyyətinə dair tələblər:

- Broker eyni zamanda diler fəaliyyəti ilə məşğul olduqda, ona müştəri tərəfindən verilmiş sifarişdə diler fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı apardığı əməliyyatlarla əqdin istiqaməti və qiymətli kağızların növü şərtləri eyni olduqda, o, ilk növbədə müştərilərinin tapşırıqlarını yerinə yetirməlidir.

- Broker xidmətlərinin göstərilməsi brokerlə müştəri arasında tapşırıq və ya komissiya şərtləri ilə broker müqaviləsi əsasında həyata keçirilməlidir.

- Komissiya və ya tapşırıq müqavilələrinin şərtləri broker müqaviləsində öz əksini tapmalıdır.

- Tapşırıq müqaviləsinin şərti ilə broker müştərinin adından və onun hesabına, muzd müqabilində, müştərinin ona tapşırdığı qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdlərini bağlamağı və icra etməyi öhdəsinə götürməlidir.

- Komissiya müqaviləsinin şərti ilə broker müştərinin tapşırığı ilə muzd müqabilində öz adından, lakin müştərinin hesabına qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdlərini bağlamağı və icra etməyi öhdəsinə götürməlidir.

- Brokerin daxili uçotunun aparılması qaydaları müştərinin qiymətli kağızlarının alqı-satqısından əldə edilən pul vəsaitlərinin və ona məxsus qiymətli kağızların satışından daxil olan pul vəsaitinin ayrı-ayrılıqda uçotunun aparılmasını təmin etməlidir.

- Broker müştərinin pul vəsaitini yalnız broker müqaviləsinin şərtlərinə görə, vəsaitin müştəriyə qaytarıldığı müddətə qədər istifadə edə bilər. Bu halda müştərinin vəsaitinin istifadəsindən alınan gəlirin bölüşdürmə qaydası müqavilədə öz əksini tapmalıdır.

- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən olunmuş və ya müştəri ilə yazılı qaydada razılaşdırılmış hallar istisna olmaqla, broker öz fəaliyyətini həyata keçirdiyi müddət ərzində müştərinin fəaliyyəti ilə bağlı ona məlum olan məlumatları üçüncü şəxslərə açıqlamamalıdır.

- Brokerin aparılmış əqdlər barədə müştəriyə təqdim etdiyi hesabat aşağıdakıları özündə əks etdirməlidir:

- hesabatın tərtib edilmə tarixi və əhatə etdiyi müddət;
- müştərinin adı və eyniləşdirmə nömrəsi;
- broker müqaviləsinin nömrəsi və tarixi;
- qiymətli kağızlarla aparılmış əməliyyatların tarixi və vaxtı;
- əqdin növü (alqı/satqı);
- qiymətli kağızların növü, dövlət qeydiyyat nömrəsi;

- qiymətli kağızın emitentinin adı;
- bir qiymətli kağızın qiyməti;
- qiymətli kağızların sayı;
- qiymətli kağızlarla əqdlərin məbləği;
- hesabat müddəti ərzində brokerin mükafatının məbləği;
- hesabat müddəti ərzində brokerə ödənilmiş olan digər xərclərin məbləği.

• hesabat dövrünün əvvəlinə və sonuna müştərinin hesablarında qiymətli kağızların və pul vəsaitinin hərəkəti, habelə onların qalığı haqqında məlumat.

- əqdin bağlandığı yer (fond birjasının adı və s.).
- Broker müştərinin yazılı tələbi ilə ona aşağıdakı sənədləri və məlumatı təqdim etməyə borcludur:

• qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün aldığı xüsusi razılığın (lisenziyanın) sürətini;

- dövlət qeydiyyatı haqqında sənədin sürətini;
- peşəkar iştirakçının fəaliyyətinin qaydalarını;

• müvafiq əqdlərin bağlanması üçün təqdim edilən qiymətli kağızların buraxılışının dövlət qeydiyyatı haqqında məlumatı və bu buraxılışın dövlət qeydiyyat nömrəsini;

• həmin qiymətli kağızların buraxılışı haqqında qərarda və onların emissiya prospektində olan məlumatları;

• əgər həmin qiymətli kağızlar qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkilatçılarının tədavülə buraxılma siyahısına (listinqə) daxil edilmişlərsə, müştərinin məlumatın təqdim edilməsi haqqında tələb irəli sürdüyü tarixə qədər 1 ay ərzində qiymətli kağızlar bazarında bu qiymətli kağızların qiymətləri (kotirovkaları) haqqında məlumatları, yaxud qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkilatçılarının tədavülə buraxılma siyahısında (listinqində) həmin qiymətli kağızların olmaması barədə məlumatları;

• müştərinin məlumatın təqdim edilməsi haqqında tələb irəli sürdüyü tarixə qədər 1 ay ərzində, broker tərəfindən həmin qiymətli kağızların alınma və satılma qiymətləri haqqında, yaxud bu cür əməliyyatların aparılmadığı barədə məlumatları.

- Broker müqaviləsinə dair tələblər:

- Broker müqaviləsində aşağıdakı müddəalar əks olunmalıdır:
  - müqavilənin bağlandığı yer, tarix, tərəflərin adları, brokerin lisenziyasının nömrəsi və verilmə tarixi;
  - müqavilənin predmeti (broker fəaliyyətinin tapşırıq və ya komissiya müqaviləsinin şərtlərinin əsasında göstərməsi qeyd olunmalıdır);
  - tərəflərin hüquq və vəzifələri;
  - müqavilə üzrə hesablaşma və ödəniş qaydaları;
  - brokerin komision haqqı və əməliyyatlarla bağlı digər xərclərin ödənilməsi qaydaları;
  - müştərinin aktivlərinin qaytarılması qaydaları (o cümlədən, müştərinin və ya brokerin təşəbbüsü ilə əqdin bağlanmasından imtina halları üzrə zərərlərin ödənilməsi);
  - tərəflərin məsuliyyəti;
  - tərəflərin rekvizitləri.

8.3. Diler fəaliyyətinin həyata keçirilməsi

- Anderrayter - emitentlə bağlanmış müqavilə əsasında qiymətli kağızların yerləşdirilməsini həyata keçirən dilerdir;
  - Diler fəaliyyəti - hüquqi şəxsin müəyyən qiymətli kağızların alışı və (və ya) satışı qiymətlərini elan edib, bu qiymətli kağızların elan edilmiş qiymətlər üzrə alınması və (və ya) satılmasını öhdəsinə götürməklə, öz adından və öz hesabına qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdlərini bağlaması hesab olunur;
    - Qiymətli kağızların qiymətinin kütləvi elanı - qiymətli kağızların qiymətini göstərməklə alqısı və (və ya) satqısı barədə açıq elan formasında edilmiş təklifdir (ofertadır);
    - Market meyker - ticarətin təşkilatçılarında və fond birjalarında ticarətə buraxılmış qiymətli kağızların likvidliyinin artırılması öhdəliklərini üzərinə götürmüş dilerdir.
- Diler fəaliyyətinə tələblər
  - Diler öz fəaliyyətini qiymətli kağızların alınması (satılması) şərtlərini şəxslərin qeyri-müəyyən dairəsinə təklif

etməklə öz adından və öz hesabına alqı-satqı əqdlərini bağlamaqla həyata keçirməlidir.

- Diler onun əvvəlcədən elan etdiyi şərtlərə uyğun gələn alqı-satqı müqavilələrinin bağlanmasıdan həmin şərtləri dəyişdirmək yolu ilə imtina edə bilməz.

- Qiymətli kağızların qiymətinin elanında alqı-satqı müqaviləsinin aşağıdakı mühüm şərtləri öz əksini tapmalıdır:

- Qiymətli kağızın növü, emitentinin adı, dövlət qeydiyyat nömrəsi və nominal dəyəri;

- Alınan və satılan qiymətli kağızların sayı (minimal və maksimal sayı göstərilə bilər);

- Qiymətli kağızların alqı və (və ya) satqı qiyməti;

- Qiymətli kağızların qiymətinin elanının qüvvədə olma müddəti (ticarətin təşkilatçısı və fond birjası istisna olmaqla).

- Diler yalnız mülkiyyətində olan və ya sərəncam hüququna malik olduğu qiymətli kağızların satışı haqqında elan verə bilər.

- Diler öz fəaliyyətində qiymətli kağızların qiymətləri ilə manipulyasiyaya yol verməməlidir.

8.4. Qiymətli kağızlar bazarında qiymətli kağızların idarə olunması üzrə peşəkar fəaliyyətinin həyata keçirilməsi

- Qiymətli kağızların idarə olunması (bundan sonra – idarəetmə) - müştəriyə məxsus olub, peşəkar iştirakçının idarəçiliyinə verilmiş qiymətli kağızlar və ya pul vəsaitləri ilə müştərinin mənafeyi üçün və ya onun göstərdiyi üçüncü şəxsin mənafeyi üçün qiymətli kağızlar bazarında əməliyyatların aparılması üzrə peşəkar fəaliyyətdir.

- İdarəetmə fəaliyyətini həyata keçirən qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısı idarəçi adlanır.

- İdarəçiyə idarə olunmaq üçün qiymətli kağızların və ya pul vəsaitlərinin verilməsi həmin qiymətli kağızlara və ya pul vəsaitlərinə mülkiyyət hüququnun keçməsinə səbəb olmur.

Müştəri və idarəçi arasında bağlanmış müqavilədə aşağıdakı müddəalar əks etdirilməlidir:

- pul vəsaitlərinin və qiymətli kağızların idarəçiyə verilməsi qaydaları və müddətləri;
  - idarəetmə öhdəliklərinin yaranması və başa çatması müddətləri;
  - idarəçi tərəfindən təmin edilən gəlirlilik;
  - idarəçi tərəfindən müştəriyə hesabatların təqdim edilməsi qaydası;
  - idarəçinin investisiya bəyannaməsi (təklif olunan qiymətli kağızların siyahısı, gəlirlikdən və risk dərəcələrindən asılı olaraq müştəri üçün formalaşdırılan portfelin diversifikasiyası, müştərinin idarəçilikdə olan pul vəsaitlərinin və qiymətli kağızlarının nisbəti, qiymətli kağızların likvidliyinə görə tələblər (olduqda) və s.);
  - müqavilənin vaxtından əvvəl xitam edilməsi nəticəsində qarşılıqlı hesablaşmaların aparılması şərtləri;
  - müqavilənin müddətinin uzadılması qaydası;
- İdarəetmə fəaliyyətinə dair əlavə tələblər.
- İdarəetmə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı aşağıdakılara yol verilmir:
    - İdarəçiliyində olan pul vəsaitlərinin hesabına idarəçinin özünün və ya onun iştirakçılarının mülkiyyətində olan qiymətli kağızların satın alınması;
    - İdarəçiliyində olan qiymətli kağızları özünün və iştirakçılarının xeyrinə özgəninkiləşdirilməsi;
    - İdarəetmə ilə bağlı olmayan öhdəliklərinin təmin olunması məqsədi ilə idarəçiliyində olan qiymətli kağızların girov qoyulması;

8.5. Qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi üzrə fəaliyyətin (kliringin) həyata keçirilməsi

Kliring - qiymətli kağızların göndərilməsi üzrə qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi (qiymətli kağızlarla əqdlər üzrə məlumatın toplanması, yoxlanması, təshih edilməsi və onlar üzrə mühasibat sənədlərinin hazırlanması), bu öhdəliklərin hesaba alınması və qiymətli kağızlar üzrə hesablaşma aparılması;

klirinq təşkilatı - klirinq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsindən müvafiq lisenziya almış hüquqi şəxs;

klirinq iştirakçısı - qiymətli kağızlarla əqdlər üzrə klirinqin həyata keçirilməsi üçün klirinq təşkilatı ilə müqavilə bağlamış şəxs;

netting - qiymətli kağızlarla bağlanmış əqdlər üzrə eyni tipli qarşılıqlı tələb və öhdəliklərin əvəzləşdirilməsi yolu ilə klirinq iştirakçılarının yekün tələb və öhdəliklərinin müəyyən edilməsi;

müvafiq kredit təşkilatı - klirinq təşkilatı tərəfindən verilən tapşırıqlara əsasən klirinqin nəticələrinə görə klirinq iştirakçılarının pul vəsaitləri üzrə hesablaşmaları aparən kredit təşkilatı.

Klirinq fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin şərtləri Klirinq təşkilatının minimal nizamnamə fondu 50 000 000 (əlli milyon) manat məbləğində müəyyən edilir (10 min AZN).

Klirinq təşkilatı aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir: klirinq iştirakçılarının hesablarının ayrı-ayrılıqda aparılması;

sərəncamında olan məlumatların məxfiliyinin təmin edilməsi, onların qeyri-qanuni istifadəsindən, təhrif edilməsindən qorunması.

Klirinq iştirakçısı tərəfindən bağlanmış əqdlər üzrə hesablaşmaların aparılmasının təmin edilməsi;

klirinqin nəticələri haqqında sənəd və məlumatların 5 il ərzində saxlanılmasının təmin edilməsi.

Klirinqi aparılmış əqdlərin icrası ilə bağlı yaranmış risklərin idarəedilməsinin təmin edilməsi;

zəmanət fondunun yaradılmasının təmin edilməsi;

icra edilmiş əqdlər üzrə hər bir klirinq iştirakçısı üzrə hesabların hazırlanması və onların klirinq iştirakçılarna aralarında bağlanmış müqavilədə müəyyən edilmiş müddətdə təqdim edilməsi.

Klirinq təşkilatı, özündə aşağıdakıları əks etdirən "Klirinq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi Qaydaları"-nı hazırlamalıdır:

klirinq təşkilatının ticarət təşkilatçısı ilə və depozitariy ilə bağlanılan müqavilələrə dair tələblər;

klirinq iştirakçılarının klirinq təşkilatı ilə, ticarət təşkilatçısı ilə və depozitariy ilə klirinq zamanı aralarında yaranan münasibətlərin tənzimlənməsi;

qiymətli kağızların və pul vəsaitlərinin qalıqlarının məbləği və onların klirinq iştirakçılarının hesablarına mədaxil edilməsi barədə məlumatın ticarət təşkilatçısından, depozitariydən və müvafiq kredit təşkilatından əldə edilməsi və işlənməsi;

klirinq iştirakçıları tərəfindən hesablarına təminat şəklində mədaxil edilmiş qiymətli kağızların qiymətləndirmə dəyərinin müəyyənləşdirilməsi;

hər bir iştirakçı üzrə əqdlərin həcmi limitinin müəyyənləşdirilməsi və bu məlumatın ticarət təşkilatçısına təqdim edilməsi;

ticarətin nəticələri üzrə ticarət təşkilatçısından hesabatların alınması;

ticarət təşkilatçısının vasitəçiliyi olmadan bağlanmış əqdlər üzrə klirinq iştirakçılarından tapşırıqların və digər sənədlərin alınması;

klirinq iştirakçısının kifayət qədər qiymətli kağızların və pul vəsaitlərinin olmasının yoxlanılması, hesabların, tapşırıqların və digər sənədlərin təshih edilməsi;

bağlanmış əqdlər üzrə tapşırıqların və digər sənədlərin depozitariya və müvafiq kredit təşkilatına təqdim edilməsinin və onlar tərəfindən bu tapşırıqların icra edilməsinin müddəti və qaydası;

bağlanmış əqdlər üzrə klirinq iştirakçılarına hesabatların verilməsi müddəti və qaydası;

bağlanmış əqdlər üzrə məlumatların təshih zamanı uyğunsuzluq aşkar edildikdə görünən tədbirlər;

klirinq təşkilatı tərəfindən depozitariydən və müvafiq kredit təşkilatından hesabatların alınması;

bağlanmış əqdlər üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi hallarında əmələ gəlmiş ziyanların ödənilməsi;

zəmanət fondunun formalaşdırılması və istifadə edilməsi;

kliring təşkilatına kliring iştirakçıları tərəfindən verilə bilən, əqdlər üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan əlavə səlahiyyətlər;

kliring təşkilatının tarifləri.

Kliring fəaliyyəti aşağıdakı üsullarla həyata keçirilə bilər: sadə kliring - icraya yönəlmiş hər bir əqd üzrə kliringin həyata keçirilməsi;

çoxtərəfli kliring - bağlanmış əqdlər üzrə kliring iştirakçılarının hesablarında olan pul vəsaitlərinin və qiymətli kağızların həcmində netting vasitəsi ilə əvəzləşdirmənin aparılması; mərkəzləşdirilmiş kliring - kliring təşkilatı tərəfindən kliring iştirakçılarının bağladıqları əqdləri üzrə hüquq və öhdəliklərinin əldə edilməklə, əvəzləşdirmənin aparılması. Mərkəzləşdirilmiş kliring zamanı hesablaşmalar netting üsulu ilə kliring təşkilatının depozitariyada və müvafiq kredit təşkilatında olan hesabları vasitəsi ilə aparılır.

Qiymətli kağızlarla əqdlər üzrə hesablaşmaları həyata keçirən kliring təşkilatları qiymətli kağızlarla əqdlərin icra olunmaması risklərini azaltmaq üçün zəmanət fondu yaratmalıdır. Zəmanət fondunun minimal məbləği bağlanılacaq əqdlərin təmin edilməmiş hissəsindən az olmamalıdır.

8.6. Depozitar fəaliyyəti

Depozitar fəaliyyəti – qiymətli kağızların saxlanması və onlara hüquqların, habelə öhdəliklərlə yüklənməsi faktlarının uçotu və təsdiq edilməsi üzrə xidmətlərin göstərilməsi üzrə peşəkar fəaliyyətdir.

Depozitarın əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- qiymətli kağızların saxlanması;
- qiymətli kağızları onların növlərinə, kateqoriyalarına, formalarına, miqdarına və saxlanma yerlərinə görə uçotunun aparılması;
- qiymətli kağızlara hüquqların uçotunun aparılması;
- qiymətli kağızlar üzrə əqdlərin qeydiyyatı və onların uçotunun aparılması;

- qiymətli kağızların öhdəliklərlə yüklənməsi hallarının uçotunun aparılması;
- depo hesablarının vəziyyətində dəyişikliklər edilməsi üçün əsas olan bütün ilkin sənədlərin saxlanılması;
- hüquq sahiblərinə depo hesabından çıxarışların təqdim edilməsi;
- qiymətli kağız sahiblərinə onlara məxsus qiymətli kağızların sertifikatının təqdim edilməsi;
- qiymətli kağız sertifikatlarının həqiqiliyinin yoxlanması;
- depozitarın qiymətli kağız sahiblərinin reyestrində nominal saxlayıcı kimi qeydə alınması;
- müxbir hesablar üzrə qalıqların müntəzəm olaraq üzləşdirilməsi və eyniləşdirməsi;
- depo hesablarının aparılması sistemində olan məlumatları və sənədləri hüquq sahiblərinə və qanunverijiliklə nəzərdə tutulmuş həddə və qaydada buna səlahiyyəti çatan orqanlara təqdim edilməsi;
- emitentin müvafiq orqanlarının (səhmdarların ümumi yığıncağı və s.) qərarlarına əsasən depozitarda uçotu aparılan qiymətli kağızlar və depo hesabları üzrə qlobal əməliyyatların (birləşdirmə, konvertasiya, xırdalanma və s.) aparılması;
- emitentin tapşırığı ilə korporativ hərəkətlər barədə məlumatları (yığıncaqların keçirilməsi, dividendlərin verilməsi və s.) qiymətli kağız sahiblərinə və onların səlahiyyətli nümayəndələrinə çatdırılması və ijra edilməsi;
- depo hesabları üzrə məlumatların qanunverijiliklə müəyyən edilmiş həjmdə məxfiliyinin təmin edilməsi;
- Depozitar xidmətlərinin göstərilməsi deponentlə depozitar arasında bağlanan müqavilə əsasında həyata keçirilir.
- Müqavilədə aşağıdakılar əks edilməlidir:
- deponentin və depozitarın rekvizitləri;
- xidmətlərin məzmunu;
- deponentləşdirilən qiymətli kağızların dövlət qeydiyyat nömrəsi və tarixi;

- deponentləşdirilən qiymətli kağızların adı, növü, miqdarı, nominal dəyəri və s.;

- sənədli qiymətli kağızlar üçün - onların saxlanma üsulu (açıq və ya qapalı)

- tərəflərin hüquq və vəzifələri;

- xidmətlərin göstərilməsi və hesablaşma qaydaları;

- tərəflərin məsuliyyəti;

- müqavilənin qüvvədə olma müddəti.

- Müqaviləyə qanunverijiliyə zidd olmayan digər şərtlər də daxil edilə bilər.

- Depozitarın uçot sistemi – deponentləri identifikasiya edən və onların qiymətli kağızlara olan hüquqları barədə informasiyaları kağız və elektron daşıyıcılarda əks etdirən məlumatlar toplusudur.

- Depozitarın uçot sistemində istifadə olunan hesablar

- passiv depo hesabı - qiymətli kağızların sahibləri üzrə uçotu aparılan hesab;

- aktiv depo hesabı - qiymətli kağızların saxlandığı yer üzrə uçotu aparılan hesab.

- Depozitarın uçot sistemində aşağıdakı əsas passiv depo hesab növlərindən istifadə olunur:

- şəxsi depo hesabı;

- girovsaxlayıcı depo hesabı;

- emissiya depo hesabı;

- idarəçi depo hesabı;

- LORO müxbir depo hesabı.

- Depozitarın uçot sistemində aşağıdakı əsas aktiv depo hesab növlərindən istifadə olunur:

- xəzinə depo hesabı;

- NOSTRO müxbir depo hesabı.

- Passiv depo hesabları

- Emissiya depo hesabı.

- Emissiya depo hesabı depozitarın uçot sistemində emittent üçün açılır.

- Şəxsi depo hesabı.

- Şəxsi depo hesabı depozitarın uçot sistemində qiymətli kağız sahibləri (deponentlər) üçün açılır.
- Girovsaxlayıcı depo hesabı.
- Girovsaxlayıcı depo hesabı depozitarın uçot sistemində qiymətli kağızların girova qoyulması hallarında girovsaxlayıcıya açılır.
- İdarəçi depo hesabı.
- İdarəçi depo hesabı qiymətli kağızların idarə olunması üzrə peşəkar fəaliyyəti həyata keçirən şəxs üçün açılır.
- LORO müxbir depo hesabı.
- LORO müxbir depo hesabı qiymətli kağızları saxlayan depozitarda həmin qiymətli kağızlara olan hüquqların uçotunu aparan depozitar üçün açılır.
- Aktiv depo hesabları
- Xəzinə depo hesabı.
- Xəzinə depo hesabı qiymətli kağızları saxlayan depozitarda qiymətli kağızların hər bir buraxılış üzrə ümumi sayının uçotunun aparılması üçün açılır.
- NOSTRO depo hesabı.
- NOSTRO müxbir depo hesabı qiymətli kağızlara olan hüquqların uçotunu aparan depozitarda, həmin qiymətli kağızları saxlayan və onların uçotunu LORO müxbir depo hesabında aparan depozitar üçün açılır
- Depozitar əməliyyatları zamanı aşağıdakı sərəncamlardan istifadə edilir.
  - Sərəncam
  - Ötürücü sərəncam
  - *Vərəsəlik üzrə sərəncam*
  - *Girov sərəncam*
  - *Girovötürücü sərəncam*
- *İdarəetmə üzrə sərəncam.*
- *Qiymətli kağızlarla bağlı əməliyyatların qeydiyyatı*

Qiymətli kağızların deponentləşdirilməsi

- Qiymətli kağızların deponentləşdirilməsi qiymətli kağızların məsul saxlanmağa və depozitar uçotuna qəbulu üzrə əməliyyatdır.

Qiymətli kağızların silinməsi

- Qiymətli kağızların silinməsi qiymətli kağızların məsul saxlanmadan və depozitar uçotundan çıxarılması üzrə əməliyyatdır.

Qiymətli kağızların ötürülməsi

- Qiymətli kağızların ötürülməsi - qiymətli kağızların bir deponentin depo hesabından digər deponentin depo hesabına və ya qiymətli kağızların depo hesabının bir bölməsindən digər bölməsinə köçürülməsi üzrə əməliyyatdır.

Qiymətli kağızların saxlandığı yerin dəyişdirilməsi

- Sənədli qiymətli kağızların saxlandığı yerin dəyişdirilməsi - onların bir xəzinədən digər xəzinəyə keçirilməsidir. Bu halda qiymətli kağızlar depozitarın uçot sistemində bir aktiv depo hesabından digər aktiv depo hesabına köçürülür.

Qiymətli kağızlara hüquqların və rəsəliklə keçməsi

- Məhkəmənin qərarı ilə qiymətli kağızların özgəninkiləşdirilməsi

8.7. Qiymətli kağız sahiblərinin reyestrinin aparılması standartları

Qiymətli kağızların sahiblərinin reyestrinin aparılması qiymətli kağızlar, onların emitenti, sahibləri, nominal saxlayıcıları barədə məlumatların toplanması, qeydə alınması, işlənmə-

si, saxlanması və təqdim edilməsi xidmətlərinin göstərilməsi üzrə fəaliyyətdir.

Reyestr saxlayıcının vəzifələri aşağıdakılardır:

- Emitentin və ya özəlləşdirilən müəssisələr üzrə dövlət əmlakının satıcısının təqdim etdiyi sənədlər əsasında qiymətli kağız sahiblərinin reyestrini formalaşdırmaq;

- Qiymətli kağız sahiblərinin reyestrinə yazıların daxil edilməsini əsaslandırان sənədlər təqdim edildikdə reyestrdə dəyişikliklər etmək;

- Qiymətli kağızlar üzrə əqdlərin reyestrdə qeydiyyatını aparmaq;

- Qiymətli kağızların öhdəliklərlə yüklənməsi hallarının reyestrdə qeydiyyatını aparmaq;

- Qiymətli kağız sahiblərinin reyestrində qeydə alınmış şəxslərin hesablarında dəyişikliklər edilməsi üçün əsas olan sənədləri saxlamaq;

- Emitentə və qanunvericiliklə buna səlahiyyəti çatan orqanlara qiymətli kağız sahiblərinin reyestrini təqdim etmək;

- Qiymətli kağız sahiblərinin reyestrində qeydə alınmış şəxslərə və onların səlahiyyətli nümayəndələrinə qiymətli kağız sahiblərinin reyestrindən çıxarışı təqdim etmək;

- Reyestrin aparılması sistemində açılmalı olan məlumatları və sənədləri emitentə və qeydə alınmış şəxslərə təqdim etmək;

- Emitentin müvafiq orqanlarının (səhmdarların ümumi yığıncağı və s.) qərarlarına əsasən aparılmış qlobal əməliyyatlar (birləşdirmə, konvertasiya, xırdalanma) üzrə dəyişiklikləri reyestrin aparılması sistemində daxil etmək;

- Emitentin korporativ hərəkətləri barədə məlumatları (yığıncaqların keçirilməsi, dividendlərin verilməsi və s.) qiymətli kağız sahiblərinə və onların səlahiyyətli nümayəndələrinə çatdırmaq;

- Korporativ hərəkətlər üzrə emitentin tapşırıqlarını icra etmək;

- Qiymətli kağızların buraxılışını əks etdirən sənədlərdə göstərilmiş qiymətli kağızların miqdarını yerləşdirilmiş qiymətli kağızların miqdarı ilə müntəzəm olaraq üzləşdirmək;

- Qeydə alınmış şəxslərə məxsus qiymətli kağızların miqdarı əks olunan sənədlərdəki məlumatlarla onların hesablarında əks olunan yazıları müntəzəm olaraq üzləşdirmək və eyniləşdirmək;

- Emitentlə bağlanmış müqaviləyə xitam verildikdə, reyestrin aparılması sistemində olan məlumatları emitentə və ya emitentin müəyyən etdiyi digər reyestr saxlayıcıya təqdim etmək;

- Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş həcmdə reyestrin aparılması sisteminə daxil olan məlumatların məxfiliyini təmin etmək.

Qiymətli kağız sahiblərinin reyestri

- Qiymətli kağız sahiblərinin reyestri – müəyyən tarixə qeydə alınmış qiymətli kağız sahiblərinin və nominal saxlayıcılarının, onlara məxsus qiymətli kağızların sayının və növünün eyniləşdirməsini təmin edən siyahıdır. Reyestrdə emitent haqqında məlumat, hər bir qiymətli kağız sahibinə və nominal saxlayıcısına məxsus qiymətli kağızların sayı, nominal dəyəri, növü, forması, öhdəliklərlə yüklənməsi və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər məlumatlar göstərilməlidir.

- Qiymətli kağız sahiblərinin reyestri özündə aşağıdakı məlumatları əks etdirir:

- Emitent haqqında məlumat:
  - tam adı;
  - hüquqi ünvanı;
  - dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin nömrəsi və tarixi;
  - əlaqə vasitəsi (telefon, faks və s.);
  - məsul şəxslərin S.A.A., vəzifəsi.
- Emitentin buraxdığı qiymətli kağızlar haqqında məlumat:

- qiymətli kağızların dövlət qeydiyyat nömrəsi və qeydiyyat almış orqanın adı;

- buraxılmış qiymətli kağızların növü, forması, miqdarı, nominal dəyəri;

- yerləşdirilmiş qiymətli kağızların miqdarı;

- yerləşdirilməmiş qiymətli kağızların miqdarı;

- geri satın alınmış qiymətli kağızların miqdarı.

- Qiymətli kağız sahibləri haqqında məlumatlar:

- Fiziki şəxslər üzrə aşağıdakı məlumatlar əks olunmalıdır:

- adı, atasının adı, soyadı;

- şəxsi hesabın nömrəsi;

- şəxsi hesabın növü;

- qeydiyyat ünvanı;

- şəxsiyyəti təsdiq edən sənədin göstəriciləri;

- sahibi olduğu qiymətli kağızların ümumi miqdarı;

- sahibi olduğu, lakin öhdəliklərlə yüklənmiş qiymətli kağızların miqdarı;

- sahib olduğu qiymətli kağızların bir buraxılış daxilində faiz nisbəti.

Hüquqi şəxslər üzrə aşağıdakı məlumatlar əks olunmalıdır:

- tam adı;

- təşkilati-hüquqi forması;

- hüquqi ünvanı;

- dövlət qeydiyyatının nömrəsi və qeydiyyat almış orqanın adı, qeydiyyat tarixi;

- şəxsi hesabın nömrəsi;

- şəxsi hesabın növü;

- sahibi olduğu qiymətli kağızların ümumi miqdarı;

- sahibi olduğu, lakin öhdəliklərlə yüklənmiş qiymətli kağızların miqdarı;

- sahib olduğu qiymətli kağızların bir buraxılış daxilində faiz nisbəti.

- Reyestr saxlayıcı haqqında məlumat:

- tam adı;
- hüquqi ünvanı;
- əlaqə vasitəsi (telefon, faks və s.);
- məsul şəxsin və icraçının S.A.A., vəzifəsi, imzası.

Qiymətli kağız sahiblərinin reyestrindən çıxarış

Qiymətli kağız sahiblərinin reyestrindən çıxarış – qiymətli kağız olmayaraq reyestr saxlayıcı tərəfindən şəxsi hesab sahibinə təqdim edilən və müəyyən tarixə şəxsi hesabda olan qiymətli kağızlar barədə məlumatları əks etdirən sənəddir.

- Reyestrin aparılması sistemi
- Reyestrin aparılması sistemi – qeydə alınmış şəxsləri (emitentləri, fiziki və hüquqi şəxsləri) identifikasiya edən və onların qiymətli kağızlar üzrə hüquqlarının uçotu barədə informasiyaların kağız və ya elektron daşıyıcılarda əks etdirən, qiymətli kağız sahiblərinin reyestrinin tərtib edilməsini təmin edən məlumatlar toplusudur.

Reyestrin aparılması sistemində istifadə olunan hesablar

- Reyestrin aparılması sistemində aşağıdakı hesab növlərindən istifadə olunur:
  - emissiya hesabı;
  - şəxsi hesab;
  - nominal saxlayıcı hesabı;
  - girovsaxlayıcı hesabı;
  - idarəçi hesabı.

8.8. Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət növləri ilə eyni zamanda məşğul olması üzrə tələblər

1. Broker fəaliyyətinin diler, qiymətli kağızların idarə edilməsi üzrə fəaliyyət növlərindən başqa qiymətli kağızlar üzrə peşəkar fəaliyyətin digər növləri ilə eyni zamanda həyata keçirilməsinə yol verilmir.

2. Diler fəaliyyətinin broker, qiymətli kağızların idarə edilməsi üzrə fəaliyyət növlərindən başqa qiymətli kağızlar üzrə peşəkar fəaliyyətin digər növləri ilə eyni zamanda həyata keçirilməsinə yol verilmir.

3. Qiymətli kağızların idarə edilməsi üzrə fəaliyyətinin diler, broker fəaliyyət növlərindən başqa qiymətli kağızlar üzrə peşəkar fəaliyyətin digər növləri ilə eyni zamanda həyata keçirilməsinə yol verilmir.

Qiymətli kağızların idarə edilməsi üzrə fəaliyyət ilə məşğul olan fiziki şəxslərə qiymətli kağızlar üzrə peşəkar fəaliyyətin digər növlərinin eyni zamanda həyata keçirilməsinə yol verilmir.

4. Qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi üzrə fəaliyyətinin (klirinqin), depozitari və qiymətli kağızların sahiblərinin reyestrinin aparılması üzrə fəaliyyət növlərindən başqa qiymətli kağızlar üzrə peşəkar fəaliyyətin digər növləri ilə eyni zamanda həyata keçirilməsinə yol verilmir.

5. Fond birjası fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxs depozitar və klirinq fəaliyyətləri istisna olmaqla, qiymətli kağızlar üzrə peşəkar fəaliyyətin digər növləri ilə məşğul ola bilməz.

6. Depozitari fəaliyyətinin qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi üzrə fəaliyyət (klirinq) və qiymətli kağızların sahiblərinin reyestrinin aparılması üzrə fəaliyyət növlərindən başqa qiymətli kağızlar üzrə peşəkar fəaliyyətin digər növləri ilə eyni zamanda həyata keçirilməsinə yol verilmir.

7. Qiymətli kağızların sahiblərinin reyestrinin aparılması üzrə fəaliyyətin depozitari, qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi üzrə (klirinq) fəaliyyət növlərindən başqa qiymətli kağızlar üzrə peşəkar fəaliyyətin digər növləri ilə eyni zamanda həyata keçirilməsinə yol verilmir.

8.9. Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaq üçün ixtisas şəhadətnaməsinin verilməsi

İxtisas şəhadətnaməsinin alınması üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinə aşağıdakılar təqdim olunmalıdır:

- anket-ərizə;
- şəxsiyyəti təsdiq edən sənədin surəti;
- fotosəkil;

Attestasiya müsahibə və test imtahanından ibarətdir.

Sənədlər QKDK-ya daxil olduqdan sonra 5 (beş) iş günü ərzində ərizəçi ilə müsahibə keçirilir.

Ərizəçi müsahibədən məqbul nəticə ilə keçdikdən sonra 10 (on) iş günü ərzində test imtahanı keçirilir.

Ərizəçi müsahibədən və ya test imtahanından keçmədiyi halda 1 aydan sonra, müsahibəyə və ya test imtahanına gəlmədiyi halda isə 7 (yeddi) iş günündən sonra yenidən müraciət edə bilər.

İxtisas şəhadətnaməsinə malik olan şəxslər qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısının ştatına daxil olandan sonra 10 (on) iş günü ərzində QKDK-ya müəssisə tərəfindən təsdiq edilmiş arayış təqdim etməlidir.

Attestasiyanın keçirilməsi üçün QKDK-nın Sədrinin əmri ilə Komitənin 5 əməkdaşından ibarət komissiya yaradılır. Test imtahanı komissiya üzvlərinin ən azı 3 nəfərinin iştirakı ilə keçirilir.

Cavabların məqbul hesab edilib-edilməməsi komissiya tərəfindən müəyyən edilir və bu barədə müvafiq protokol tərtib edilir. Keçirilmiş attestasiyanın nəticəsi barədə müvafiq qərar qəbul edilir və attestasiya komissiyası tərəfindən imzalanır.

Attestasiyanın nəticəsi barədə qərar qəbul edildikdən sonra, 3 (üç) iş günü ərzində bu barədə attestasiyadan keçən şəxsə elan olunur.

Attestasiya komissiyası müsbət qərar qəbul etdikdə attestasiyadan keçən şəxsə QKDK tərəfindən ixtisas şəhadətnaməsi verilir.

8.10. Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları tərəfindən hesabatların təqdim edilməsi

• Peşəkar iştirakçılar hesabatlarını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinə təqdim etməlidirlər.

• Peşəkar iştirakçılar hesabatlarını QKDK-ya sənəd formasında və, QKDK tərəfindən tələb olunarsa, həmin hesabatları tam əks edən elektron formada təqdim etməlidirlər.

• Sənəd formasında təqdim edilən hesabatların səhifələri nömrələnəməli, peşəkar iştirakçının rəhbər şəxsi tərəfindən imzalanmalı, peşəkar iştirakçının möhürü ilə təsdiqlənməlidir.

• Peşəkar iştirakçılar Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları tərəfindən hesabatların təqdim edilməsi Qaydalarının qüvvəyə mindiyi tarixdən etibarən 10 iş günündən gec olmayaraq 1 və 2 N-li Formaları QKDK-ya təqdim etməlidir.

• Peşəkar iştirakçıların hesabatlarının siyahısı

• Peşəkar iştirakçı haqqında məlumat (forma N 1);

• Peşəkar iştirakçının ixtisas şəhadətnaməsinə malik olan ştat işçiləri haqqında məlumat (forma N 2);

• Dövlət qısamüddətli istiqrazlar üzrə keçirilmiş hərraclar (ilkin yerləşdirmə) haqqında ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat

• (forma N 3);

• Dövlət qısamüddətli istiqrazlar üzrə keçirilmiş hərraclar (təkrar bazar) haqqında ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat

• (forma N 4);

• Ödənilmiş dövlət qısamüddətli istiqrazlar haqqında ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma N 5);

• Repo və Əks/Repo əməliyyatları üzrə ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma N 6);

• Bağlanmış fyuçers kontraktları üzrə ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma N 7);

- Korporativ qiymətli kağızlar üzrə ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma N 8);
- Bağlanmış əqdlər haqqında broker və diler tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma N 9);
- Korporativ qiymətli kağızlar üzrə mülkiyyət hüquqlarının keçməsi
  - haqqında depozitar tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma N 10);
  - Veksel üzrə ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma N 11);
  - Peşəkar iştirakçının illik balansı;
  - Maliyyə nəticələri və onların istifadəsi haqqında hesabat.
  - Dövlət istiqraz vərəqələri üzrə keçirilmiş hərraclər (təkrar bazar) haqqında ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma № 12);
  - Azərbaycan Respublikasının Milli Bankının Qısamüddətli Notları üzrə keçirilmiş hərraclər (ilkin yerləşdirmə) haqqında ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma № 13);
  - Azərbaycan Respublikasının Milli Bankının Qısamüddətli Notları üzrə keçirilmiş hərraclər (təkrar bazar) haqqında ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma № 14);
  - Azərbaycan Respublikasının Milli Bankının Qısamüddətli Notlarının ödənilməsi haqqında ticarət təşkilatçısı tərəfindən təqdim edilən hesabat (forma № 15).
  - Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar iştirakçıların (diler, broker, depozitar) hesabatı (forma № 16)

Hesabatların təqdim etmə müddəti

N	Hesabatın forması		Hesabatın təqdim etmə müddəti
1	Forma N 1		Peşəkar iştirakçı xüsusi razılıq (lisenziya) aldıqdan sonra 10 iş günündən gec olmayaraq, hər hansı bir dəyişiklik olduqda isə 5 iş günündən gec olmayaraq məlumat təqdim edilməlidir.
2	Forma N 2		Peşəkar iştirakçı xüsusi razılıq (lisenziya) aldıqdan sonra 10 iş günündən gec olmayaraq, hər hansı bir dəyişiklik olduqda isə 5 iş günündən gec olmayaraq məlumat təqdim edilməlidir.
3	Forma N 3		Hərrac keçirilən gün bitdikdən sonra 1 iş günü ərzində təqdim edilməlidir
4	Forma N 4		Hərrac keçirilən gün bitdikdən sonra 1 iş günü ərzində təqdim edilməlidir
5	Forma N 5		Ödəniş günü bitdikdən sonra 1 iş günü ərzində təqdim edilməlidir
6	Forma N 6		Əməliyyat günü bitdikdən sonra 1 iş günü ərzində təqdim edilməlidir
7	Forma N 7		Bağlanmış fyuçers kontraktları üzrə əməliyyatlar keçirildikdən sonra 1 iş

			günü ərzində təqdim edilməlidir
8	Forma N 8		Ticarət günü bitdikdən sonra 1 iş günü ərzində təqdim edilməlidir
9	Forma N 9	Aylıq	Hər hesabat ayından sonrakı ayın 5 iş günündən gec olmayaraq təqdim edilməlidir
10	Forma N 10	Aylıq	Hər hesabat ayından sonrakı ayın 5 iş günündən gec olmayaraq təqdim edilməlidir
11	Forma N 11		Vəksel üzrə əməliyyatlar keçirildikdən sonra 1 iş günü ərzində təqdim edilməlidir
12	Peşəkar iştirakçının illik balansı	İllik	İllik balans növbəti ilin 15 aprel tarixinə qədər təqdim edilməlidir
13	Maliyyə nəticələri və onların istifadəsi haqqında hesabat	İllik	İllik balans növbəti ilin 15 aprel tarixinə qədər təqdim edilməlidir
14	Forma N 16	Aylıq	Hər hesabat ayından sonrakı ayın 5 iş günündən gec olmayaraq təqdim edilməlidir

IX FƏSİL

QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARINDA TİCARƏTİN TƏŞKİLİ

9.1. Fond birjasının tərfi

Fond birjası - qapalı səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılan, öz üzvləri arasında qiymətli kağızlarla ticarəti təşkil edən və bağlanmış əqdlərin icrasını təmin edən qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısıdır.

Fond birjası qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkilatçısı kimi, depozitari fəaliyyəti və qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi (kliring) fəaliyyəti, istisna olmaqla digər fəaliyyət növləri ilə məşğul ola bilməz.

9.2.ond birjasının funksiyaları

- Birja şəxsi yığımları səfərbər etməyə və onları qiymətli kağızlarla əməliyyatlar vasitəsilə uzunmüddətli kapital qoyuluşlarına çevirməyə imkan yaradır.

- Birjada tədavül edən qiymətli kağızların qiymətləndirilməsi, qeydiyyatdan keçirilməsi və məzənnə bülletenlərində dərc edilməsi. Birjada formalaşan məzənnələr kapital qoyuluşlarının mənfəətliyini və əsas kapitalın dəyərinin qiymətləndirilməsi mexanizmində etalon meyar rolunu oynayır.

- Yenidən bölüşdürmə. Belə ki, səhmləri birjada yüksək qiymətləndirilən müəssisələr yeni səhmlərin buraxılışı hesabına istehsalın genişləndirilməsini maliyyələşdirmək imkanına malik olur.

- Ən nəhayət, birja nəzarət səhm paketlərinin formalaşdırılması yolu ilə kapitalın mərkəzləşdirilməsinin sürətləndirilməsində mühüm rol oynayır.

9.3. Fond birjasının hüquq və vəzifələri

– Fond birjası ticarət salonunda əqdlərin bağlanması, əqdlər üzrə hesablaşmaların və uçotun qaydasını, fond birjasının fəaliyyəti ilə əlaqədar olan müxtəlif qaydaları və sənədləri müstəqil işləyib hazırlayır və təsdiq edir.

– Fond birjası:

- onun üzvlərinin birja əqdlərində iştirakı üçün aldıkları haqdan fond birjasının xeyrinə ayırmaların;

- fond birjası tərəfindən göstərilən xidmətlərə görə fond birjası üzvlərinin verdikləri qəbul və üzvlük haqlarının və başqa ödəmələrin;

- fond birjasının nizamnaməsinin, onda ticarət qaydalarının və fond birjasının digər daxili sənədlərinin tələblərinin pozulmasına görə ödənilən cərimələrin miqdarlarını və yığılması qaydasını müəyyən edir.

– Fond birjası birjada tədavülə buraxılmış qiymətli kağızların siyahıya daxil edilməsi (listinq) və siyahıdan çıxarılması (delistinq) üsulunu müəyyən edilmiş qaydada müstəqil müəyyən edir.

– Fond birjası, onun üzvlərinə əqdlərin aparıldığı yer və vaxt haqqında, birjada tədavülə buraxılmış qiymətli kağızların siyahısı və qiymətləri (kotirovkası) haqqında, ticarət sessiyasının nəticələri haqqında xəbər vermək yolu ilə aparılan ticarətin aşkarlığını və açıqlığını təmin etməyə borcludur.

– Fond birjasının onun üzvləri tərəfindən birja əqdləri bağlanmasına görə yığılan haqqın həcmi müəyyən etmək hüququ yoxdur.

– Yerləşdirmə və tədavül prosesində emissiya proseduru keçmiş və fond birjası tərəfindən onun daxili sənədlərinə uyğun olaraq birjada tədavülə buraxılmış qiymətli kağızlar siyahısına daxil edilmiş qiymətli kağızlar fond birjasında tədavülə buraxılır,

9.4. Fond bazarının tənzimlənməsi

Fond bazarının tənzimlənməsi tənzimlənmə funksiyalarını yerinə yetirmək üçün səlahiyyətli olan

təşkilatlar və ya dövlət tərəfindən həyata keçirilir. Bu baxımdan bazarın tənzimlənməsi 3 yanaşma ilə səciyyələnilir:

- bazar fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi;
- bazarın peşəkar iştirakçılar tərəfindən tənzimlənməsi və ya özünü tənzimləmə;
- ictimai fikir əsasında tənzimlənmə.

Fond bazarının tənzimlənməsi prosesi aşağıdakı məqsədləri nəzərdə tutur:

- bazar intizamının saxlanılması və bütün bazar iştirakçıları üçün normal iş şəraitinin yaradılması;
- bazar iştirakçılarının cinayətkar üsürlərin xoşagəlməz hərəkətlərindən mühafizəsi;
- tələb - təklif əsasında açıq və sərbəst qiymətqoyma prosesinin təmin olunması;
- tələbat olan hallarda yeni bazarın yaradılması;
- peşəkar bazar iştirakçılarının seçilməsi;
- bazar fəaliyyəti üçün qəbul olunmuş norma və qaydalara bütün bazar iştirakçıları tərəfindən riayət edilməsinə nəzarətin təşkili;
- bazarda qəbul edilmiş norma və qaydalardan kənar çıxma halları üçün cəza tədbirləri sisteminin yaradılması.

Fond bazarının tənzimlənməsi müəyyən prinsiplər əsasında həyata keçirilir:

- birja və birjadankənar bazarın iştirakçılarına münasibətdə tənzimlənməyə yanaşmanın bölüşdürülməsi;
- birja ticarətinin açıqlığı və birja məlumatlarına müraciətin təmin olunması;
- xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin və onların qiymətlərinin aşağı salınmasının obyektiv mexanizmini tətbiq etməklə rəqabətin təmin olunması;
- beynəlxalq tənzimlənmə sisteminin tətbiq olunması;

- birja fəaliyyətinin tənzimlənmə funksiyalarının dövlət və qeyri – dövlət təşkilatları arasında optimal bölüşdürülməsi.
- Fond bazarının tənzimlənməsi dövlət tərəfindən normativ sənədlər və dövlət orqanları tərəfindən həyata
  - keçirilir. Bu tənzimlənmə iki formada aparılır:
  - birbaşa və ya inzibati tənzimlənmə;
  - dolaylı və ya iqtisadi tənzimlənmə.
  - Birbaşa tənzimlənmə aşağıdakı kimi aparılır:
  - dövlət tərəfindən birja fəaliyyətilə əlaqədar qanunların qəbul olunması;
  - bazar iştirakçılarının qeydiyyatı;
  - birja bazarında professional fəaliyyətin lisenziyalaşdırılması;
  - bazar intizamının və qayda – qanunlarının riayət olunmasına kömək etmək.
  - Dövlət tərəfindən dolaylı tənzimlənmə onun sərəncamında olan kapital və iqtisadi vasitələrlə aşağıdakı
    - kimi həyata keçirilir.
    - vergiqoyma sistemi (vergi dərəcələri, vergi güzəştləri və ya vergidən azad olmalar);
    - pul siyasəti (faiz dərəcələri, minimal əmək haqqı və s.);
    - dövlət kapitalı (dövlət büdcəsi, büdcədən kənar fondların maliyyə resursları və s.);
    - dövlət mülkiyyəti və resursları (dövlət müəssisələri, təbii resurslar və torpaq).

9.5. Fond birjasının strukturu

Birjanın idarəetmə orqanları ümumi və stasionar (sabit) struktura malikdir. Ümumi strukturda ali idarəedici orqan birja üzvlərinin ümumi yığıncığı hesab edilir. Onun funksiyaları aşağıdakılardır:

- birja üzrə idarəetmənin və birja ticarətinin həyata keçirilməsi;

- birjanın məqsəd və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi, inkişaf strategiyasının işlənib hazırlanması;
- birjadaxili normativ sənədlərin qəbul edilməsi və dəyişdirilməsi;
- seçilmiş orqanların formalaşdırılması;
- birjanın büdcəsinin təsdiq edilməsi, illik balansın, mənfəət və zərər üzrə hesabatların hazırlanması, mənfəətin bölüşdürülməsi;
- birja komitələrinin saxlanması üçün xərc smetalarının tərtibi və təsdiq edilməsi;
- birjanın fəaliyyətinə xitam verilməsinə dair qərarın qəbul edilməsi.

Ümumi yığıncaq ildə bir dəfə çağrıldığından, birjanın operativ idarəedilməsi üçün birja şurası yaradılır. O ümumi yığıncağın səlahiyyətlərinə daxil olan məsələlərdən başqa, birjanın cari fəaliyyətinə nəzarət edərək qarşıya çıxan məsələləri həll edir. Bu məsələlər aşağıdakılardır:

- idarəetmə hesabatlarına baxılması və qiymətləndirilməsi;
- birjadakı ticarət qaydalarına dəyişikliklərin edilməsi;
- bütün ödənişlərin həcmnin müəyyənləşdirilməsi;
- birjaya yeni üzvün qəbul olunması və ya çıxarılması haqqında qərarın hazırlanması;
- birja ticarətinə rəhbərlik etmək və s.
- Birja üzvlərinin yığıncağı tərəfindən birja şurası ilə eyni vaxtda təftiş komissiyası da yaradılır. O aşağıdakı istiqamətlərdə təhlil aparır:
  - birjanın maliyyə - təsərrüfat fəaliyyəti, hesablarının vəziyyəti və mühasibat sənədlərinin düzgünlüyü;
  - cari, operativ və mühasibat uçotunun aparılması;
  - müəyyən edilmiş smetanın, normativlərin və limitlərin yerinə yetirilməsi;
  - büdcəyə ödənişlərin vaxtında və düzgün aparılması;
  - birjanın və onun orqanlarının normativ aktlara, təlimatlara və ümumi yığıncağın qərarlarına əməl etməsi;
  - birja kassasının və fondlarının vəziyyəti.

- Yuxarıda göstərilən məsələlər barədə hesabat hazırlanaraq ümumi yığıncağa təqdim edilir. Birjanın fəaliyyətində ciddi təhlükə aşkar olunarsa təftiş komissiyası ümumi yığıncağı vaxtından əvvəl çağıra bilər.

- Birjanın stasionar (sabit) strukturu onun təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruridir. Stasionar struktur funksional şöbələrə və ixtisaslaşdırılmış orqanlara bölünür.

- Funksional şöbələr – birja ticarətinin hazırlandığı və həyata keçirildiyi birja orqanlarıdır. Bu şöbələrə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

- qeydiyyat şöbəsi – birja iştirakçılarının qeydiyyatını aparır, məlumatlar bazasında olan informasiyanın düzgünlüyünə nəzarət edir;

- iqtisadi xidmət – hesablaşma mərkəzi birjada və birja iştirakçıları arasında qarşılıqlı hesablaşmaları həyata keçirir;

- məlumat bürosu – birja vasitəçilərindən və onun müştərilərindən gündəlik məlumatları toplayır, onları növbəti gün üçün hazırlayır, birja məlumatlarını yayır və s.;

- makler şöbəsi – əqdlərin qeydiyyatını aparır, ticarətin nəticələrini rəsmiləşdirir. Ticarəti həyata keçirən makler onun başlanma və qurtarma vaxtını, ticarətin dayandırılması və ya gecikdirilmə səbəbləri barədə məlumat verməlidir;

- analitik şöbə – birjanın təhlili ilə əlaqədar məlumatları toplayır, birja fəaliyyətinin təhlili metodlarını hazırlayır;

- təhlükəsizlik xidməti – birjaya icazəli buraxılış rejimini tətbiq edir, birjadakı intizamın və birja əmlakının qorunmasına nəzarət edir.

- İxtisaslaşdırılmış orqanlara – birjanın komissiyaları aiddir. Bu komissiyalar içərisində kotirovka, arbitraj və yeni birja üzvlərinin qəbulu komissiyaları xüsusi yer tutur. Kotirovka komissiyası – birjanın qiymətləndirmə siyahısına (listinə) səhmlərin daxil edilməsinə dair sifarişləri nəzərdən keçirən komissiyadır. Arbitraj komissiyası isə birjanın administrasiyası ilə birlikdə ticarət qaydalarını müəyyən edən, ticarət zalında davranış haqqında təlimatlara riayət edilməsinə nəzarət edən, mübahisəli

məsələlərin həllini həyata keçirən komissiyadır. Yeni birja üzvlərinin qəbulu komissiyasının funksiyaları aşağıdakılardır:

- yeni üzvlərin qəbul haqqında elanlarına baxılması;
- onların maliyyə - təsərrüfat fəaliyyətlərinin təhlil edilməsi və qiymətləndirilməsi;
- müdirlər şurasına yeni üzvlərin qəbul olunması haqqında təqdimatın və təkliflərin hazırlanması.

9.6. Birja prosesinin mərhələləri

Birja prosesi bir neçə mərhələni əhatə edir. Alıcı üçün mərhələlər bunlardır:

- alqı sifarişlərinin tərtibi və qeydiyyatı;
- sifarişlərin birja satışlarına çıxarılması və onların icrası;
- əqdlərin qeydiyyatı və onlar üzrə hesablaşmalar.

Satıcı üçün isə birja prosesinin mərhələləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- listinq;
- satqı sifarişlərinin tərtibi və qeydiyyatı;
- sifarişlərin birja satışlarına çıxarılması və onların icrası;
- əqdlərin qeydiyyatı və onlar üzrə hesablaşmalar;
- qiymətli kağızların təqdim edilməsi.

9.7. Listinq

Listinq qiymətli kağızların fond birjasının xüsusi qiymətləndirmə siyahısına (listinə) daxil edilməsidir. Listə daxil olunan qiymətli kağızlar satışa buraxılır. Hər bir emitent özünün qiymətli kağızlarını fond aktivlərinin birja siyahısına daxil edilməsinə can atır, çünki siyahıya daxil edilmiş qiymətli kağızlara investorlar daha böyük maraq göstərir. Birja hesabatının dövrü kütləvi və işgüzar mətbuatda dərc olunması qiymətli kağız sahiblərini səhm məzənnələrinin və onların gəlirliyinin dəyişməsi haqqında daha yaxşı məlumatlandırmağa imkan verir, yeni alıcıları (investorları) cəlb edir, siyahıdakı qiymətli kağızların likvidliyini artırır. Qiymətli kağızların rəsmi

listə daxil edilməsinin müsbət cəhətləri ilə yanaşı qeydiyyat və dövrü (qiymətli kağızların siyahısının lazımi vəziyyətdə saxlanması üzrə) rüsumların ödənilməsi ilə bağlı əlavə xərclərin edilməsi, həmçinin emitentin durumu haqqında informasiyanın açıqlanması zərurəti kimi məqamlar da mövcuddur.

9.8. Birjalarnın təşkili

ƏSAS ANLAYIŞLAR:

- ticarət sistemi - qiymətli kağızlarla əqdlərin həyata keçirilməsi və icrası üçün tələb olunan məlumatın saxlanması, işlənməsi və açıqlanmasını təmin edən hesablama vasitələrinin, proqram təminatının, məlumatlar bazasının, telekommunikasiya vasitələrinin və digər avadanlığın məcmusudur;

- ticarət günü - fond birjasında hərrac keçirilən iş günüdür;

- icarət sessiyası - sifarişlərin elanı və işlənməsi həyata keçirilən, qiymətli kağızlarla əqdlər bağlanan iş gününün hissəsidir;

- qiymətli kağızların listingi - fond birjasının şərtlərinə və tələblərinə uyğun gələn qiymətli kağızların kotirovka vərəqəsinə daxil olma prosedurasıdır;

- qiymətli kağızların delistingi - fond birjasının şərtlərinə və tələblərinə uyğun gəlməyən qiymətli kağızların kotirovka vərəqəsindən çıxarılma prosedurasıdır;

- kotirovka - qiymətli kağızlarının alınması, yaxud da satılması üçün hərrac iştirakçısının təklif etdiyi qiymətdir;

- kotirovka vərəqəsi - listing prosedurasını keçmiş qiymətli kağızların (qiyməti və rekvizitləri də göstərilməklə) siyahısıdır;

- hərracın iştirakçısı - fond birjasının üzvü olan broker və (və ya) diler fəaliyyətini həyata keçirilməsi üçün qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısının xüsusi razılığa (lisenziyaya) malik olan və fond birjasının qaydalarına uyğun sifarişlər elan etmək və qiymətli kağızlarla bağlı əqdləri həyata keçirmək hüququna malik olan hüquqi və (və ya) fiziki şəxsdir;

- market-meyker - ticarətə buraxılmış qiymətli kağızların likvidliyinin artırılması öhdəliklərini üzərinə götürmüş dilerdir; mütəxəssis - qiymətli kağızların emitenti ilə razılaşdırılmış qaydada emitentin qiymətli kağızlarının likvidliyinin artırılması üzrə öhdəlikləri üzərinə götürmüş brokerdir;

- əllahiyyətli treyder - hərrac iştirakçısının ştat işçisi olan, QKDK tərəfindən verilmiş ixtisas şəhadətnaməsinə malik olan, hərrac iştirakçısının adından fond birjasında sifarişlərin elan edilməsi və əqdlərin həyata keçirilməsi üçün hərrac iştirakçısı tərəfindən səllahiyyət verilmiş şəxsdir;

- sifariş - əqdin mühüm şərtlərini nəzərdə tutan fond birjasının qaydalarına uyğun elan edilmiş qiymətli kağızlarla əqdin həyata keçirilməsi haqqında təklifdir;

- qiymətli kağızların lotu - sifarişin elan edilməsi üçün fond birjasının qaydaları ilə müəyyən edilmiş qiymətli kağızların minimum sayıdır;

- orta qiymət - müəyyən emitentin növlü, kateqoriyalı (tipli) qiymətli kağızları üzrə fond birjasında həyata keçirilmiş bütün əqdlərin məbləğinin həmin qiymətli kağızların ümumi sayına bölünməsi nəticəsində müəyyən edilmiş bir ədəd qiymətli kağızın qiymətidir;

- tələb qiyməti - sifarişin şərtlərindən biri olan və qiymətli kağızları hərrac iştirakçısı tərəfindən almağa hazır olmasını bildirilən bir qiymətli kağızın qiymətidir;

- təklif qiyməti - sifarişin şərtlərindən biri olan və qiymətli kağızları hərrac iştirakçısı tərəfindən satılmağa hazır olmasını bildirən bir qiymətli kağızın qiymətidir.

9.9.Fond birjasinin təşkili və fəaliyyətinə dair əsas tələblər

- Fond birjası qapalı tipli səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılır.

- Fond birjasının nizamnamə fondunun minimum məbləği 5 mlrd. manat həcmində müəyyən edilir.

- Fond birjası adi adlı səhmlərdən başqa digər qiymətli kağızlar buraxa bilməz.

- Fond birjası yalnız birja üzvləri arasında ticarəti təşkil edir.

Qiymətli kağızlar bazarının digər iştirakçıları birjada yalnız birja üzvlərinin vasitəsi ilə əməliyyatlar apara bilirlər.

İstisna qaydasında Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı birja üzvü olmadan birja ticarətində iştirak edə bilər.

- Fond birjası qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındıqdan və QKDK-dan fond birjası fəaliyyətinə xüsusi razılıq (lisenziya) aldıqdan sonra fond birjası fəaliyyətini həyata keçirə bilər.

- Fond birjası qüvvədə olan qanunvericiliyə və QKDK tərəfindən təsdiq edilmiş qiymətli kağızlar bazarında peşəkar iştirakçıların fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktlara, uyğun olaraq fəaliyyətini təşkil edir və qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkilatçısı kimi birjanın daxili qaydalarını qəbul edir.

9.10. Birja qaydaları

- Fond birjası qiymətli kağızlar bazarında aşağıdakı qaydaları və sənədləri məcburi qaydada hazırlayır və təsdiq edir:

- qiymətli kağızlarla ticarətin qaydaları;

- qiymətli kağızların hərraca buraxılması və qiymətləndirilməsi qaydaları;

- qiymətli kağızların ticarətə buraxılması (listing) və ticarətdən çıxarılması (delisting) qaydaları;

- birjada aparılmış əqdlər üzrə hesablaşmaların və uçotun həyata keçirilməsi qaydaları;

- ümumiləşdirilmiş indekslərin hesablanma qaydasını;

- birjada üzvlük və üzvlərin birja əqdlərində iştirakı üçün aldıqları haqdan fond birjasının xeyrinə ayırmalar haqqında qaydaları;

- məlumatların saxlanması və qorunması qaydaları;

- məlumatların açıqlanması qaydaları;

- xidməti məlumatların saxlanması və istifadəsi qaydaları;

- birja intizam tədbirləri qaydaları;
  - intizam komissiyası haqqında əsasnamə;
  - fond birjasında mübahisəli məsələlərin həllinə dair qaydalar;
- fond birjasının qaydalarının qəbulu, onlara dəyişikliklər və əlavələr edilməsi rəqlamenti.

9.11. Bakı Fond Birjası (BFB)

BFB 2000-ci ilin fevral ayının 15-də 18 səhmdar tərəfindən təsis edilmişdir. Səhmdarlar qismində Azərbaycanın iri bankları və maliyyə institutları, habelə İstanbul Fond Birjası çıxış edirlər. BFB-də ilk alqı-satqı 2000-ci ilin sentyabr ayının 1-də keçirilib. BFB 1999-cu ildə Azərbaycan-da qiymətli kağızlar bazarının formalaşdırılması və tənzimlənməsi məqsədilə yaradılmış Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin təşkilatı dəstəyi ilə yaradılıb.

9.12. BFB-nin səhmdarları:

• Unibank	• Rabitəbank
• Azəriqazbank	• United Credit Bank
• Azərdəmiryolbank	• CI Bank
• Koçbank Azərbaycan	• Mars Investment
• Azərbaycanın Beynəxalq Bankı	• Global Securities
• Standart Capital	• Atabank
• Capital Management	• Bank of Baku
• Bank Kapital	• İstanbul Fond Birjası
• AzərTürkBank	• TCFS Services LTD

9.13. BFB-nin brokerləri

- Azərdəmiryolbank
- Azəriqazbank
- Atabank
- Capital Management

- Koçbank Azərbaycan
- Mars Investment
- Rabitəbank
- Standard Capital
- Unibank

9.14. BFB-nin funksiyaları və orada dövriyyədə olan fond alətləri

BFB-nin əsas funksiyaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş bütün növ qiymətli kağızlar üzrə alqı-satqının təşkil olunmasından ibarətdir.

BFB-da dövriyyədə olan alətlər və həyata keçirilən əməliyyatlar:

- Dövlət qısamüddətli istiqrazlar
- Notlar
- Səhmlər
- Korporativ istiqrazlar
- Alqı-satqı
- Blokləşdırma
- Repo əməliyyatları

9.15. BFB-nin ümumi tendensiyaları

- Milli Bankın notlarının yerləşdirilməsinin davam etməsi
- DQİV üzrə ticarətin yenidən təşkili
- Dövlət qiymətli kağızlarının gəlirliliyinin yüksəlməsi
- Repo əməliyyatlarının aktivləşməsi
- Milli Bank tərəfindən notlar bazarının likvidliyinin təmin olunması məqsədilə gündəlik kotirovkaların təyin olunması
  - Bank səhmlərinin yerləşdirilməsinin davam etməsi
  - Korporativ istiqraz bazarının bərpası

XX FƏSİL

BEYNƏLXALQ FOND BİRJALARININ TƏSNİFATI

10.1. Fond birjalarının təsnifatı

• Super birjalar - Nyu – York birjası, Tokio birjası və London birjası.

• Bu üç birjada aparılan qiymətli kağızlarla əməliyyatın həcminin dünya birjaları üzrə payı 60 % -dir.

• Böyük birjalar – Honkonq birjası, Paris birjası, Milan birjası və Frankfurt birjası.

• Orta ölçülü birjalar aşağıdakılardır:

– ABŞ-da Boston, Filadelfiya;

– Avropada Madrid, Barselona, Brucsel, Kopenhagen;

– Uzaq Şərq ölkələrində Seul, Tayvan, Sidney, Bombay;

– Amerika qitəsində Buenos Ayres, Toronto, Monreal

• Kiçik birjalar – bura yerdə qalan bütün birjalar daxildir. Məsələn, İstanbul, Afina, Təl – Əviv, Helsinki, Manila, Nigeriya və s.

Bu birjaların bəzilərinə nəzər salaq:

• Nyu-York fond birjası. 1972-ci ildə əsası qoyulmuş Nyu-York fond birjası (NİSE) səhmdar cəmiyyət formasında olmaqla ABŞ-ın yeddi ən böyük fond birjasından biridir. Ölkədə səhmlərlə aparılan əməliyyatların 75%-i bu birjanın payına düşür. ABŞ-ın fərdi şəkildə investisiya qoyan investorlarının 70%-i yalnız NİSE-də qeydiyyatdan keçmiş şirkətlərin səhmlərini alır, bütün sərmayəçilərin isə 47%-i yalnız belə səhmlərə malik olmağa üstünlük verirlər. Belə səhmlərin 88%-i Amerika institusional sahibkarların portfəllərindədir.

ABŞ-da broker kontorlarının əksəriyyəti NİSE-nin üzvüdür və ən azı bir yerə malikdirlər. Fəaliyyəti istiqamətindən asılı olaraq NİSE üzvləri dörd qrupa bölünürlər:

• Broker - komissionerlər broker firmalarından müştəri qaimələri toplayaraq ticarət zalına gətirirlər və onların yerinə

yeterilməsi üçün məsuldurlar. Göstərdikləri xidmətlər üçün onlar müştərilərdən xidmət haqqı alırlar;

- Birja brokerləri (bəzən onları iki dollarlıq brokerlər də adlandırırlar) digər brokerlərin tapşırıqlarını yerinə yetirirlər. Onlar broker - komissionerlərə də böyük həcmdə qaimələr daxil olduqda kömək edirlər;

- Birja treyderləri əməliyyatları öz hesablarına həyata keçirirlər. NİSE onlara müştəri tapşırıqlarını həyata keçirməyi qadağan edir. Onların gəlirləri qiymətli kağızların alqı-satqısı zamanı əmələ gələn fərqdən ibarətdir;

- Mütəxəssislər isə birja ticarətində mərkəzi fiqur rolunu oynayırlar. NİSE-nin qaydalarına uyğun olaraq hər bir qiymətli kağız qrupuna bir mütəxəssis təyin olunur. O, ticarət yerində bir əməliyyat günü dayanır. Tapşırığa uyğun olaraq mütəxəssislər broker və ya dilerlər üçün broker rolunda çıxış edə bilirlər.

Birjanın 1366 üzvündən təqribən 700 nəfəri broker-komissioner, 400 nəfəri mütəxəssis, 225 nəfəri birja brokeri, 41 nəfəri birja treyderidir.

Nyu-York birjasında 1600-ə yaxın aksiya, 3700-dən çox istiqraz əməliyyatları aparılır ki, bunların da ümumi bazar dəyəri 3100 milyard dollardır.

- Tokio Fond Birjası. Əsas 1878-ci ildə qoyulmuş bu birja ölkənin birja dövriyyəsinin 80%-ni əhatə edir. Tokio fond birjasının əsas alıcı və satıcıları qiymətli kağızların institusional sahibkarlarıdır. Yaponiyada fərdi sahibkarlar birjada dövr edən qiymətli kağızların cəmi 20%-nə sahiblik edirlər, qalan 80% -i isə maliyyə təsisatlarına, sığorta kompaniyalarına və korporasiyalara məxsusdur. Səhm sahiblərinin gəlirləri dividenddən deyil (1990-cı illərin əvvəllərində onların qiymətləri indikindən 70 dəfə az olub), qiymətli kağızın satış kursunun artması və nəticə etibarilə daha baha qiymətə satışı hesabınadır. Ticarətin əsas metodu – açıq ikili auksiondur.

Tokio fond birjasında Yaponiyada mövcud olan səhmdar cəmiyyətlərdən cəmi 1517-si qeydiyyatdan keçmişdir, lakin

onların payına bütün istehsalın və təqdim olunan xidmətlərin 25% -i düşür.

- London fond birjasi. Əsası 1773-cü ildə qoyulub. 1802-cı ildə birjada yalnız üzvləri üçün ticarətə icazə verən qaydalar qəbul edilmişdir ki, həmin vaxtda onların sayı 550 nəfər olmuşdur. 1986-cı ildə Britaniya fond birjasında islahatlar baş verdi. İslahatların mahiyyəti London fond birjasının qiymətli kağızlarla sövdələşmələrdə müəyyən olmuş komission ödəmələrinin ləğvi, onun üzvlərinin broker və coberlərə bölünməsindən imtina edilməsi, bununla yanaşı, onların hər ikisinə həm broker, həm də diler funksiyalarının yerinə yetirilməsinə icazə verilməsi və ABŞ-da mövcud olan NASDAK elektron sistem əsasında işləyən yeni ticarət sisteminə keçiddən ibarət idi.

Başqa ölkələrin birjalari ilə müqayisədə xarici emitentlərin səhmləri ilə əməliyyatların həcminə görə London fond birjasi önəmli yer tutur. Onun dövriyyəsinin 40%-dən çoxu bu səhmlərin payına düşür. Onun siyahısında 500 xarici emitent yer alır. London fond birjasının üzvləri dörd qrupa bölünür:

- broker-diler firmaları- əsasən investorların tapşırıqları ilə (bəzən öz hesabları ilə) qiymətli kağızların alqı-satqısını həyata keçirirlər;

- Market-meykerlər - müəyyən qiymətli kağızın katirovkası ilə məşğul olurlar;

- Broker-dilerlər birjada market-meykerlər arasında vasitəçilik edirlər;

- Pul brokerləri - birjanın digər üzvlərinə qiymətli kağızın əvəzində pul vermək hüququna malikdirlər.

Sövdələşmələrin böyük hissəsi birjadankənar bazarda SEAQ (stock Exchange Autpomated Quotation System) sisteminin köməyi ilə həyata keçirilir. Birjanın nəzəri və texniki strukturu onun sutkanın 24 saatını işləməyə imkan verir. SEAQ sistemində sövdələşmələr həyata keçirilərkən bütün səhmlər kompüterin ekranında bir formatda görünür. Bundan əlavə London fond birjasında SEAQ İnternational sistemi də fəaliyyət göstərir ki, bu

da onun rəsmi siyahısında yer almış xarici emitentlərin səhmlərinin katirovkalarının öz əksini tapmasına imkan verir.

- Paris fond birjası. Əsası 1724-cü ildə qoyulmuşdur. Burada 63000 nəhəng fransız şirkətindən 1500-nin qiymətli kağızlarının qeydiyyatı aparılır. Onlardan hər birinin illik dövriyyəsi 500 mln. frankdan az olmaması tələb olunur. Sövdələşmələri şirkətlərin tapşırıqları əsasında vasitəçilər – birja cəmiyyəti (şirkətlər – birja üzvləri) həyata keçirir. Onlar aşağıdakılara məsuldurlar:

- qiymətli kağızların və maliyyə alətlərinin alqı - satqısını həyata keçirmək;

- fiziki və hüquqi şəxslərə məxsus qiymətli kağızları portfellerlə idarə etmək;

- investisiya fondları yaratmaq və onları idarə etmək.

Birjada SAS-40 səhmlərinin “səbəti” mövcuddur. Bura 40 nəhəng şirkətin səhmləri daxildir ki, onun da əsasında Dou-Cons indeksinə uyğun olan SAS-40 indeksi hesablanır. SAS-40 kontraktını almaq və ya satmaq eyni anda 40 şirkətin səhmlərini almaq və ya satmaq deməkdir. Paris fond birjasında qiymətli kağızlar həm təcili, həm də aylıq hesablaşmalarla satılır. Aylıq hesablaşmalar daha çox rast gəlinən hesablaşmadır. Təcili ödəmə zamanı isə istənilən həcmdə qiymətli kağızın alqı-satqısına sifariş qəbul olunur. Lakin qiymətli kağızlar satıcının yanında olması əsas şərtidir.

- İstanbul Fond Birjası. 26 dekabr 1985-ci ildə yenidən rəsmi fəaliyyətə başlamışdır. Birjaya üzvləri Sərmayə Bazarı Qurumundan (dövlət qurumudur) birjada əməliyyat aparmaq məqsədilə lisenziya almış investisiya bankları ilə kommersiya bankları və “Birja Bankerlik” vəsiqəsi almış vasitəçi qurumlardır. Birjaya idarə heyəti rəhbərlik edir. Onun tərkibi bir sədr və dörd üzvdən ibarətdir.

- Rusiya Fond birjalari. Rusiyada qiymətli kağızlar bazarının inkişafı birinci dünya müharibəsinin başlanması ilə paralel olmuşdur. Qiymətli kağızlarla əməliyyat əmtəə birjalalarının fond şöbələrində həyata keçirilirdi. Rusiyada fəaliyyət göstərən 21 birjanın sadəcə 7-dəfond əməliyyatları aparılırdı. Bunlar

aşağıdakılardır: Peterburq, Moskva, Varşava, Kiyev, Odessa, Xarkov, Riqa. Bunların içində ən əhəmiyyətli Peterburq birjası idi. 1911-ci ildə Rusiyada 1617 səhmdar cəmiyyətin fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, yalnız Peterburq birjasında 275 aksiyanın alqı-satqısı həyata keçirilirdi. Bundan başqa birjada alman, fransız, ingilis, belçika şirkətlərinin qiymətli kağızları ilə də əməliyyat aparılırdı.

Rusiyada fond birjaları 1991-ci ildən başlayaraq yenidən qurulmağa başladı. Həmin ildə Moskva, Sankt-Peterburq, Nijni Novqorod şəhərlərində fond birjaları fəaliyyətə keçdi. Rusiyada fond birjalarının inkişafını dövlət sərmayəli müəssisələrin özəlləşdirilməsinin, vauçerlə həyata keçirilməsi daha da gücləndirdi.

1994-cü ildən sonra Rusiyada fond birjalarının inkişafını gücləndirən amillərdən biri də dövlət xəzinə bonusu ilə aparılan əməliyyatlar oldu. 1991-ci ildən sonra Rusiyada qiymətli kağız bazarlarının strukturları meydana gəlmişdir.

- Birinci bazar;
- İkinci bazar (fond birjaları);
- Birjadankənar bazarlar;

Rusiyada birjada əməliyyat görən qiymətli kağızların 50%-dən çoxudövlət xəzinə kağızlarıdır (FKO, OFZ, OSB).

10.2. Uzunmüddətli beynəlxalq fond bazarları

- Beynəlxalq istiqraz bazarı
- Beynəlxalq səhm bazarı

10.3. Beynəlxalq istiqraz bazarı

3 növ istiqraz buraxılır:

- Sabit faizli beynəlxalq istiqrazlar
- Dəyişən faizli beynəlxalq istiqrazlar
- Pay sənədinə çevrilə bilən beynəlxalq istiqrazlar

10.4. Avroistiqraz bazarı (Eurobonds)

- Mühüm beynəlxalq maliyyə bazarlarından biridir. Avroistiqrazlar bağlandığı milli valyutanın aid olduğu ölkədən kənarında yerləşən bazarlarda satılmaq üçün buraxılan qiymətli kağızlardır. Məsələn, ABŞ-ın bir transmilli şirkəti dollara bağlı olan istiqraz buraxaraq, onu London, Syurixç Frankfurt və ya Tokio kimi maliyyə mərkəzlərində satışı çıxarırsa bu istiqrazlar avroistiqrazlar hesab edilir.

10.5. Avroistiqrazların ikinci bazarı

- Mövcud olan qiymətli kağızların alqı satqısı ilə məşğul olan bazardır. Yaxın zamanlara qədər avroistiqrazların nəqdiyyəsi o qədər əhəmiyyət daşımırdı. Çünki investorlar əvvəllər bu kağızları satın alıb onun müddəti qurtarana qədər portfelində saxlayırdı. Lakin kapital bazarında axıcılığın artması ilə əlaqədar olaraq investorlar digər bazarlarda olduğu kimi avroistiqrazları da müddəti başa çatmamış alıb-satmaq ehtiyacı hiss etdilər. Beləliklə, kommersiya və kapital qoyuluşu bankları qiymətli kağızların alqı-satqısı ilə məşğul olan vasitəçi firmalarla birlikdə bu kağızların qiymətlərini ayrı-ayrı kotirovka edərək, ayrıca **bir** bazar formalaşdırdılar.

10.6. Beynəlxalq səhm bazarı

Şirkət və firmaların beynəlxalq kapital bazarlarında maliyyə vəsaiti cəlb etməsinin mühüm və nisbətən yeni bir yolu da onların buraxdıqları pay sənədlərini (səhmləri) həmin bazara satışı çıxarmalarıdır.

Bu yolla investisiya cəlb edilməsinin üstünlükləri aşağıdakılardır:

1. Pay sənədləri fondu sahəsində riskin bölüşdürülməsi. Tamamilə aydındır ki, geniş bazaya malik olan çoxşahəli fondlar hər hansı bir milli bazarın məhdudiyyətlərindən azad olur. Məsələn mərkəzi kiçik bir ölkədə olan böyük bir şirkət öz pay sənədlərinin yalnız beynəlxalq bazarlarda yerləşdirməklə öz ehtiyatlarını təmin edə bilər.

2. Beynəlxalq bazarlarda pay sənədlərinin satışı yeni payçılar cəlb edərək, şirkət sənədlərinə tələbatın və müvafiq olaraq onların qiymətlərinin artmasına səbəb olur.

3. Pay sənədlərinin beynəlxalq bazarlarda satılması şirkətin beynəlxalq miqyasda tanınmasına şərait yaradır. Başqa sözlə, bu bəzən reklam məqsədilə istifadə edilir.

Bakalavr dərəcəsi alan tələbələr üçün
«QIYMƏTLİ KAĞIZLAR VƏ ONLARLA
ƏMƏLİYYATLAR»
fənninin
PROGRAMI

MÖVZU 1

QIYMƏTLİ KAĞIZLARIN
İQTİSADI MAHIYYƏTİ

- Qiymətli kağız anlayışı. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində qiymətli kağızların tərifli. Qiymətli kağızların yaranmasının iqtisadi əsasları. Qiymətli kağızların ümumi xarakteristikası. Qiymətli kağızların əhəmiyyəti və rolu. Qiymətli kağızların maliyyə ehtiyatlarının yenidən bölgüsü aləti kimi. Qiymətli kağızların əlamətləri. Qiymətli kağızların funksiyaları. Qiymətli kağızların buraxılması və qeydə alınması. Qiymətli kağızların satışı. Qiymətli kağızların əsas keyfiyyət göstəriciləri. Qiymətli kağızlara sərmayə qoyuluşunun məqsədləri. Qiymətli kağızlara sərmayə qoyuluşu ilə bağlı risk. Qiymətli kağızların ümumi xüsusiyyətləri: dövriyyəliliyi, seriyalılığı, standartlığı, mülki dövriyyədə iştirakı. Qiymətli kağızların əlavə xüsusiyyətləri: dövlət tərəfindən tanınması, tənzimlənməsi, sənədliliyi. Qiymətli kağızların investisiya xüsusiyyətləri: likvidlik, gəlirlilik, etibarlılıq.

MÖVZU 2. QIYMƏTLİ KAĞIZLARIN TƏSNİFATI

- Qiymətli kağızların funksional növləri: əsas (səhm və istiqraz), törəmə (opsionlar, flyuçerclər, varrantlar,) və digər qiymətli kağızlar (veksellər, çeqlər, sertifikatlar).
- Investisiya və qeyri investisiya qiymətli kağızları. Investisiya qiymətli kağızlarının iqtisadi mahiyyəti. Investisiya qiymətli kağızlarının növləri.

- Səhmlərin və istiqrazların ümumi xarakteristikası və növləri. Təqdim edənə səhmlər. Adlı səhmlər. Səhmin nominal və bazar qiyməti. Səhmin əlamətləri.

- Adi səhmlər. İmtayazlı səhmlər. Elan edilmiş və yerləşdirilmiş səhmlər. Adi və imtayazlı səhmlərin növləri; yığımlı, yəni gəlirin yığımlına zəmanət verən səhmlər. Səsli və səssiz səhmlər. Gəliri toplanılmayan imtiyazlı səhmlər. Səhmlərin məzənnəsi. Əlavə gəlir hüququ verən imtiyazlı səhmlər. Mübadiləli (dönərli) səhmlər. Səhmin gəlirliliyi. Gəlirliliyin cari norması. Səhmin qeydə alınması, buraxılışı və satılması. Səhmlərinin buraxılışının emissiya prospekti.və s.

- Səhmdarların ümumi yığıncağının səlahiyyətləri. Səhmdar cəmiyyətinin tipləri. Korporativ idarəetmənin əlamətləri. Korporativ idarəetmənin hüquqi xüsusiyyətləri.

- Qiymətli kağızların sahiblərinin hüquqlarının qorunması. Dividend siyasəti. Səhmlərin birləşdirilməsi, xırdalanması, onların nominal dəyərinin azaldılması və artırılması. Səhmlərin geri alınması və ödənilməsi. Səhmlərin dövriyyədən çıxarılması və ləğv edilməsi.

- İstiqrazlar və onların ümumi xarakteristikası. İstiqrazların dərəcə qiymətləndirilməsi. İstiqrazlar üzrə diskont və faiz gəlirləri. İstiqrazların gəlirliliyi. İstiqrazların təsnifatı. Dövlət, bələdiyyə, korporativ və xarici istiqrazlar (avroistiqrazlar). Qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli istiqrazlar. Təmin edilmiş və təmin edilməmiş istiqrazlar. İstiqrazların buraxılışı, qeydiyyatı və ödənilməsi. İstiqrazlarla əməliyyatların aparılması və uçotu.

- Törəmə qiymətli kağızların xarakteristikası və əsas növləri. Fyuçers kontraktlarının, opsiyonların və varrantların mahiyyəti və xüsusiyyətləri. Forvard və svop kontraktları.

- Müxtəlif əlamətlərə görə qiymətli kağızların təsnifləşdirməsi: investisiya yönümlülüyünə görə (investisiya, qeyri-investisiya) buraxılış formasına görə (emissiya, qeyri-emissiya); mövcudluğuna görə (sənədli, sənədsiz); mahiyyət və funksiyasına görə (pay qiymətli kağızları, borc qiymətli kağızları); kateqoriyaya görə (adlı, adsız, orderli); emitentə görə (dövlət, bələdiyyə, korporativ);

tədavüldə olma müddətinə görə (müəyyən müddətə, müddətsiz); gəlirlilik dərəcəsinə görə (yüksək, orta, aşağı, gəlirsiz); milli mənsubiyyətinə görə (milli, xarici); riskə görə (risksiz, riskli, az riskli); sərbəst dövretmə imkanına görə (dövr edən, dövr etməyən, müəyyən məhdudiyətlə dövr edən); tədavül mərhələsinə görə (ilkin bazarın qiymətli kağızları, ikinci bazarın qiymətli kağızları); ödəmə imkanına görə (geri çağrılmayan qiymətli kağızlar, geri çağrılan qiymətli kağızlar).

MÖVZU 3. DÖVLƏT, BƏLƏDIYYƏ VƏ KORPORATİV QIYMƏTLİ KAĞIZLARI

- Dövlət qiymətli kağızlarının ümumi xarakteristikası, dövlət borcu. Dövlət qiymətli kağızlarının funksiyaları, buraxılışının əsas vəzifələri. Dövlət büdcəsinin kəsirinin maliyyələşdirilməsi; dövlətin məqsədli proqramlarının maliyyələşdirilməsi; iqtisadi aktivliyin tənzimlənməsi. Pul dövriyyəsinin tənzimlənməsi Dövlət qiymətli kağızlarının buraxılması və yerləşdirilməsi. Azərbaycan Respublikasının dövlət qiymətli kağızları. Qısamüddətli öhdəliklər. Dövlət qiymətli kağızlarının qruplaşdırılması. Dövlət qiymətli kağızlarının növləri. Dövlət qısamüddətli istiqraz vərəqələri (DQIV) və onların buraxılması məqsədi. DQIV-in buraxılışı və yerləşdirilməsi. DQIV-in Bakı Fond Birjasında satışı. DQIV-in ikinci bazarı. DQIV-in gəlirliliyi. Dövlət uduşlu istiqrazlarının (DUI) buraxılışı və tədavülü. Kommersiya banklarında onların satışı. DUI üzrə gəlirlilik dərəcəsi və nominalı. Xəzinə veksellərinin buraxılması halları. Xəzinə veksellərinin üstünlükləri. Dövlət özəlləşdirmə çəkləri və opsiionları. Milli bankın notları, onların dövriyyəsi.

- Bələdiyyə qiymətli kağızları. Bələdiyyə qiymətli kağızlarının buraxılmasının məqsədi. Bələdiyyə qiymətli kağızlarının buraxılması və tədavülü mexanizmi.

- Korporativ qiymətli kağızlar. Səhmdar cəmiyyətlərin, müəssisə və təşkilatların, bankların və investisiya fondlarının

buraxdıqları qiymətli kağızlar. Tikinti təşkilatlarının mənzil sertifikatları. Mənzil sertifikatlarının buraxılması və tədavülü qaydaları.

MÖVZU 4. ÖDƏNİŞ VƏ ƏMTƏƏ QIYMƏTLİ KAĞIZLARI

- Veksel. Çek. Depozit sertifikatları. Konosament. Qoşa və sadə anbar şəhadətnaməsi. Sadə və köçürmə veksel anlayışı. Veseklin ötürülməsi. İndossament. Vekselin aksept və aval edilməsi. Vekselin ödənişi. Vekselin protest edilməsi. Vekselin funksiyaları. Sadə və köçürmə vekselin rekvizitləri. Veksellərin yaranma tarixi. Veksel krediti. Kommersiya və maliyyə vekseli. «Köçürmə və sadə veksel haqqında nümunəvi qanuna Azərbaycan Respublikasının qoşulması haqqında» qanun. (2000–ci il 5 may). Cenevrə veksel konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası veksellərin dövriyyəsi haqqında əsasnamə. Xəzinə vekseli. Xəzinə vekselinin əhəmiyyəti və funksiyaları. Xəzinə veksellərinin emitenti. Xəzinə vekselinin buraxılması və yerləşdirilməsi. Bank veksellərinin mahiyyəti və üstünlükləri. Veksellərin uçotu və inkassaya qəbul edilməsi, domisilyasiyası. Uçot təşkilatları, uçot təşkilatlarının apardığı əməliyyatlar. Uçot təşkilatlarının fəaliyyətinə dair tələblər. Veksellərin yenidən uçotu. Milli Bankın yenidən uçota qəbul etdiyi veksellərə dair tələblər. Veksellərin buraxılışı, reyestrə daxil edilməsi və dövlət rüsumu.

- Çekin rekvizitləri. Çekin növləri: adlı, orderli və təqdim edənə çek. Hesablaşma, yol, bank və pul çekləri. Çeklərin dövriyyəsi haqqında əsasnamə. Çeklərin buraxılışı və dövriyyəsi barədə beynəlxalq normalar.

- Depozit sertifikatlarının mahiyyəti və növləri. Depozit sertifikatlarının rekvizitləri. Depozit sertifikatlarının blankına dair tələblər.

- Əmtəə kağızları, onların növləri. Konosamentin iqtisadi mahiyyəti və istifadə sferası. Konosamentin formaları: təqdim

edənə, adlı və orderli. Konosamentin əsas rekvizitləri. Konosamentin istifadə təyinatı.

- Anbar şəhadətnaməsinin təyinatı. Anbar şəhadətnaməsinin rekvizitləri. Adi və qoşa anbar şəhadətnaməsi. Adi və qoşa anbar şəhadətnaməsinin buraxılışı və dövriyyəsi. Varrant

MÖVZU 5. QIYMƏTLİ KAĞIZLARIN YERLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ TƏDAVÜLÜ

- Qiymətli kağızların buraxılışı. İlk qiymətli kağızlar bazarı. Qiymətli kağızların qeydiyyatı. Emissiya qiymətli kağızların buraxılışı, qeydiyyatı və tədavül qaydaları. Emissiya qiymətli kağızlarının buraxılışı haqqında qərar. Emissiyanın mərhələləri. Emissiya prospekti və ona olan tələblər. Qiymətli kağızların emissiyasının baş tutması üçün qoyulan şərtlər. Kommersiya banklarının buraxdıqları qiymətli kağızların emissiyası xüsusiyyətləri. Anderraytin qiyətli kağızların yerləşməsində rolu. Emissiya prospektinin dövlət qeydiyyatı üçün ödənilən dövlət rüsumu. Qiymətli kağızların yerləşdirilməsi şərtləri. Qiymətli kağızların bazar prosesinə daxil edilməsi qaydası. Müştərilərə broker xidməti. Birja və birjadankənar bazarda satışın təşkili. Qiymətli kağızların kotirovkası. Qiymətli kağızların buraxılışının nəticələri haqqında hesabat.

- Qeyri-emissiya qiymətli kağızların buraxılışı, qeydiyyatı və tədavülü qaydaları. Xarici emitentlərin qiymətli kağızlarının Azərbaycanda tədavülü qaydaları. Dövlət qiymətli kağızlarının tədavülü qaydaları. Qiymətli kağızlara olan hüquqların keçməsi (alqı-satqı, bağışlama və s.) hüquqların məhdudlaşdırılması (girov qoyulması, həbs qoyulması və s.).

-

MÖVZU 6. QIYMƏTLİ KAĞIZLARLA ƏMƏLİYYATLAR VƏ ƏQDLƏRİN BAĞLANMASI

- Qiymətli kağızlarla əməliyyatların ümumi xarakteristikası. Qiymətli kağızlarla əməliyyatların növləri. Qiymətli kağızlarla birja əməliyyatları. Birja əməliyyatlarının müddətinə görə təsnifləşdirilməsi, kassa və müddətli əməliyyatlar.

- Qiymətli kağızlarla əməliyyatlar üzrə klirinq və hesablaşmalar sistemi. Səhm və istiqrazlarla aparılan əməliyyatlar üzrə klirinq və hesablaşmaların rolu.

- Səhmlərlə alqı-satqı əməliyyatlarının aparılması qaydaları. İstiqrazlarla aparılan əməliyyatlar. Dövlət qısamüddətli istiqrazları ilə aparılan əməliyyatlar. Milli Bankın notları ilə aparılan əməliyyatlar. Repo və əks Repo əməliyyatları. Qiymətli kağızlarla girov əməliyyatları. Mənzil sertifikatı və ipoteka kağızı ilə aparılan əməliyyatlar. Veksellərlə aparılan əməliyyatlar. Veksellərin uçota qəbul edilməsi, veksellərin domisilyasiyası. Veksellərin protest edilməsi, veksellərin ödənilməsi və ötürülməsi. Çek, depozit sertifikatları və törəmə qiymətli kağızları ilə aparılan əməliyyatlar.

- Qiymətli kağızlarla aparılan birjadankənar əməliyyatlar. Qiymətli kağızlarla aparılan əməliyyatlarda qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçılarının rolu. Broker və notariat kontorlarında bağlanılan əqdlər. Bağlanmış əqdlər üzrə hüquqların keçməsi. Əqdlərin reyestr və depozitar sistemində qeydə alınması.

MÖVZU 7. QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI VƏ ONUN TƏNZİMLƏNMƏSİ

- Qiymətli kağızlar bazarının iqtisadiyyatda yeri, funksiyaları və tərkib hissələri. Qiymətli kağızlar bazarının təyinatı. Qiymətli kağızların maliyyə resurslarının bölüşdürülməsində iştirakı. Qiymətli kağızlar bazarının iqtisadi funksiyaları (pul vəsaitlərini əhali və dövlət arasında paylaşdırır, kapitaldan gəlir əldə edilməsini, kapitalın istehsala qaytarılmasını təmin edir). Ümumi

bazar funksiyası və xüsusi funksiyalar. Bazar iştirakçıları, emitent və investorlar, onların xarakteristikası.

- Qiymətli kağızlar bazarının tarixi. Qiymətli kağızlar bazarının strukturu. Qiymətli kağızlar bazarının formalaşması. Qiymətli kağızlar bazarının zəruriliyi, mahiyyəti, vəzifələri və inkişaf mərhələləri. Qiymətli kağızlar bazarının iştirakçıları. Qiymətli kağızlar bazarının idarə olunması. Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarı. Qiymətli kağızlar bazarının inkişaf konsepsiyası. Qiymətli kağızlar bazarı maliyyə bazarının tərkib hissəsi kimi. Qiymətli kağızlar bazarının kredit bazarı ilə qarşılıqlı əlaqəsi. Qiymətli kağızların ilkin və ikinci bazarı. Qiymətli kağızlar bazarının təsnifatı. Təşkil olunan və təşkil olunmayan bazarlar. Səhm bazarı və borc bazarı.

- Qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsi. Qiymətli kağızlar bazarının birbaşa və dolay tənzimlənməsi. Əsas tənzimləmə obyektləri. Əsas tənzimləmə prinsipləri. Tənzimləmə funksiyalarının tənzimləmə orqanları arasında bölünməsi. Qiymətli kağızlar bazarında tətbiq edilən tənbeh tədbirləri. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsində qiymətli kağızlarla bağlı məsuliyyət növləri.

- Qiymətli kağızlar bazarında dövlət siyasəti. Səhmdar cəmiyyətlərin qiymətli kağızlar sahəsində siyasəti.

MÖVZU 8. QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARININ PEŞƏKAR İŞTİRAKÇILARI

- Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları anlayışının mahiyyəti. Peşəkar iştirakçıların növləri. Broker və diler fəaliyyəti. Broker və diler fəaliyyətinin tənzimlənməsi. Qiymətli kağızların idarəedilməsi üzrə fəaliyyət. Qiymətli kağızlar bazarında qiymətli kağızların idarə olunması üzrə peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi qaydaları. Qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi üzrə fəaliyyət (klirinq). Hesablaşma sistemi. “Ödəmə müqabilində çatdırılma” sistemi.

- Depozitariya fəaliyyəti. Depo hesabı. Depozitariyada qiymətli kağızların qeydiyyatı texnologiyası. Depozitar fəaliyyətinin həyata keçirilməsi standartları.

- Qiymətli kağızların sahiblərinin reyestrinin aparılması üzrə fəaliyyət. Qiymətli kağızların sahiblərinin reyestrinin aparılması standartları.

- Qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkili üzrə fəaliyyət. Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətinin lisenziyalaşdırma qaydaları. Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət növləri ilə eyni zamanda məşğul olma üzrə tələblər.

- Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaq üçün ixtisas şəhadətnaməsini verilməsi qaydaları. Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları tərəfindən hesabatların təqdim edilməsi qaydaları.

MÖVZU 9. QİYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARINDA TİCARƏTİN TƏŞKİLİ

- Fond birjalarının formaları, vəzifələri, funksiyaları, üzvləri. Birja nizamnamələri. Birja komitəsi. Birja makleri (dəllalı). Birja əməliyyatları. Qiymətli kağızların listinqi və delistinqi. Birja fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi. Birjanın idarəedilmə orqanları

- Fond brokerləri və dilerləri, şirkət idarəediciləri (müdürləri) kommersiya bankları, qeydiyyatçıları, depozitçilər, hesablaşma-klining təşkilatları, investisiya fondları, birjalar, onların mənşəyi və növləri. Kommersiya banklarının fond bazarında əməliyyatları. Fond birjalarının təşkilati quruluşu. Mərkəzləşdirilmiş və regional birjalar. Fond birjasında broker fəaliyyəti. Brokerlə müştəri arasında münasibət. Brokerlərin gəlirləri, onların işinin təşkili. Fond birjasında dillerlərin fəaliyyəti. Fond birjasında qiymətli kağızlarla ticarət. Satışların keçirilmə qaydası. Birjadankənar fond bazarları.

MÖVZU 10. BEYNƏLXALQ QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI

- İnkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatının inteqrasiyasında qiymətli kağızlar bazarının rolu. Dünya maliyyə bazarının yaranması. Dünya maliyyə bazarının əsas sektorları. Beynəlxalq qiymətli kağızlar bazarının formalaşması. Beynəlxalq maliyyə bazarının mahiyyəti, əsas xüsusiyyətləri və onun iqtisadi inkişafda rolu. Kapitalın ixracı və investisiya prosesi. Qiymətli kağızlarla beynəlxalq əməliyyatlar. Beynəlxalq fond birjaları və onların iqtisadiyyatda rolu. Beynəlxalq fond birjalarının inkişaf səviyyəsi (super, böyük, orta, kiçik birjalar) və ərazi prinsipinə (ABŞ, Avropa, Asiya birjaları) görə qruplaşdırılması. Kreditor və borclu ölkələr. Beynəlxalq qiymətli kağızlar bazarının dövlətlər və beynəlxalq maliyyə qurumları tərəfindən tənzimlənməsi.

- MDB-də qiymətli kağızlar bazarı və onun yaranmasını müəyyən edən normativ baza. MDB-də qiymətli kağızlar bazarının təşkili və strukturu, onun işinin xüsusiyyətləri. Beynəlxalq və MDB qiymətli kağızlar bazarının qarşılıqlı əlaqəsi və təsiri.

- Dövlətlərarası iqtisadi münasibətlərdə fond alətləri. Beynəlxalq fond bazarının inkişafının müasir meylləri.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı Qanun 2001.

2. Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı (26 iyul 1999-cu il №161) .

3. Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi haqqında əsasnamə (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 iyul 1999-cu il 161 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmişdir).

4. Bakı Fond Birjasının normativ sənədləri.

5. Köçürmə və sadə veksəl haqqında nümunəvi qanun haqqında Cenevrə Veksəl Konvensiyasına Azərbaycan Respublikasının qoşulması haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı 2000-ci il.

6. Qiymətli kağızlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı ş. 14 iyun 1998-ci il № 523 İQ

7. Qiymətli kağızlarla fəaliyyət sahəsində bəzi fəaliyyət növlərinin lisenziyalaşdırılması qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı (8 noyabr 1999-cu il № 202).

8. Abbasov A.H., «Vergilər» qəzeti. Sivil borc bazarı yarınmalıdır, 26.02. 2002

9. Abbasov A.H., Qiymətli kağızlar bazarı, «Mühasibat uçuotu» red. Bakı, 2000-ci il.

10. Abbasov A.H., Maliyyə bazarında investorların hüquqlarının qorunması qanunla əsaslandırılmalıdır. Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının formalaşması və sahibkarlığın inkişaf problemləri. Elmi praktik konfras 27 may, 2000-ci il.

11. Abbasov A.H., Veksəl bazarının yaradılması iqtisadiyyatımızın inkişafı üçün vacib şərtidir. «İqtisadiyyat və Audit», aylıq elmi-praktik jurnal № 5, 2001-ci il.

12. Abbasov A.H., Qiymətli kağızlarla bağlı girovun üstünlükləri və qiymətləndirilməsi xüsusiyyətləri. (müasir əm-

lak bazarı və qiymətləndirmə fəaliyyətinin qanunvericilik təminatı, II beynəlxalq Elmi-Praktiki Konfrans.) Bakı, 2001-ci il.

13. Abbasov A.H., «Maliyyə bazarının formalaşması». Audit jurnalı №2, 2001-ci il.

14. Abbasov A.H., «Qiymətli kağızlar bazarı və onun iqtisadiyyatda rolu». Audit jurnalı №3, 2001-ci il.

15. Abbasov A.H., «Bazar münasibətləri şəraitində müəssisə və firmaların maliyyə fəaliyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi» Bakı, Qanun nəşriyyatı, 2002-ci il.

16. Abasov A. H. Azərbaycan Respublikasında təsərrüfat dövriyyəsində veksellərin istifadəsinə dair Metodiki Vəsait «İqtisad universiteti» nəşriyyatı, Bakı 2005

17. Abasov A. H. İnflyasiyanın maliyyə sektoruna təsiri. «İqtisadiyyat və həyat» jurnalı № 11-12 2005-ci il.

18. Abasov A. H. Azərbaycan Respublikasının dövlət borcunun maliyyə bazarı ilə əlaqəsinin xüsusiyyətləri. Milli iqtisadiyyatın problemləri./Məqalələr toplusu. II buraxılış. AMEA-nın nəşriyyatı. Bakı-Elm-2005

19. A.Abasov. “Mənzil ipotekası (Rusiya təcrübəsi və Azərbaycan realığı)”. Odlar Yurdu Universitetinin elmi-pedaqoji xəbərləri, №16, Bakı 2005.

20. A.Abasov. Borc öhdəlikləri dazarının formalaşmasında veksəl dövriyyəsinin və girov əməliyyatlarının rolu. «Azərbaycan Hava Yolları», Milli Aviasiya Akademiyası Elmi Məcmuələr jurnalı cild 7 №4, oktyabr-dekabr 2005-cı il

21. A.Abasov. İqtisadi qloballaşma və maliyyə sferasının müasir inkişaf meylləri. «İqtisadiyyat və audit» aylıq elmi-praktiki jurnal 3(69)2006-cı il

22. Abbasov A.H Qiymətli kağızlar bazarı “Mühasibat uçotu” nəşriyyatı Bakı 2000

23. Abbasov A.H Qiymətli kağızlar bazarının formalaşması və inkişaf perspektivləri “BBU” nəşriyyatı Bakı 2005

24. Аббасов А.Г Финансовая система и долговой рынок Азербайджана Издательство «ЭЛМ» Баку 2004

25. Аббасов А.Г., “ Рынок долговых обязательств развивается ” Материал Научно-практической Конференции

“Формирование и основные направления развития Национального предпринимательства в Азербайджанской Республике”. Баку 24 Мая 2002 г. 0,2 п. л.

26. Аббасов А.Г., “Перспективы развития рынка векселей в Республике Азербайджан” Научная сессия профессорско-преподавательского состава, научных сотрудников и аспирантов по итогам НИР 2002 года. Март-апрель 2003 г. Факультет финансовых, кредитных и международных экономических отношений: Сборник докладов Т/ Под ред. В.Е.Леонтьева, Б.А.Еремина. – СПб: Изд-во СПб ГУЭФ, 2003 г. 346 с. 0.3 п.л.

27. Аббасов А.Г. “Управление фондового рынка” Материал Научно-практической Конференции “Направления развития национальной экономики Азербайджанской Республики”. Баку 26 Мая 2004 г. 0,3 п. л.

28. Багиров Д.А Финансовый рынок Азербайджана и аудит его не банковских институтов Изд. СПбГУЭФ 1997г

29. Бердникова Т.Б Рынок ценных бумаг и биржевое дело-МИНФРА-М 2000

30. Kərimov A.E, Babayev A.A Qiymətli kağızlar bazarı. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı 2003

31. Sadıqov M.M Maliyyə potensialının formalaşması problemləri Bakı, Elm,2002

32. Учебные планы и рабочие программы по специальностям “Финансы и кредит”, “Мировая экономика” СПб: Изд-во СПГУЭФ, 2001

33. Никифорова В.Д., Садыгов Э.М. Операции с ценными бумагами Баку, 2002.

34. В. С. Золотарев. «Рынок ценных бумаг». Издательство «Феникс». Ростов-на-Дону. 2000.

35. Б. М. Ческидов. «Рынок ценных бумаг». Издательство «Экзамен». Москва 2001.

36. Алёхин Б.И. “Рынок ценных бумаг”, Москва 1991 г.

37. В. И. Колесников, В. С. Торкановский. Ценные бумаги. Издательство «Финансы и статистика». Москва 1999.

38. Берзон Н.Н. Фондовый рынок – Москва 1999 г.
39. Едророва В.Н., Мизиковский Е.А. “Учёт и анализ финансовых активов: акции, облигации, векселя», Издательство “Финансы и статистика”, Москва, 1995 г.
40. Ефремова А.А., Гореничий С.С. “Векселя и варранты”, Москва “Экономика” 2002 г.
41. Фельдман А.А. “Государственные ценные бумаги” Издательство “ИНФРА – М”, Москва, 2-е издание, 1995- 232 с.
42. Колтынюк Б.А. “Ценные бумаги”, Санкт-Петербург 2000 г.
43. Маклафлин Дэвид Джк. Ценные бумаги. Как добиться высоких доходов. Москва 1999г.
44. Никифорова В.Д. , Садыгов Э.М. “Биржевые и внебиржевые фондовые рынки: зарубежный опыт”. Учебное пособие Санкт-Петербург –Баку, 2002 г. 588 стр.
45. Мамедов С.М. “Финансы” Учебник, Баку 1997 г.
46. Садыгов М.М., Зейналов В.З., Садыгова Г.М., Алиев В.Ф. “Рыночная экономика: Финансы и налоги ”, Баку, 2003 г.
47. Musayev A. F., Vəliyev N. N., Quliyev A. S. “Qiymətli kağızlar bazarı” Bakı 2001.

MÜNDƏRICAT

Giriş	3
Fəsil 1. Qiymətli kağızların iqtisadi mahiyyəti	6
<i>1.1. Qiymətli kağızın tərifı .....</i>	<i>6</i>
<i>1.2 Qiymətli kağızların əlamətləri .....</i>	<i>6</i>
<i>1.3 Qiymətli kağızların ümumi xüsusiyyətləri .....</i>	<i>6</i>
<i>1.4 Qiymətli kağızların əlavə xüsusiyyətləri .....</i>	<i>7</i>
<i>1.5 Riskin səviyyəsinə görə qiymətli kağızların mövqeləri ..</i>	<i>8</i>
<i>1.6 Qiymətli kağızların növləri .....</i>	<i>8</i>
Fəsil 2. Qiymətli kağızların təsnifatı	12
<i>2.1 Qiymətli kağızların müxtəlif meyarlar üzrə təsnifləşdirilməsi .....</i>	<i>12</i>
<i>2.2 Səhmin tərifı .....</i>	<i>13</i>
<i>2.3 Səhmin xüsusiyyətləri .....</i>	<i>13</i>
<i>2.4 Səhmlərin təsnifatı .....</i>	<i>14</i>
<i>2.5 Səhmlərin öz sahiblərinə (təqdim edənə) verdiyi hüquqlar .....</i>	<i>14</i>
<i>2.6 Səhmdar cəmiyyətinin idarəetmə orqanları .....</i>	<i>16</i>
<i>2.7 Səhmdarların ümumi yığıncağının səlahiyyətləri .....</i>	<i>17</i>
<i>2.8 Səhmdar cəmiyyətinin növləri .....</i>	<i>18</i>
<i>2.9 Korporativ idarəetmənin əlamətləri .....</i>	<i>18</i>
<i>2.10 Korporativ idarəetmənin hüquqi xüsusiyyətləri .....</i>	<i>18</i>
<i>2.11 İstiqrazlar .....</i>	<i>20</i>
<i>2.12 İstiqrazların təsnifatı .....</i>	<i>20</i>
FƏSİL 3. Dövlət, bələdiyyə və korporativ qiymətli kağızlarının funksiyaları	24
<i>3.1 Dövlət qiymətli kağızlarının buraxılması məqsədləri .....</i>	<i>24</i>
<i>3.2 Dövlət qiymətli kağızlarının növləri .....</i>	<i>24</i>
<i>3.3 Bələdiyyə qiymətli kağızları .....</i>	<i>24</i>
<i>3.4 Korporativ qiymətli kağızlar .....</i>	<i>24</i>
FƏSİL 4. Ödəniş və əmtəə qiymətli kağızları	25
<i>4.1 Veksel .....</i>	<i>25</i>
<i>4.2 Vekselin xüsusiyyətləri .....</i>	<i>25</i>
<i>4.3 Vekselin üstünlükləri .....</i>	<i>26</i>

<i>4.4 Veksellərin təsnifatı</i>	27
<i>4.5 Veksel dövriyyəsində istifadə edilən terminlər</i>	27
<i>4.6 Sadə vekselin nümunəsi</i>	29
<i>4.7 Köçürmə vekselin nümunəsi</i>	30
<i>4.8 Vekselin buraxılması və dövriyyəsi</i>	31
<i>4.9 Vekselin funksiyaları</i>	32
<i>4.10 Veksel ödəniş vasitəsi kimi</i>	33
<i>4.11 Vekselin ödənişi</i>	33
<i>4.12 Vekselin protest edilməsi</i>	34
<i>4.13 Azərbaycanda vekselin inkişaf istiqamətləri</i>	35
<i>4.14 Çek</i>	36
<i>4.15 Çekin növləri</i>	36
<i>4.16 Depozit sertifikatı</i>	37
<i>4.17 Depozit sertifikatının növləri</i>	37
<i>4.18 Konossament</i>	37
<i>4.19 Varrant</i>	37
<i>4.20 Opsion</i>	38
<i>4.21 Fyuçers müqaviləsi</i>	38
<i>4.22 Girov kağızı</i>	38
<i>4.23 Qiymətli kağızların girovunun üstünlükləri</i>	38
<i>4.24 İpoteka kağızı</i>	40
<i>4.25 İpoteka kağızının tətbiqinə dair</i>	41
<i>4.26 Azərbaycanda İpoteka Fondunun formalaşması</i>	41
<i>4.27 İpoteka Fondunun məqsədi</i>	41
<i>4.28 Azərbaycan İpoteka Fondunun funksiyaları</i>	42
<i>4.29 İpoteka kreditinin alınmasının əsas şərtləri</i>	42
<i>4.30 Kreditin alınma mərhələləri</i>	42
<i>4.31 İpoteka Fondunun maliyyə mənbələri</i>	43
<i>4.32 İpoteka bazarının iştirakçıları</i>	43
<i>4.33 İpotekanın əhəmiyyəti</i>	43
<i>4.34 İpoteka krediti üzrə güzəştlər (subsidiyalar)</i>	44
<i>4.35 Gələcək tədbirlər</i>	44
<i>4.36 Anbar şəhadətnaməsi</i>	44
<i>4.37 Mənzil sertifikatı</i>	44
<i>4.38 Mənzil sertifikatının üstünlükləri</i>	45

4.39 Mənzil sertifikatının rekvizitləri	46
4.40 Mənzil sertifikatlarının istifadəsi	46
4.41 Mənzil sertifikatının təminatı	46
4.42 Mənzil sertifikatının nümunəsi	49
Fəsil 5. Qiymətli kağızların yerləşdirilməsi və tədavülü ...	52
5.1 Qiymətli kağızların emissiyası	52
5.2 Qiymətli kağızların forması və buraxılış şərtləri	52
5.3 İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının mərhələləri.....	52
5.4 İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyası haqqında qərar	53
5.5 İnvestisiya qiymətli kağızlarının buraxılışının dövlət qeydiyyatı	54
5.6 Qiymətli kağızların qeydiyyata alınması üçün dövlət rüsumu	55
5.7 Emissiya prospektinə olan tələblər	55
5.8 Qiymətli kağızların buraxılışı haqqında məlumatın açıqlanması	57
5.9 İnvestisiya qiymətli kağızların yerləşdirilməsi.....	57
5.10 İnvestisiya qiymətli kağızlarının emissiyasının yekunları haqqında hesabat	59
5.11 Qiymətli kağızların tədavülü	59
5.12 Qiymətli kağızlar üzrə hüquqların ötürülməsi	60
5.13 Xarici emitentlərin qiymətli kağızlarının Azərbaycanada tədavülə buraxılması	60
Fəsil 6. Qiymətli kağızlarla əməliyyatlar və əqdlərin bağlanması	62
6.1 Əqdin tərəfləri	62
6.2 Birja əməliyyatları	62
6.3 Birja əqdlərinin əsas tipləri	62
6.4 Birja əməliyyatlarının fərqləndirici xüsusiyyətləri.....	63
6.5 İcra olunma müddətinə görə əqdlərin fərqi	64
6.6 Birja əməliyyatlarının əsas prinsipləri	67
6.7 Birja qiymətləndirilməsi	67
6.8 Birja prosesinin mərhələləri	

6.9 Qiymətli kağızların birləşdirilməsi	68
6.10 Qiymətli kağızların xırdalanması	68
6.11 Qiymətli kağızların konvertasiyası	69
6.12 Qiymətli kağızların dövriyyədən çıxarılması	69
6.13 Qiymətli kağızlarla alqı-satqı əqdlərinin bağlanması ...	70
6.14 Qiymətli kağızlarla repo-əks repo əməliyyatları.....	73
6.15 Qiymətli kağızlarla aparılan girov əməliyyatları	77
6.16 Mənzil sertifikatı və ipoteka kağızı ilə aparılan əməliyyatlar	78
6.17 Veksellərlə aparılan əməliyyatlar	78
Fəsil 7. Qiymətli kağızlar bazarı və onun tənzimlənməsi ..	81
7.1 Qiymətli kağızlar bazarının tarixi	81
7.1.1 Dünyada tarixi təcrübə	81
7.1.2 Azərbaycanda qiymətli kağızların inkişaf mərhələləri	81
7.2 Qiymətli kağızların maliyyə resurslarının bölüşdürülməsində iştirakı	83
7.3 Maliyyə resurslarının hərəkəti.....	85
7.4 Maliyyə bazarının strukturu	86
7.5 Borc öhdəlikləri bazarının strukturu	88
7.6 Qiymətli kağızlar bazarının strukturu	88
7.7 Qiymətli kağızlar bazarının funksiyaları və əhəmiyyəti	89
7.8 Qiymətli kağızlar bazarının ümumbazar funksiyaları...	89
7.9 Qiymətli kağızlar bazarının xüsusi funksiyaları	89
7.10 Bazar iştirakçıları	90
7.11 Qiymətli kağızlar bazarının təsnifatı	91
7.12 Qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsi	93
7.13 Qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsində dövlətin vəzifələri	93
7.14 QKDK-nin qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsində vəzifələri	94
7.15 Qiymətli kağızlar bazarının idarə olunması metodları..	94
7.16 Qiymətli kağızlar bazarının özünü tənzimləmə təşkilatları	95

7.17 Qiymətli kağızlar bazarının özünü tənzimləmə təşkilatlarının məqsədi	95
7.18 Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının inkişaf istiqamətləri.....	95
7.19 Qiymətli kağızlar bazarının inkişaf modelləri	96
7.20 Qiymətli kağızlar haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət	97
7.21 Qiymətli kağızlar bazarının antiinflasiya tədbirlərində iştirakı.....	104
Fəsil 8. Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları .	105
8.1 Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət növləri	105
8.2 Broker fəaliyyətinin həyata keçirilməsi	106
8.3 Diler fəaliyyətinin həyata keçirilməsi	109
8.4 Qiymətli kağızlar bazarında qiymətli kağızların idarə olunması üzrə peşəkar fəaliyyətinin həyata keçirilməsi.....	110
8.5 Qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi üzrə fəaliyyətin (kliringin) həyata keçirilməsi	111
8.6 Depozitar fəaliyyəti	114
8.7 Qiymətli kağız sahiblərinin reyestrinin aparılması standartları	118
8.8 Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət növləri ilə eyni zamanda məşğul olması üzrə tələblər	122
8.9 Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaq üçün ixtisas şəhadətnaməsinin verilməsi.....	124
8.10 Qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları tərəfindən hesabatların təqdim edilməsi	125
Fəsil 9. Qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkili	129
9.1 Fond birjasının tərifı	129
9.2 Fond birjasının funksiyaları	129
9.3 Fond birjasının hüquq və vəzifələri	130
9.4 Fond bazarının tənzimlənməsi	131
9.5 Fond birjasının strukturu	132
9.6 Birja prosesinin mərhələləri	135

<i>9.7 Listinq</i>	135
<i>9.8 Birjaların təşkili</i>	136
<i>9.9 Fond birjasının təşkili və fəaliyyətinə dair əsas tələblər</i>	137
<i>9.10 Birja qaydaları</i>	138
<i>9.11 Bakı Fond Birjası (BFB)</i>	139
<i>9.12 BFB-nin səhmdarları</i>	139
<i>9.13 BFB-nin brokerləri</i>	139
<i>9.14 BFB-nin funksiyaları və orada dövriyyədə olan fond alətləri</i>	140
<i>9.15 BFB-nin ümumi tendensiyaları</i>	140
Fəsil 10. Beynəlxalq fond birjalarının təsnifatı	141
<i>10.1 Fond birjalarının təsnifatı</i>	141
<i>10.2 Uzunmüddətli beynəlxalq fond bazarları</i>	145
<i>10.3 Beynəlxalq istiqraz bazarı</i>	145
<i>10.4 Avroistiqraz bazarı (Eurobonds)</i>	146
<i>10.5 Avroistiqrazların ikinci bazarı</i>	146
<i>10.6 Beynəlxalq səhm bazarı</i>	146
Bakalavr dərəcəsi alan tələbələr üçün «qiymətli kağızlar və onlarla əməliyyatlar» fənninin proqramı	148
Ədəbiyyat	157
Müqədicat	161